Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΡΙΟ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΞΕΛΙΞΕΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΕΣ ΕΚΘΕΣΕΙΣ (REPORTS)
13

Κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα

ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ ΧΡΙΣΤΟΣ
ΜΙΣΣΟΣ ΒΛΑΣΗΣ
ΠΑΠΑΝΑΣΤΑΣΙΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΣ

Ινστιτούτο Εργασίας Γ.Σ.Ε.Ε.

Κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα

Παπαθεοδώρου Χρίστος
Μισσός Βλάσης
Παπαναστασίου Στέφανος

ΑΘΗΝΑ
2020

Κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα

Κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης
και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα

Copyright © ΙΝΕ ΓΣΕΕ
ISBN: 978-960-7402-82-0

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ
Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων

Εμμανουήλ Μπενάκη 71Α, 106 81, Αθήνα
Τ: 210 332 7710 • F: 210 330 4452
www.ineobservatory.gr • www.inegsee.gr

Οι απόψεις που διατυπώνονται στο παρόν κείμενο είναι των συγγραφέων
και δεν εκφράζουν κατ' ανάγκη τις θέσεις της ΓΣΕΕ.

Art Direction - Design: Αμαλία Χριστακοπούλου
Παραγωγή - Εκτύπωση: ΚΑΜΠΥΛΗ ΑΕΒΕ • www.kambili.gr
Γλωσσική επιμέλεια – Διορθώσεις: Αναστασία Σακελλαρίου, Γιώτα Χρόνη

Απαγορεύεται η με οποιονδήποτε τρόπο ανατύπωση ή
μετάφραση όλου ή μέρους του κειμένου χωρίς την άδεια του εκδότη.
Επίσης, η αναδημοσίευση (όλου ή μέρους του) χωρίς αναφορά της πηγής.

Η παρούσα έρευνα εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Υποέργου 1 της Πράξης «Διεύρυνση της λειτουργίας και των δράσεων του Παρατηρητηρίου Κοινωνικών και Οικονομικών Εξελίξεων του Ινστιτούτου Εργασίας (ΙΝΕ) της ΓΣΕΕ» με κωδικό ΟΠΣ 5000996. Το έργο συγχρηματοδοτείται από την Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) μέσω του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού, Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση 2014-2020».

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1. Εισαγωγή 7

2. Επισκόπηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας 11

2.1 Συντάξεις γήρατος ή θανάτου 16

2.2 Παροχές ανεργίας 17

2.3 Παροχές προς την οικογένεια και τα παιδιά 17

2.4 Παροχές κοινωνικής πρόνοιας 18

2.5 Παροχές ασθένειας σε είδος και σε χρήμα 18

2.6 Παροχές σε άτομα με αναπηρία 19

2.7 Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα 19

3. Επισκόπηση των δαπανών κοινωνικής προστασίας 21

3.1 Μεθοδολογία και δεδομένα 21

3.2 Δαπάνες κοινωνικής προστασίας 24

3.3 Το δίχτυ προστασίας 30

4. Η ανισότητα στην Ελλάδα και την ΕΕ 39

4.1 Δείκτες ανισότητας: Μεθοδολογικά ζητήματα 39

4.2 Ανισότητα και ομάδες πληθυσμού 40

4.3 Ανισότητα και κοινωνικές μεταβιβάσεις 51

5. Η φτώχεια στην Ελλάδα και την ΕΕ 55

5.1 Μέθοδος και ορισμοί 55

5.2 Εξέλιξη των δεικτών φτώχειας την περίοδο της οικονομικής κρίσης 56

5.3 Φτώχεια και κοινωνικές μεταβιβάσεις 66

5.4 Ποσοστά φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια ανά ομάδες πληθυσμού 75

5.5 Εργαζόμενοι φτωχοί 93

5.6 Παιδική φτώχεια και αποστέρηση 101

6. Η υλική αποστέρηση στην Ελλάδα και την ΕΕ 113

7. Συμπεράσματα 121

Βιβλιογραφία 127

Ενότητα

01

Εισαγωγή

Στη διάρκεια των ετών μεταξύ της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης που ξέσπασε το 2008 στις ΗΠΑ έως και σήμερα, οι συνθήκες διαβίωσης σημαντικών μεριδίων του πληθυσμού στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές οικονομίες έχουν μεταβληθεί ριζικά. Στην Ευρωπαϊκή Ένωση (ΕΕ), η επίδραση της κρίσης εκφράστηκε αρχικά ως συρρίκνωση της οικονομικής δραστηριότητας, ανακόπτοντας μια μακρά περίοδο ασταθούς και διαφοροποιημένης οικονομικής μεγέθυνσης. Στην Ελλάδα, η ανακοίνωση για το ύψος του δημοσιονομικού ελλείμματος στα τέλη του 2009, το οποίο είχε εκτοξευθεί σε πολύ υψηλότερα επίπεδα σε σχέση με τις μέχρι τότε προβλέψεις, οδήγησε σε μαζικές πωλήσεις ομολόγων του ελληνικού Δημοσίου, προκαλώντας αυξήσεις στα επιτόκια δανεισμού και διακόπτοντας την πρόσκαιρη αύξηση των δημόσιων δαπανών στην οποία είχαν επιδοθεί όσες κυβερνήσεις θέλησαν να αναλάβουν εξισορροπητική δράση έναντι της χρηματοπιστωτικής αβεβαιότητας. Οι συνεχώς διογκούμενες ανάγκες χρηματοδότησης της ελληνικής οικονομίας και η αδυναμία άντλησης εσόδων από τις διεθνείς αγορές χρήματος και κεφαλαίων αποτέλεσαν όχημα πολιτικής επιβολής των τριών Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής (2010, 2012 και 2015), με πολύπλευρες επιπτώσεις στην ελληνική οικονομία.

Στόχος της έρευνας είναι να αποτυπώσει τις επιδράσεις της κρίσης και των υιοθετούμενων πολιτικών αντιμετώπισής της στις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών της χώρας. Η ανάλυση εστιάζει στη δομή και στην τάση της φτώχειας και της ανισότητας στη διάρκεια της παρατεταμένης (από το 2009) ύφεσης στην Ελλάδα, αξιοποιώντας τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα συγκριτικά δεδομένα σε επίπεδο ΕΕ. Εκτεταμένος σχολιασμός γίνεται επίσης αναφορικά με τη λειτουργία και συμβολή του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην άμβλυνση της ανισότητας, επικεντρώνοντας στην επίδραση που ασκούν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα, οι οποίες διαχωρίζονται σε συντάξεις και λοιπές μεταβιβάσεις. Διαθέσιμα μικροδεδομένα υπάρχουν για τις έρευνες που πραγματοποιήθηκαν μέχρι και το 2016 και αφορούν

αντίστοιχα τα εισοδήματα μέχρι και το 2015, ενώ παρέχουν ορισμένες πληροφορίες για τις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού μέχρι και το 2016. Έγινε επίσης προσπάθεια συμπερίληψης σε ορισμένες ενότητες και δεδομένων για το 2016 και το 2017 με βάση δείκτες που έγιναν διαθέσιμοι την περίοδο που η έρευνα είχε ήδη ολοκληρωθεί. Είναι προφανές ότι η ανάλυσή μας αναφέρεται σε μια περίοδο όπου οι επιπτώσεις της κρίσης στα εισοδήματα και στις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού ήταν ιδιαίτερα δριμείς και τούτο αποτυπώνεται και από τη συγκριτική ανάλυση με τις υπόλοιπες χώρες όπου εφαρμόστηκαν αντίστοιχα προγράμματα λιτότητας (Πορτογαλία, Ισπανία, Ιρλανδία και Κύπρο).

Με εξαίρεση τις πρώτες δύο ενότητες που επικεντρώνονται στην ανάλυση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας και στις αλλαγές που επέφερε η κρίση, η δομή που ακολουθείται στις Ενότητες 4 και 5 της Έκθεσης είναι παρόμοια με αυτήν που υιοθετήθηκε στην αντίστοιχη των Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010α) και Παπαθεοδώρου και Μισσός (2013). Αυτό έγινε προκειμένου να διευκολυνθεί η σύγκριση των ερευνητικών αποτελεσμάτων, καθώς και για να δοθεί στον αναγνώστη η δυνατότητα να ανατρέξει με μεγαλύτερη ευκολία στις προγενέστερες αναλύσεις για αναφορές στην εξέλιξη συγκεκριμένων μεγεθών και στατιστικών εκτιμήσεων. Παράλληλα κρίθηκε σκόπιμο να επαναληφθούν ορισμένα τμήματα του κειμένου των προγενέστερων ερευνών τα οποία περιγράφουν κυρίως τα δεδομένα και τη μεθοδολογία ανάλυσης (όπως είναι η επιλογή των δεικτών μέτρησης της ανισότητας και της φτώχειας, καθώς και η ταξινόμηση των χωρών σε καθεστώτα ευημερίας), έτσι ώστε να διασφαλιστεί η αυτονομία του κειμένου της παρούσας Έκθεσης και να διευκολυνθούν όσοι επικεντρωθούν αποκλειστικά στην ανάγνωσή της.

Συγκρίνοντας τα αποτελέσματα αυτής της ανάλυσης με εκείνα των προηγούμενων εκθέσεων, παρατηρούνται ορισμένες κρίσιμες και εντονότατες μεταβολές του ύψους των εισοδημάτων και των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού, όπως αυτές αποτυπώνονται στα βασικά μεγέθη των δεικτών μέτρησης της ανισότητας και της φτώχειας. Ενδεικτικά, το ποσοστό *σχετικής* φτώχειας του πληθυσμού στην Ελλάδα, όπως προκύπτει από τα δεδομένα της Eurostat για το 2015 (με βάση την έρευνα του 2016), εμφανίζει αύξηση κατά 1,1 ποσοστιαίες μονάδες σε σύγκριση με το 2009, ενώ κατά την ίδια περίοδο το «κατώφλι φτώχειας» υπέστη ονομαστική μείωση κατά 37,3%. Το γεγονός αυτό –όπως αναλύεται στην Έκθεση– επέτεινε και την ανισοκατανομή του εισοδήματος σε βάρος των χαμηλότερων εισοδηματικών τμημάτων. Επιπλέον, εντονότερη μείωση εμφανίζεται και στα εισοδήματα του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο της φτώχειας σε σχέση με τον υπόλοιπο πληθυσμό. Ιδιαιτέρως αποκαλυπτική για την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης είναι η διερεύνηση του κινδύνου φτώχειας με τη χρήση ενός διαχρονικά σταθερού ορίου που θα μας αποκαλύψει ότι ένας στους δύο Έλληνες το 2015 έχει επίπεδο διαβίωσης αντίστοιχο με αυτό που είχε το 20% του φτωχότερου πληθυσμού το 2009, πριν δηλαδή γίνουν αισθητές οι επιπτώσεις της κρίσης και εφαρμοστούν οι πολιτικές λιτότητας. Σημαντικές είναι και οι διαφορές που καταγράφηκαν ως προς τον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν πληθυσμιακές ομάδες με βάση δημογραφικά

και κοινωνικά χαρακτηριστικά των ατόμων και των νοικοκυριών. Τυπικό παράδειγμα αποτελεί η αύξηση στο ποσοστό σχετικής φτώχειας των νοικοκυριών που αποτελούνται από 2 γονείς και 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά, το οποίο το 2015 ανήλθε στο 32% από 26,7% που ήταν το 2009.

Η έρευνα έχει την εξής δομή: η Ενότητα 2 εστιάζει στην ανάλυση του συστήματος κοινωνικής προστασίας της χώρας, το οποίο, όπως έχει γίνει εμφανές, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού και στη διαμόρφωση της ανισότητας, της φτώχειας και της αποστέρησης. Παρουσιάζεται η εξέλιξη του συστήματος κοινωνικής προστασίας της Ελλάδας, μέσω της οποίας κατανοούνται οι ιδιαιτερότητές του. Αναλύονται τα βασικά-δομικά στοιχεία της οργάνωσης του συστήματος κοινωνικής προστασίας και παρουσιάζονται διεξοδικά οι γενικές κατηγορίες λειτουργιών και παροχών. Στην Ενότητα 3 εξετάζεται η εξέλιξη των δαπανών για κοινωνική προστασία, εστιάζοντας στην περίοδο μετά την εμφάνιση των επιπτώσεων της κρίσης και την έναρξη των πολιτικών λιτότητας. Πρόκειται για αλλαγές που μεταβάλλουν ριζικά τα χαρακτηριστικά και τη φυσιογνωμία του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας, με προφανείς τις επιδράσεις στην οικονομική ανισότητα και στην αντιμετώπιση των φαινομένων της φτώχειας και της αποστέρησης. Η εξέλιξη τόσο των συνολικών όσο και των επιμέρους δαπανών για κοινωνική προστασία είναι κρίσιμης σημασίας για την κατανόηση των επιπτώσεων της κρίσης στις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού. Η Ενότητα 4 επικεντρώνεται στην ανάλυση της οικονομικής ανισότητας. Κάνοντας χρήση εναλλακτικών δεικτών που παρουσιάζουν διαφορετική ευαισθησία στη διασπορά των τιμών στα διάφορα τμήματα της εισοδηματικής κατανομής, εξετάζεται η εξέλιξη της εισοδηματικής ανισότητας την περίοδο από την εμφάνιση της κρίσης. Η ανάλυση αυτή μας επιτρέπει να ελέγξουμε την εγκυρότητα των αποτελεσμάτων μας και να επισημάνουμε τις αλλαγές και τις επιπτώσεις στα διάφορα εισοδηματικά κλιμάκια. Επίσης, εξετάζεται σε ποιον βαθμό οι υπάρχουσες διαφορές στον πληθυσμό με βάση συγκεκριμένα δημογραφικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά είναι ικανές να ερμηνεύσουν τη συνολική παρατηρούμενη ανισότητα της χώρας. Η συγκριτική ανάλυση της ανισότητας στο πλαίσιο των χωρών της ΕΕ μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε την επίδραση των διαφορετικών συστημάτων κοινωνικής προστασίας στη διανομή του εισοδήματος. Η Ενότητα 5 εστιάζει στην ανάλυση της φτώχειας. Παρουσιάζεται η εξέλιξη συγκεκριμένων δεικτών φτώχειας την περίοδο μετά την εμφάνιση της κρίσης και σχολιάζονται οι βασικές μεταβολές που καταγράφονται σε Ελλάδα και ΕΕ. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον ρόλο που διαδραματίζουν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις στη μείωση της φτώχειας και στο πώς αυτός διαφοροποιείται μεταξύ χωρών που έχουν αναπτύξει διαφορετικά συστήματα κοινωνικής προστασίας. Επιπλέον, παρουσιάζονται τα ποσοστά φτώχειας στις διάφορες ομάδες του πληθυσμού που συγκροτούνται με βάση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά των ατόμων και των νοικοκυριών και αναλύεται η συνεισφορά των επιμέρους πληθυσμιακών ομάδων στη διαμόρφωση της συνολικής φτώχειας. Ιδιαίτερη αναφορά στην ενότητα αυτή γίνεται στον κίνδυνο φτώχειας των εργαζομένων, που στη χώρα μας ήταν και παραμένει ένας από τους υψηλότερους στην ΕΕ. Η διαπίστωση ότι οι εργαζόμενοι έχουν τη μεγαλύτερη συμ-

βολή στον συνολικό πληθυσμό των φτωχών και πως η εργασία δεν αποτελεί ασφαλή διέξοδο από τη φτώχεια οδήγησε στην περαιτέρω ανάλυση του φαινομένου των εργαζόμενων φτωχών. Διερευνώνται η εξέλιξη και η μεταβολή του κινδύνου φτώχειας και της συμμετοχής στη συνολική φτώχεια τόσο του συνόλου των εργαζομένων όσο και των επιμέρους ομάδων που συγκροτούνται με βάση την επαγγελματική κατάσταση των ατόμων και των υπευθύνων των νοικοκυριών. Επιπρόσθετα, αναλύεται και η συμβολή της ανεργίας, που αυξήθηκε δραματικά την περίοδο της ύφεσης, στη διαμόρφωση του κινδύνου φτώχειας της χώρας. Τέλος, στη ενότητα αυτή διερευνώνται η παιδική φτώχεια και αποστέρηση, που αποτελούν σημαντικούς δείκτες της ευημερίας μιας κοινωνίας. Η παιδική φτώχεια, πέραν της επίδρασης που έχει στην ποιότητα διαβίωσης των παιδιών, συνδέεται με αρνητικές επιδράσεις για τα μελλοντικά τους επιτεύγματα κατά την ενήλικη ζωή. Μέσω μιας συγκριτικής ανάλυσης με τις λοιπές χώρες της ΕΕ, εξετάζονται τόσο η εξέλιξη της παιδικής φτώχειας και αποστέρησης όσο και οι παράγοντες που την επηρεάζουν. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στην επίδραση του συστήματος κοινωνικής προστασίας και των κοινωνικών μεταβιβάσεων (συνολικών και ανά κατηγορία). Παράλληλα διερευνώνται πτυχές της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας μέσω της επίδρασης που ασκούν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της οικογένειας στο επίπεδο διαβίωσης των παιδιών κατά την ενήλικη ζωή τους. Στην Ενότητα 6 εξετάζεται η διάρθρωση και εξέλιξη της αποστέρησης στη χώρα στο πλαίσιο μιας συγκριτικής ανάλυσης με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Για τη μελέτη της αποστέρησης αξιοποιούνται δείκτες που βασίζονται στη δυνατότητα των νοικοκυριών να καλύψουν συγκεκριμένες βασικές ανάγκες που κρίνονται σημαντικές για την επίτευξη ενός αποδεκτού επιπέδου διαβίωσης. Τέλος, στα Συμπεράσματα συνοψίζονται τα βασικά ευρήματα της Έκθεσης και σχολιάζονται οι προοπτικές που διαμορφώνονται για τις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού τα επόμενα χρόνια στην Ελλάδα και στην ΕΕ. Επιπρόσθετα, αναφέρονται προτάσεις πολιτικής για την άμβλυνση της φτώχειας και της αποστέρησης και την προαγωγή της συνολικής κοινωνικής ευημερίας.

Ενότητα

02

Επισκόπηση του συστήματος κοινωνικής προστασίας

Όπως έχει επισημανθεί σε προηγούμενες έρευνες, το σύστημα κοινωνικής προστασίας και οι σχετικές δαπάνες είναι καθοριστικής σημασίας στη διαμόρφωση των συνθηκών διαβίωσης των νοικοκυριών σε μια χώρα. Η παρατηρούμενη διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών της ΕΕ ως προς την ανισότητα και τη φτώχεια αντανακλά κυρίως τις ιδιαίτερες διανεμητικές επιδράσεις του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις, συνολικά και ανά είδος, διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών και επηρεάζουν καθοριστικά την εισοδηματική ανισότητα, τη φτώχεια και την αποστέρηση που βιώνουν οι κάτοικοι κάθε χώρας. Τα ιδιαίτερα υψηλά ποσοστά φτώχειας που εμφανίζει η Ελλάδα αντανακλούν κυρίως την ασθενή αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα. Επιπρόσθετα, οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε είδος, αν και δύσκολο να εκτιμηθούν, έχουν καθοριστική επίδραση στην άμβλυνση της αποστέρησης και των ανισοτήτων και στην προαγωγή της ευημερίας του πληθυσμού της κάθε χώρας. Παροχές σε είδος, όπως περίθαλψης, στέγης, φροντίδας ηλικιωμένων ή παιδιών κ.λπ., έχουν κρίσιμη συμβολή στη διαμόρφωση του πραγματικού επιπέδου διαβίωσης σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού και ιδιαίτερα των πλέον ευάλωτων.

Μια συνοπτική ανάλυση του συστήματος κοινωνικής προστασίας κρίνεται σημαντική για την κατανόηση των δομικών του χαρακτηριστικών και της αποτελεσματικότητάς του στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων και την προαγωγή της κοινωνικής ευημερίας. Σε γενικές γραμμές, το ζήτημα της κοινωνικής ευημερίας χρειάζεται να εξεταστεί σε συνάρτηση με την υπόρρητη κοινωνική πολιτική, χωρίς σαφώς καθορισμένους κανόνες αναδιανομής, που αναπτύχθηκε διαμέσου του ιστορικού χρόνου στην ελληνική κοινωνία (Petmesidou and Mossialos, 2006). Η Ελλάδα επιδεικνύει ένα πρότυπο κοινωνικής προστασίας που βασίζεται πρωτίστως σε οικογενειακά και συγγενικά δίκτυα, αποζημιώνοντας για την έλλειψη ενός αποτελεσματικού κοινωνικού κράτους (Petmesidou, 2006). Κατά κανόνα, μέσω της ανοχής

της φοροδιαφυγής, της αυθαίρετης δόμησης, της γραφειοκρατικής διαφθοράς κ.λπ., το ελληνικό κράτος μεταβιβάζει συστηματικά την προνοιακή ευθύνη στις οικογένειες-νοικοκυριά, στο πλαίσιο των οποίων ο άνδρας-εργαζόμενος είναι συνήθως ο βασικός παράγοντας για την ανακατανομή εισοδήματος στα εξαρτημένα μέλη. Έτσι, μια ιδιάζουσα οικογενειακή αλληλεγγύη δρα ως υποκατάστατο της απουσίας μιας ευρείας κοινωνικής συναίνεσης γύρω από την αναγκαιότητα χάραξης και υλοποίησης καθολικών πολικών κοινωνικής ευημερίας. Η ανεπάρκεια του κράτους στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας υφίσταται παρά τον κεντρικό του ρόλο στις κοινωνικοοικονομικές υποθέσεις και, ιδιαίτερα, στη διαδικασία ιδιοποίησης και αναδιανομής των πόρων μεταξύ των κοινωνικών στρωμάτων στη βάση κατεξοχήν πολιτικών κριτηρίων. Το παράδοξο δίπολο της έντονης κρατιστικής παρέμβασης και της στοιχειώδους προνοιακής παροχής εξηγεί την αναπαραγωγή της φτώχειας και των ανισοτήτων μεταξύ ατόμων, νοικοκυριών και ομάδων που στερούνται πελατειακής δικτύωσης με τις πολιτικές και γραφειοκρατικές αρχές. Το στοιχείο αυτό προκαλεί μια θεμελιώδη διαίρεση που τέμνει την ελληνική κοινωνία και οδηγεί σε πόλωση και κατακερματισμό, εμποδίζοντας αναγκαίες κοινωνικές διευθετήσεις (Πετμεζίδου, 1991).

Στην αυγή του 21ου αιώνα, η Ελλάδα βρέθηκε αντιμέτωπη με μια έντονη κρίση δημόσιου χρέους και αναγκάστηκε να λάβει δάνεια διάσωσης από διεθνείς αρχές και οργανισμούς (ΕΕ, ΕΚΤ, ΔΝΤ) υπό την προϋπόθεση ότι θα υλοποιήσει τη δομική προσαρμογή. Η τελευταία είναι μια μακροοικονομική και δημοσιονομική στρατηγική για την προσαρμογή «προβληματικών» οικονομιών στις δομές της παγκόσμιας συσσώρευσης κεφαλαίου (Chossudovsky, 1998). Η στρατηγική αυτή είναι απότοκο της «Συναίνεσης της Ουάσιγκτον» και περιλαμβάνει λιτότητα, ελεύθερη οικονομία της αγοράς, ιδιωτικοποιήσεις κ.λπ. (Davidson, 2004). Η δομική προσαρμογή επιδρά στο κράτος πρόνοιας μέσω διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων (π.χ. υγεία, κοινωνική ασφάλιση, απασχόληση, μακροχρόνια φροντίδα κ.λπ.) για να επιτύχει τη δημοσιονομική εξυγίανση μέσω επανεμπορευματοποίησης (Busch, 2010). Η καλύτερη επιλογή θεωρείται ότι είναι η ανάπτυξη στοχευμένων και με έλεγχο πόρων δικτύων ασφάλειας για τους «χαμένους» της δομικής προσαρμογής και η τοποθέτηση του ενεργού πληθυσμού μέσω πολιτικών «ανθρώπινου κεφαλαίου» στην ευέλικτη αγορά εργασίας. Οι προτεραιότητες αυτές συνιστούν τις κύριες θέσεις της «Μετα-Συναίνεσης της Ουάσιγκτον» για την κοινωνική προστασία μετά την έντονη κριτική για τις αρνητικές επιδράσεις της δομικής προσαρμογής σε πολλές υπερχρεωμένες αναπτυσσόμενες χώρες κατά τη δεκαετία του 1980 (Stiglitz, 2002).

Ωστόσο, παρόλη την κριτική για τις καταστροφικές επιπτώσεις της δομικής προσαρμογής σε αναπτυσσόμενες χώρες τις δεκαετίες του 1980 και του 1990, η ίδια στρατηγική-συνταγή εφαρμόστηκε και στις υπερχρεωμένες χώρες της ΕΕ (Greer, 2013). Οι πολιτικές λιτότητας που εγκρίθηκαν από διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις είχαν άμεσο ή έμμεσο αντίκτυπο στο σύστημα κοινωνικής προστασίας και κατ' επέκταση στο επίπεδο διαβίωσης των Ελλήνων. Μετά τις σαρωτικές μεταρρυθμίσεις της περιόδου 2010-2018, το σύστημα κοινωνικής προστασίας της Ελλάδας αποκτά έντονα στοιχεία που προσιδιάζουν στο φιλελεύθερο μοντέλο,

επιφέροντας έντονα αρνητικές επιπτώσεις στα εισοδήματα και πρότυπα διαβίωσης μεγάλου μέρους του πληθυσμού (βλ. Παπαθεοδώρου, 2018).

Ειδικότερα, ύστερα και από την πολυετή ύφεση της περιόδου 2009-2016 που έπληξε την οικονομία της Ελλάδας, η υπαγωγή του εγχώριου συστήματος κοινωνικής προστασίας στο πρότυπο των χωρών της νότιας Ευρώπης καθίσταται προβληματική. Η ριζική αναμόρφωση του συνολικού πλαισίου απόδοσης παροχών προς τους δικαιούχους συνέβαλε προς έναν ουσιαστικό μετασχηματισμό του χαρακτήρα της προστασίας, ώστε να προσιδιάζει στα κριτήρια διαφορετικών προτύπων κοινωνικής πρόνοιας (βλ. φιλελεύθερο). Συγκεκριμένα, το ύψος των δημόσιων παροχών περιορίστηκε αισθητά, ενώ ξεκίνησε μια σταδιακή διαδικασία ανοίγματος αγοράς προς όφελος των ιδιωτικών συνταξιοδοτικών προγραμμάτων και υπηρεσιών υγείας. Βαθμιαία, τα κάθε είδους επιδόματα και αρκετές παροχές ξεκίνησαν να διανέμονται στη βάση ελέγχου πόρων των δικαιούχων (means-tested). Τέτοιες βαθιές και ουσιαστικές τροποποιήσεις μετάλλαξαν τη φυσιογνωμία και το περιεχόμενο της κοινωνικής ασφάλισης στην Ελλάδα, έχοντας ως καθοδηγητικό πλαίσιο τους κανόνες δημοσιονομικής πειθαρχίας των προγραμμάτων σταθεροποίησης. Η περιστολή δημόσιων δαπανών και η συναινετική και αρραγής στάση όλων των χωρών της ΕΕ απέναντι στην εξάλειψη των ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού προέκυψαν ως αντίδραση στις προσπάθειες συρρίκνωσης του δημόσιου χρέους, που αποτέλεσε και τη βασική αιτία συρρίκνωσης των δαπανών του κοινωνικού κράτους.

Η κυρίαρχη νεοφιλελεύθερη αντίληψη και ρητορεία διεμβόλισε τις υφιστάμενες και κατακερματισμένες δομές κοινωνικής προστασίας στη χώρα και προβλήθηκε ως αναντίρρητη και αυταπόδεικτη εναλλακτική έναντι του παλαιού και δυσλειτουργικού συστήματος κοινωνικής προστασίας. Κεντρικό σημείο της επιχειρηματολογίας εναντίον του εγχώριου συστήματος απόδοσης κοινωνικών παροχών κατέστησαν η δαπανηρή λειτουργία, η επιδοματική γενναιοδωρία και η αναποτελεσματικότητα των υπηρεσιών. Ως εκ τούτου, τα μέτρα περιοριστικής δημοσιονομικής πολιτικής που εφαρμόστηκαν επεκτάθηκαν στη σταδιακή περιστολή των κοινωνικών δαπανών, υπό το σκεπτικό της βελτίωσης της αποτελεσματικότητας των περιορισμένων –πλέον– πόρων του Δημοσίου που προορίζονταν για τους συγκεκριμένους σκοπούς. Ως βασικές μεταρρυθμίσεις προς τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας προκρίθηκαν η διαδικασία ενοποίησης των κοινωνικών μεταβιβάσεων κάτω από ένα ευρύ σχήμα ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος (Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης) και η υιοθέτηση κριτηρίων στόχευσης (targeting) των παροχών που προορίζονταν για συγκεκριμένες και ιδιαίτερα ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες.

Η οικονομική ύφεση και οι επακόλουθες πολιτικές δημοσιονομικής προσαρμογής είχαν σημαντικό αντίκτυπο στη λειτουργία του συστήματος κοινωνικής προστασίας, με αποτέλεσμα την περαιτέρω αποδυνάμωση των ήδη αναιμικών μηχανισμών ρύθμισης και αναδιανομής. Το γεγονός αυτό είχε με τη σειρά του αρνητική επίδραση σε βασικούς δείκτες κοινωνικής ευημερίας, με συνέπεια την υπονόμευση του βιοτικού επιπέδου μεγάλης μερίδας του πληθυσμού.

Στον Πίνακα 2.1 συνοψίζονται ορισμένοι βασικοί δείκτες που αποτυπώνουν την αναποτελεσματικότητα του κοινωνικού κράτους να απορροφήσει τους κραδασμούς από την οικονομική ύφεση που έπληξε τη χώρα. Όπως ήδη αναφέραμε, οι πολιτικές εσωτερικής υποτίμησης υποβάθμισαν αισθητά το σύστημα κοινωνικής προστασίας, καθιστώντας το οριακά αποτελεσματικό στην αντιμετώπιση των αυξημένων κοινωνικών κινδύνων κατά την περίοδο εφαρμογής των μνημονίων. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2.1, το χρονικό διάστημα 2010-2017 καταγράφεται η ραγδαία επιδείνωση κοινωνικοοικονομικών δεικτών, μια εξέλιξη που φανερώνει την αρνητική επίδραση των επιβαλλόμενων πολιτικών λιτότητας και τη λειτουργική ανεπάρκεια του υπό συρρίκνωση κοινωνικού κράτους στην κάλυψη των αυξημένων κοινωνικών αναγκών.

Πίνακας 2.1: Δείκτες απόδοσης, Ελλάδα, 2010-2017

	2010	2017
Απασχόληση (15-64 ετών)	63,8	57,8
Γυναικεία απασχόληση	51,8	48
Μερική απασχόληση	6,3	9,7
Ανεργία	12,7	21,5
Νεανική ανεργία (κάτω των 25 ετών)	33	43,6
Εισοδηματική ανισότητα (GINI)	32,9	33,4
Κίνδυνος φτώχειας ή κοινωνικός αποκλεισμός	27,7	34,8
Κίνδυνος φτώχειας (60% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος)	20,1	20,2
Υλική αποστέρηση (τουλάχιστον 3 αντικείμενα)	24,1	36
Ακραία αποστέρηση (τουλάχιστον 4 αντικείμενα)	11,6	21,1

Πηγή: EUROSTAT

Ειδικότερα, ο δείκτης απασχόλησης εμφανίζει πτώση 6 ποσοστιαίων μονάδων και ο ήδη πολύ χαμηλός δείκτης γυναικείας απασχόλησης 3,8 ποσοστιαίων μονάδων, ενώ ο δείκτης μερικής απασχόλησης σημειώνει αύξηση 3,4 ποσοστιαίων μονάδων. Κατά την περίοδο των μνημονίων, το ποσοστό των ανέργων στη χώρα αυξήθηκε δραματικά από το 12,7% στο 21,5%, ενώ η ανεργία των νέων εκτινάχθηκε από το 33% στο 43,6%. Όσον αφορά την εισοδηματική ανισότητα, ο δείκτης GINI σημειώνει αύξηση από το 32,9% στο 33,4%. Ο δείκτης του κινδύνου φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού αυξήθηκε από το 27,7% στο 34,8%, ενώ ο κίνδυνος φτώχειας το 2017 διατηρείται στο ίδιο υψηλό επίπεδο με τον αντίστοιχο του 2010 (περίπου 20%). Τέλος, οι δείκτες υλικής αποστέρησης αποτυπώνουν με ιδιαίτερα δραματικό τρόπο την επιδείνωση του επιπέδου διαβίωσης σημαντικού μέρους του πληθυσμού. Μεταξύ 2010 και 2017, ο δείκτης υλικής αποστέρησης (3 αντικείμενα και άνω) εκτινάχθηκε από το 24,1% στο 36% και ο δείκτης σοβαρής υλικής ή ακραίας αποστέρησης (4 αντικείμενα και άνω) από το 11,6% στο 21,1%.

Τα στοιχεία του Πίνακα 2.1 μαρτυρούν τις καταστροφικές επιπτώσεις των πολιτικών εσωτερικής υποτίμησης στο επίπεδο διαβίωσης μιας σημαντικής μερίδας του πληθυσμού, καθώς επίσης και την ανεπάρκεια του συστήματος κοινωνικής προστασίας να στηρίξει το εισόδημα και το επίπεδο κατανάλωσης των ευάλωτων νοικοκυριών. Όπως ήδη αναφέραμε, η ύφεση και η επιβαλλόμενη λιτότητα οδήγησαν στην οπισθοχώρηση του κοινωνικού κράτους. Όπως και σε άλλες χώρες της νότιας Ευρώπης, οι αλλαγές στο σύστημα κοινωνικής προστασίας σηματοδοτούν μια προς τα κάτω εξίσωση των κοινωνικών παροχών και ρυθμίσεων. Οι αλλαγές αυτές αφορούν κυρίως δύο παραδοσιακούς τομείς της κοινωνικής προστασίας, τις συντάξεις και την αγορά εργασίας, αλλά επηρεάζουν σημαντικά και άλλους τομείς, όπως της υγείας και της κοινωνικής φροντίδας. Μέσω των αλλαγών αυτών επιδιώκονται η ενίσχυση της ασφαλιστικής αρχής στο πεδίο των συντάξεων και η μείωση της γενναιοδωρίας των δημόσιων συνταξιοδοτικών συστημάτων, καθώς επίσης και οι δραστικές περικοπές στον τομέα της υγειονομικής φροντίδας. Παράλληλα επιδιώκεται και ο περιορισμός των εργασιακών δικαιωμάτων σε συνδυασμό με την ενίσχυση της ευελιξίας στην αγορά εργασίας – διευκόλυνση απολύσεων, αύξηση επισφαλών μορφών απασχόλησης, αποδυνάμωση των συλλογικών διαπραγματεύσεων κ.λπ. Συνολικά, τα μέτρα πολιτικής που επιβάλλονται στο πλαίσιο των μνημονιακών δεσμεύσεων οδηγούν σε περαιτέρω συρρίκνωση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας και στη μεταστροφή του σε υπολειμματικό στα πρότυπα του φιλελεύθερου μοντέλου. Έτσι, ο στόχος της κοινωνικής πολιτικής περιορίζεται από την προαγωγή της συνολικής κοινωνικής ευημερίας στην αντιμετώπιση της ακραίας φτώχειας και αποστέρησης μέσω παροχών που δίνονται με αυστηρό έλεγχο πόρων των δικαιούχων (όπως κοινωνικό εισόδημα αλληλεγγύης) (Παπαθεοδώρου, 2018).

Ως αποτέλεσμα της κρίσης και των πολιτικών εσωτερικής υποτίμησης, το σύστημα κοινωνικής προστασίας υφίσταται σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές. Η διερεύνηση των αλλαγών αυτών είναι κρίσιμη για την κατανόηση των επιδράσεων της κρίσης και των υιοθετούμενων πολιτικών λιτότητας στην οικονομική ανισότητα και στους δείκτες φτώχειας και αποστέρησης του πληθυσμού. Η ενότητα αυτή αξιοποιεί σε μεγάλο βαθμό τη βάση δεδομένων του Ευρωπαϊκού Συστήματος Αμοιβαίας Πληροφόρησης για την Κοινωνική Προστασία (MISSOC), που παρέχει λεπτομερή, συγκρίσιμα και επικαιροποιημένα στοιχεία για τα εθνικά συστήματα κοινωνικής προστασίας. Επιπρόσθετα, αξιοποιεί δείκτες που σχετίζονται με την ανισότητα, τη φτώχεια, την αποστέρηση και την απασχόληση για να καταδείξει τον βαθμό αποτελεσματικότητας του συστήματος κοινωνικής προστασίας.

Στην Ελλάδα, το σύστημα κοινωνικής προστασίας διατηρεί κυρίως τον Βισμαρκιανό του χαρακτήρα. Ο βασικός πυλώνας του συστήματος είναι η κύρια και επικουρική ασφάλιση. Ο πυλώνας αυτός βασίζεται σε έναν συνδυασμό αναδιανεμητικού συστήματος και ενός συστήματος προκαθορισμένων εισφορών με πλασματικό χρόνο ασφάλισης για όσους βρίσκονται ήδη στο σύστημα, ενώ για όσους μπήκαν στο σύστημα από 1/1/2017 αυτό είναι αμιγώς προκαθορισμένων εισφορών με πλασματικό χρόνο ασφάλισης. Το σύστημα καλύπτει τους εξής

κινδύνους: μητρότητα-πατρότητα, γήρας, ασθένεια, αναπηρία, θάνατο και ανεργία. Επιπλέον, υπάρχει ένας δεύτερος πυλώνας επικουρικών συντάξεων που περικλείει 11 επαγγελματικά ταμεία ασφάλισης σε εθελοντική βάση και 4 σε υποχρεωτική.

Ο Ενιαίος Φορέας Κοινωνικής Ασφάλισης (ΕΦΚΑ) είναι το κύριο ταμείο ασφάλισης στο οποίο ενσωματώθηκαν όλα τα υφιστάμενα ασφαλιστικά ταμεία: ΙΚΑ-ΕΤΑΜ, ΟΓΑ, ΟΑΕΕ, ΕΤΑΑ, ΕΤΑΠ-ΜΜΕ, ΝΑΤ και ΓΛΚ. Το ταμείο επικουρικής ασφάλισης που παρέχει επικουρική σύνταξη και εφάπαξ παροχές είναι το Ενιαίο Ταμείο Επικουρικής Ασφάλισης και Εφάπαξ Παροχών (ΕΤΕΑΕΠ). Το ΕΤΕΑΕΠ λειτουργεί στο πλαίσιο του 1ου πυλώνα σε υποχρεωτική βάση, καλύπτει τους κινδύνους του γήρατος, της αναπηρίας και του θανάτου και χρηματοδοτείται μόνο από εισφορές εργαζομένων και εργοδοτών και όχι από το κράτος.

Ο Ενιαίος Οργανισμός Παροχών Υπηρεσιών Υγείας (ΕΟΠΥΥ) παρέχει υπηρεσίες υγείας μέσω του ΠΕΔΥ και των κέντρων υγείας από 1/1/2012 (ενώ εσχάτως γίνονται προσπάθειες μέσω των ΤΟΜΥ, που είναι μονάδες παροχής υπηρεσιών πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας), ενώ για επιδόματα ασθένειας οι ασφαλισμένοι καλύπτονται από τον ΕΦΚΑ. Τέλος, ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ) είναι αρμόδιος για την κάλυψη απέναντι στον κίνδυνο της ανεργίας, για την κοινωνική προστασία μητέρων και οικογενειών, καθώς και για τη στεγαστική πολιτική.

2.1 Συντάξεις γήρατος ή θανάτου

Το γενικό όριο ηλικίας συνταξιοδότησης είναι το 67ο έτος και ο ελάχιστος χρόνος ασφάλισης τα 15 έτη (4.500 ημέρες εργασίας). Ως γενική προϋπόθεση πλήρους συνταξιοδότησης καθορίζεται η συμπλήρωση 40 ετών ασφάλισης (12.000 ημέρες εργασίας) και του 62ου έτους της ηλικίας. Βάσει του Ν. 4387/2016, ο υπολογισμός της σύνταξης σε όλα τα ενσωματωμένα ταμεία στον ΕΦΚΑ είναι πλέον ίδιος. Η κύρια σύνταξη αποτελείται από α) την εθνική σύνταξη που δεν χρηματοδοτείται από εισφορές, αλλά απευθείας από τον κρατικό προϋπολογισμό και β) την ανταποδοτική σύνταξη που υπολογίζεται βάσει των μέσων συντάξιμων αποδοχών των ασφαλισμένων κατά τη διάρκεια ολόκληρου του επαγγελματικού βίου. Μειωμένη σύνταξη δικαιούται κάποιος εφόσον έχει συμπληρώσει τουλάχιστον 4.500 ημέρες ασφάλισης και είναι 62 ετών. Σε περίπτωση θανάτου ασφαλισμένου ή συνταξιούχου, τα μέλη της οικογένειάς του έχουν δικαίωμα σύνταξης επιζώντων υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Ο/η ασφαλισμένος/η σύζυγος πρέπει να είναι 55 ετών τη στιγμή που επήλθε ο θάνατος του ασφαλισμένου ατόμου ή του/της συνταξιούχου. Οι προϋποθέσεις αυτές ισχύουν για τους θανάτους από τις 13/05/2016 κι έπειτα. Ο/η επιζών/ώσα σύζυγος λαμβάνει το 50% της σύνταξης την οποία δικαιούνταν να λάβει ή λάμβανε ο θανών.

2.2 Παροχές ανεργίας

Η ενίσχυση στους ανέργους στην Ελλάδα παρέχεται κυρίως μέσω επιδόματος ανεργίας. Το βασικό μηνιαίο επίδομα ανεργίας ανέρχεται στα 360 ευρώ τον μήνα, ενώ για κάθε μέλος της οικογένειας προσαυξάνεται κατά 10%. Η διάρκεια χορήγησης του επιδόματος εξαρτάται από το πόσες ημέρες εργασίας έχει πραγματοποιήσει ο ασφαλισμένος σε καθορισμένα χρονικά διαστήματα (14μηνο ή διετία). Για να λάβει κάποιος το επίδομα ανεργίας, πρέπει να εγγραφεί στο τοπικό κατάστημα του ΟΑΕΔ και να συμπληρώσει αίτηση για τα επιδόματα εντός 60 ημερών από την ημέρα που έμεινε άνεργος. Το επίδομα ανεργίας διακόπτεται αν ο δικαιούχος δεν ανταποκριθεί για τρεις φορές σε προσφορές εργασίας ή επαγγελματικής κατάρτισης. Επιπρόσθετα, οι μακροχρόνια άνεργοι λαμβάνουν επίδομα το οποίο καθορίζεται στο ποσό των 200 ευρώ και χορηγείται στον δικαιούχο για όσο χρονικό διάστημα είναι άνεργος και σε καμία περίπτωση πέρα από 12 μήνες. Για τους εργαζομένους στις επαγγελματικές κατηγορίες που χαρακτηρίζονται από εποχικότητα της απασχόλησης έχει καθιερωθεί το ειδικό εποχικό βοήθημα. Το βοήθημα δικαιούνται κυρίως οι εργαζόμενοι στον οικοδομικό κλάδο, οι μισθωτοί τουριστικών επισιτιστικών επαγγελμάτων και ορισμένες κατηγορίες μισθωτών σε καλλιτεχνικά επαγγέλματα. Το ίδιο βοήθημα χορηγείται επίσης και στους μισθωτούς της ναυπηγοεπισκευαστικής ζώνης υπό ορισμένες προϋποθέσεις. Το επίδομα καταβάλλεται εφάπαξ σε ετήσια βάση και το ύψος του εξαρτάται από τον επαγγελματικό κλάδο στον οποίο ανήκει ο δικαιούχος.

2.3 Παροχές προς την οικογένεια και τα παιδιά

Οι παροχές αυτές περιλαμβάνουν το ενιαίο επίδομα στήριξης τέκνων σε οικογένειες με ένα ή δύο παιδιά. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι ο δικαιούχος να διαμένει μόνιμα και συνεχώς την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα. Το επίδομα αυτό δεν βασίζεται σε ασφαλιστικές εισφορές, αλλά καθορίζεται ανάλογα με το συνολικό οικογενειακό εισόδημα και τον αριθμό των εξαρτώμενων παιδιών και ανέρχεται έως του ποσού των 70 ευρώ τον μήνα για κάθε παιδί και χορηγείται ανά δίμηνο. Επιπλέον, ειδικό επίδομα χορηγείται σε οικογένειες με τρία ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά. Απαραίτητη προϋπόθεση είναι ο δικαιούχος να κατοικεί ή να διαμένει μόνιμα και συνεχώς την τελευταία δεκαετία στην Ελλάδα, να φορολογείται στην Ελλάδα και τα εξαρτώμενα τέκνα να βρίσκονται στην Ελλάδα. Το επίδομα χορηγείται με εισοδηματικά κριτήρια. Ειδικότερα, το συνολικό οικογενειακό εισόδημα δεν πρέπει να υπερβαίνει τα 45.000 ευρώ για τις τρίτεκνες οικογένειες. Το εισοδηματικό αυτό όριο προσαυξάνεται κατά 3.000 ευρώ για τις οικογένειες με τέσσερα παιδιά και κατά 4.000 ευρώ για κάθε επιπλέον παιδί. Το ποσό ανέρχεται στα 500 ευρώ ετησίως για κάθε παιδί και καταβάλλεται σε τρεις δόσεις.

Άδεια μητρότητας δικαιούνται οι άμεσα ασφαλισμένες εργαζόμενες μητέρες, κατά τη διάρκεια της οποίας λαμβάνουν το επίδομα μητρότητας. Προϋπόθεση για τη λήψη του επιδόματος μητρότητας είναι η πραγματοποίηση τουλάχιστον 200 ημερών ασφάλισης τα δύο τελευταία

χρόνια που προηγούνται της πιθανής ή πραγματικής ημερομηνίας του τοκετού. Το επίδομα ανέρχεται στο 50% του προβλεπόμενου ημερομίσθιου της ασφαλιστικής κλάσης της ασφαλισμένης, συν το επίδομα τέκνου της τάξης του 10% του ανωτέρω ποσού για κάθε παιδί. Το ελάχιστο ποσό που καταβάλλεται είναι τα 2/3 των αποδοχών. Επιπρόσθετα, ένας από τους δύο γονείς δικαιούται μειωμένο ωράριο εργασίας για τους 30 ή 18 μήνες που ακολουθούν τη γέννηση ή την υιοθεσία δίχως μείωση αποδοχών. Σε αυτή την περίπτωση, ισχύουν οι ίδιες προϋποθέσεις με την άδεια μητρότητας. Αν η εργαζόμενη μητέρα δεν κάνει χρήση του δικαιώματός της για λήψη άδειας φροντίδας τέκνου, ο εργαζόμενος πατέρας δικαιούται να ζητήσει εφαρμογή του δικαιώματος αυτού.

2.4 Παροχές κοινωνικής πρόνοιας

Το επίδομα ενοικίου αποτελεί μη ανταποδοτική παροχή που χορηγείται ύστερα από έλεγχο περιουσιακών και εισοδηματικών στοιχείων σε άτομα που βρίσκονται σε κατάσταση οικονομικής αδυναμίας και δεν έχουν εισόδημα ή ακίνητη περιουσία ώστε να μπορούν να καλύψουν τις στεγαστικές τους ανάγκες. Το επίδομα ανέρχεται έως του ποσού των 362 ευρώ τον μήνα. Περαιτέρω, τα βιβλιάρια ασθένειας παρέχονται σε ανασφάλιστους, οικονομικά αδύναμους πολίτες. Το βιβλιάριο αυτό παρέχει δωρεάν πρόσβαση σε ιατροφαρμακευτική και νοσοκομειακή περίθαλψη για έναν χρόνο με δυνατότητα ανανέωσης. Το βιβλιάριο ασθένειας καλύπτει τον/τη σύζυγο και τα εξαρτώμενα τέκνα. Στην Ελλάδα δεν υπάρχει ξεχωριστό καθεστώς μακροχρόνιας φροντίδας, αλλά υλοποιούνται τα εξής προγράμματα φροντίδας ηλικιωμένων: α) πρόγραμμα «Βοήθεια στο σπίτι», β) το πρόγραμμα «Βοήθεια στο σπίτι» περιλαμβάνει ακόμη δύο προγράμματα: το πρόγραμμα «Κατ' οίκον κοινωνική φροντίδα» και το πρόγραμμα «Κατ' οίκον νοσηλεία», γ) πρόγραμμα «Κατ' οίκον φροντίδα συνταξιούχων», δ) κέντρα ημερήσιας φροντίδας ηλικιωμένων (ΚΗΦΗ) και ε) κέντρα ανοιχτής προστασίας ηλικιωμένων (ΚΑΠΗ).

2.5 Παροχές ασθένειας σε είδος και σε χρήμα

Προϋπόθεση για την πρόσβαση σε παροχές ασθένειας σε είδος είναι η καταβολή ασφαλιστικών εισφορών. Παροχές ασθένειας σε είδος είναι οι ακόλουθες: α) ιατρική περίθαλψη, β) νοσοκομειακή περίθαλψη και νοσηλεία, γ) δωρεάν προληπτική και θεραπευτική οδοντιατρική περίθαλψη, δ) δωρεάν φυσιοθεραπεία και αποκατάσταση, ε) χορήγηση φαρμάκων με συμμετοχή του ασθενή κατά κανόνα σε ποσοστό 25% ή 10% για ορισμένες ασθένειες και δωρεάν σε ειδικές περιπτώσεις (εργατικό ατύχημα, θεραπεία κατά τη διάρκεια εγκυμοσύνης, χρόνιες ασθένειες), στ) δωρεάν μεταφορά στα δημόσια νοσοκομεία σε περίπτωση ατυχήματος ή επείγουσας ανάγκης καλώντας το Εθνικό Κέντρο Άμεσης Βοήθειας (ΕΚΑΒ) και ζ) θεραπευτικά βοηθήματα, ορθοπεδικά είδη, γυαλιά, ακουστικά βοηθήματα, προθέσεις κ.λπ. με συμμετοχή του ασφαλισμένου κατά 25%, και δωρεάν σε ειδικές περιπτώσεις (άτομα με διαβήτη, παραπληγία-τετραπληγία, νεφρική ανεπάρκεια κ.ά.). Περαιτέρω, το επίδομα ασθένειας είναι

η βασική επιδότηση που παρέχεται σε ασφαλισμένους οι οποίοι λόγω (σωματικής ή ψυχικής) ασθένειας δεν μπορούν να εργαστούν προσωρινά και απουσιάζουν από την εργασία τους για περισσότερες από τρεις ημέρες. Η χορήγηση του επιδόματος ασθένειας προϋποθέτει την ύπαρξη ασφάλισης. Το ύψος του επιδόματος εξαρτάται από τις αποδοχές του ασφαλισμένου κατά τη διάρκεια των 30 τελευταίων ημερών του προηγούμενου έτους.

2.6 Παροχές σε άτομα με αναπηρία

Το εξω-ιδρυματικό επίδομα χορηγείται σε ασφαλισμένους και συνταξιούχους που λαμβάνουν σύνταξη αναπηρίας, γήρατος ή επιζώντων και στα μέλη των οικογενειών τους που πάσχουν από συγκεκριμένες ασθένειες, υπό την προϋπόθεση ότι δεν λαμβάνουν το επίδομα απόλυτης αναπηρίας. Οι δικαιούχοι πρέπει να έχουν διαγνωστεί με ποσοστό αναπηρίας τουλάχιστον 67%. Επίσης, οι δικαιούχοι του εξω-ιδρυματικού επιδόματος λαμβάνουν επιδόματα Χριστουγέννων, Πάσχα και καλοκαιριού. Το επίδομα απόλυτης αναπηρίας χορηγείται σε συνταξιούχους λόγω αναπηρίας και σε συνταξιούχους λόγω γήρατος που είναι τυφλοί, εφόσον βρίσκονται σε κατάσταση που επιβάλλει τη συνεχή επίβλεψη και συμπαράσταση από τρίτο πρόσωπο (απόλυτη αναπηρία). Αν το άτομο έχει συμπληρώσει την απαιτούμενη περίοδο ασφάλισης και έχει κριθεί ανάπηρο από το Κέντρο Πιστοποίησης Αναπηρίας (ΚΕΠΑ) με βαθμό αναπηρίας τουλάχιστον 50%, εφόσον είναι «νέος» ασφαλισμένος (ασφαλισμένος για πρώτη φορά μετά την 01/01/1993) ή τουλάχιστον 67% εφόσον είναι «παλαιός» ασφαλισμένος (ασφαλισμένος για πρώτη φορά μέχρι την 31/12/1992) δικαιούται αναπηρική σύνταξη. Το ύψος της αναπηρικής σύνταξης καθορίζεται με βάση τον βαθμό της αναπηρίας και τις αποδοχές πριν από την υποβολή της αίτησης για συνταξιοδότηση, ενώ σε ορισμένες μόνο περιπτώσεις συνεκτιμάται και το είδος της πάθησης.

2.7 Ελάχιστο εγγυημένο εισόδημα

Από τις αρχές του 2017, η Ελλάδα εφαρμόζει ένα πρόγραμμα εθνικού ελάχιστου εισοδήματος: το «Κοινωνικό Εισόδημα Αλληλεγγύης» (ΚΕΑ). Το ΚΕΑ απευθύνεται σε νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν ακραία φτώχεια και αποστέρηση και βασίζεται σε τρεις πυλώνες: α) στήριξη εισοδήματος, β) πρόσβαση σε κοινωνικά αγαθά και υπηρεσίες και γ) παροχή υποστηρικτικών υπηρεσιών για την (επαν)ένταξη στην αγορά εργασίας. Το ΚΕΑ βασίζεται σε προηγούμενο έλεγχο πόρων, προϋποθέτει οι λήπτες να είναι νόμιμα και μόνιμα διαμένοντες στη χώρα και να πληρούν εισοδηματικά και ιδιοκτησιακά κριτήρια ανάλογα με το μέγεθος και τη σύνθεση της οικογένειας. Το επίδομα ανέρχεται σε 100 ευρώ τον μήνα ανά μονάδα νοικοκυριού, συν 100 ευρώ για κάθε ενήλικα και 50 ευρώ για κάθε εξαρτημένο παιδί στο νοικοκυριό (με εξαίρεση τα μονογονεϊκά νοικοκυριά, όπου το ποσό για κάθε παιδί ανέρχεται σε 100 ευρώ) (Ziomas, Capella and Konstantinidou, 2017).

Ενότητα

03

Επισκόπηση των δαπανών κοινωνικής προστασίας

3.1 Μεθοδολογία και δεδομένα

Η παρούσα Έκθεση στηρίζεται κυρίως σε επεξεργασία δεδομένων (και μικροδεδομένων) τα οποία προέρχονται από το *Ευρωπαϊκό Πάνελ Νοικοκυριών (ECHP)* και την έρευνα *Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC),* που διεξάγονται από την Eurostat και την ΕΛΣΤΑΤ. Οι δύο πρώτες αποτελούν επαναλαμβανόμενες ετήσιες δειγματοληπτικές έρευνες στις χώρες της ΕΕ, που πραγματοποιούνται στο ίδιο δείγμα νοικοκυριών (panel), υιοθετώντας κοινό ερωτηματολόγιο και μεθοδολογία συλλογής και ανάλυσης δεδομένων.

Η πρώτη έρευνα (ECHP) πραγματοποιήθηκε σε όλες τις χώρες της ΕΕ την περίοδο 1994-2001, ενώ η δεύτερη (EU-SILC) ξεκίνησε σε καινούργιο δείγμα το 2003, με πιο πρόσφατα διαθέσιμα μικροδεδομένα για όλες τις χώρες της ΕΕ αυτά της έρευνας του 2016 (τα οποία αναφέρονται σε εισοδήματα του 2015).

Παράλληλα, αξιοποιούνται και οι ποσοτικές εκτιμήσεις που έγιναν προσφάτως διαθέσιμες στον ιστότοπο της Eurostat και που, μεταξύ άλλων, αναφέρονται στα εισοδήματα και στις συνθήκες διαβίωσης του 2016 και του 2017.

Ο ορισμός του εισοδήματος που υιοθετείται στη μέτρηση της ανισότητας και της φτώχειας είναι αυτός του *διαθέσιμου εισοδήματος*. Πρόκειται δηλαδή για το συνολικό εισόδημα των νοικοκυριών μετά την αφαίρεση των άμεσων φόρων (εισοδήματος) και των ασφαλιστικών εισφορών. Στην ανάλυση της ανισότητας δεν έχει συμπεριληφθεί ένας μικρός αριθμός νοικοκυριών που εμφανίζουν αρνητικό ή μηδενικό διαθέσιμο συνολικό εισόδημα, κυρίως γιατί βασικοί δείκτες μέτρησης της ανισότητας υπολογίζονται με βάση μόνο θετικά εισοδήματα.[1] Ως

1. Η ανάλυση της ανισότητας στην παρούσα Έκθεση εστιάζεται κυρίως στην αποτύπωση των διαφορών στο επίπεδο διαβίωσης

δημογραφική μονάδα ανάλυσης χρησιμοποιείται το άτομο. Για να είναι συγκρίσιμο το επίπεδο διαβίωσης των ατόμων που ζουν σε νοικοκυριά με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση, δεχόμενοι ότι υπάρχουν οικονομίες κλίμακας στην κατανάλωση, τα εισοδήματα σταθμίστηκαν με βάση την τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του ΟΟΣΑ (η οποία συχνά αναφέρεται και ως κλίμακα της Eurostat). Σύμφωνα με την κλίμακα αυτή, το πρώτο μέλος του νοικοκυριού σταθμίζεται με 1, κάθε επιπλέον ενήλικας με 0,5 και κάθε παιδί με 0,3. Μια εναλλακτική κλίμακα που έχει χρησιμοποιηθεί σε παρόμοιες αναλύσεις είναι η παλαιότερη ή «γνήσια» κλίμακα του ΟΟΣΑ, σύμφωνα με την οποία οι αντίστοιχες σταθμίσεις για κάθε επιπλέον ενήλικα και παιδί είναι 0,7 και 0,5.[2]

Προκειμένου να διερευνηθεί η επίδραση που έχουν οι διαφορές των συστημάτων κοινωνικής προστασίας στην ένταση και την έκταση της ανισότητας και της φτώχειας, οι χώρες της ΕΕ ομαδοποιούνται με βάση τον τύπο του κοινωνικού κράτους που έχουν αναπτύξει.[3] Το σύστημα κοινωνικής προστασίας κάθε χώρας (ή ομάδας χωρών) αναφέρεται στον ιδιαίτερο ρόλο που παίζουν η αγορά, το κράτος και η οικογένεια στην παροχή κοινωνικής προστασίας. Οι χώρες της ΕΕ ταξινομούνται στους ακόλουθους τύπους κοινωνικών κρατών (ή συστημάτων κοινωνικής προστασίας):

1. Σοσ*ιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος*. Χαρακτηρίζεται από τη θεσμοθετημένη δέσμευση του κράτους για την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας μέσω πολιτικών ευρείας εμβέλειας που βελτιώνουν τα επίπεδα διαβίωσης και μειώνουν την ανισότητα και τη φτώχεια. Διακρίνεται για τις γενναιόδωρες και καθολικού χαρακτήρα κοινωνικές παροχές (όπου μονάδα αναφοράς είναι το άτομο), το ευρύ φάσμα κοινωνικών υπηρεσιών, το υψηλό επίπεδο φορολογίας και την ανάπτυξη πολιτικών ίσων ευκαιριών μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το μοντέλο αυτό αναπτύχθηκε κυρίως στις σκανδιναβικές χώρες, ενώ ως πιο αντιπροσωπευτικά παραδείγματα αναφέρονται η Σουηδία και η Δανία. Στις χώρες με σοσιαλδημοκρατικό κοινωνικό κράτος εντάσσονται επίσης η Φινλανδία και η Ολλανδία.

των ατόμων, που δεν μπορεί να πάρει αρνητική τιμή. Εξάλλου, ο μικρός αριθμός των νοικοκυριών με αρνητικό ή μηδενικό εισόδημα που δεν συμπεριλαμβάνονται στην επεξεργασία των μικροδεδομένων δεν επηρεάζει σχεδόν καθόλου τις βασικές εκτιμήσεις για το μέγεθος της ανισότητας.

2. Για την επίδραση των εναλλακτικών κλιμάκων ισοδυναμίας στην αποτύπωση της οικονομικής ανισότητας και τη θέση των ατόμων στην εισοδηματική κατανομή, βλ. Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008).

3. Η ταξινόμηση των χωρών της ΕΕ με βάση το σύστημα κοινωνικής προστασίας ακολουθεί την ανάλυση των Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005), η οποία βασίζεται στο έργο του Espring-Andersen (1990) για τα τρία καθεστώτα ευημερίας (σοσιαλδημοκρατικό, συντηρητικό/κορπορατιστικό και φιλελεύθερο) και στη συζήτηση που ακολούθησε αναφορικά με το νοτιοευρωπαϊκό μοντέλο κοινωνικής προστασίας (βλ. Leibfried, 1992· Ferrera, 1996· Petmesidou, 1996· Ματσαγγάνης, 1999). Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ίδια ταξινόμηση έχει υιοθετηθεί και στις μελέτες των Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008), Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010) και Παπαθεοδώρου και Μισσός (2013), από τις οποίες προέρχεται και η περιγραφή που ακολουθεί.

2. *Συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος*. Χαρακτηρίζεται επίσης από σχετικά γενναιόδωρες κοινωνικές παροχές, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών κινδύνων. Το δικαίωμα, όμως, στις παροχές αυτές καθορίζεται από την εργασιακή καριέρα και την κοινωνικο-επαγγελματική θέση του ατόμου. Οι μεταβιβάσεις έχουν μικρότερη αναδιανεμητική επίδραση σε σύγκριση με αυτές του σοσιαλδημοκρατικού κοινωνικού κράτους. Έχοντας ως μονάδα αναφοράς την οικογένεια, οι παροχές απευθύνονται κυρίως στον άνδρα-προστάτη. Παράλληλα, η εργασία των γυναικών εκτός σπιτιού δεν ενθαρρύνεται ιδιαίτερα. Το μείγμα πολιτικών που αναπτύσσονται στο πλαίσιο του συγκεκριμένου τύπου κοινωνικού κράτους συντηρούν και αναπαράγουν τις διακρίσεις που προέρχονται από την κοινωνική και επαγγελματική θέση των ατόμων. Στον συγκεκριμένο τύπο κοινωνικού κράτους εντάσσονται πολλές χώρες της ηπειρωτικής Ευρώπης, με χαρακτηριστικότερους εκπροσώπους τη Γερμανία και τη Γαλλία. Άλλες χώρες που εντάσσονται σε αυτή την ομάδα είναι το Βέλγιο, το Λουξεμβούργο και η Αυστρία.

3. *Φιλελεύθερο κοινωνικό κράτος.* Σε αυτό τον τύπο κοινωνικού κράτους η αγορά αναγνωρίζεται ως ο βασικός μηχανισμός στη διανομή των πόρων, με αποτέλεσμα οι κρατικές παρεμβάσεις για την προώθηση της κοινωνικής ευημερίας να περιορίζονται στις περιπτώσεις όπου η αγορά και η οικογένεια αδυνατούν να καλύψουν τις βασικές ανάγκες των ατόμων. Οι δημόσιες παροχές είναι περιορισμένες και, με βάση τον έλεγχο των πόρων των δικαιούχων, στρέφονται σε αυτούς που έχουν τη μεγαλύτερη ανάγκη, με συνέπεια τον στιγματισμό των αποδεκτών. Το μοντέλο αυτό αναπτύχθηκε κυρίως στις αγγλοσαξονικές χώρες. Από τις χώρες της ΕΕ στην ομάδα αυτή συγκαταλέγονται η Μεγάλη Βρετανία (όπως διαμορφώθηκαν οι θεσμοί κοινωνικής προστασίας στη χώρα μετά την κυβέρνηση Θάτσερ στα τέλη δεκαετίας του 1970) και η Ιρλανδία.

4. *Το καθεστώς ευημερίας των χωρών της νοτίου Ευρώπης*. Χαρακτηρίζεται από την καθυστερημένη ανάπτυξη του κοινωνικού κράτους, την περιορισμένη καθολικότητα στις παροχές και τα μεγάλα κενά στην κοινωνική προστασία, τα οποία αναπληρώνουν η οικογένεια και τα συγγενικά δίκτυα. Επίσης διακρίνεται για τον κατακερματισμό και την υψηλή πόλωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας, καθώς επίσης και για τον ρόλο των πελατειακών σχέσεων στη διανομή των πόρων και την παροχή κοινωνικής προστασίας. Στην ομάδα αυτή εντάσσονται η Ιταλία, η Ισπανία, η Πορτογαλία και η Ελλάδα, με τις δύο τελευταίες χώρες να θεωρούνται οι πιο αντιπροσωπευτικές αυτού του τύπου κοινωνικού κράτους.

5. *Νέα μέλη της ΕΕ.* Στην ομάδα αυτή έχουν ενταχθεί τα νέα μέλη της ΕΕ τα οποία είναι κυρίως από χώρες της κεντρικής και ανατολικής Ευρώπης, του πρώην «ανατολικού μπλοκ», με την προσθήκη της Μάλτας και της Κύπρου. Η πρόσφατη είσοδος των χωρών αυτών στην ΕΕ και το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις χώρες δεν έχουν ολοκληρώσει ακόμη τη διαδικασία της μετάβασης από το προηγούμενο καθεστώς δεν επιτρέπουν την ασφαλή κατάταξή τους σε κάποιο καθεστώς ευημερίας.

Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις υποδιαιρέθηκαν σε δύο επιμέρους μεταβλητές, «συντάξεις» και «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις», προκειμένου να μελετηθεί η αναδιανεμητική τους επίδραση.[4] Στις «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις» περιλαμβάνονται όλα τα χρηματικά επιδόματα και βοηθήματα, όπως είναι τα οικογενειακά και στεγαστικά επιδόματα, τα επιδόματα ανεργίας και αναπηρίας, καθώς και τα διάφορα επιδόματα κοινωνικής βοήθειας. Έτσι, εκτός από τη συνολική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη διανομή του εισοδήματος, η διάκριση αυτή δίνει τη δυνατότητα να εκτιμηθεί και να αξιολογηθεί η επίδραση που έχει στην εισοδηματική ανισότητα και τη φτώχεια κάθε επιμέρους ομάδα μεταβιβάσεων ξεχωριστά.

Διάγραμμα 3.1: Δαπάνες κοινωνικής προστασίας ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ, Ελλάδα και ΕΖ15, 2000-2015

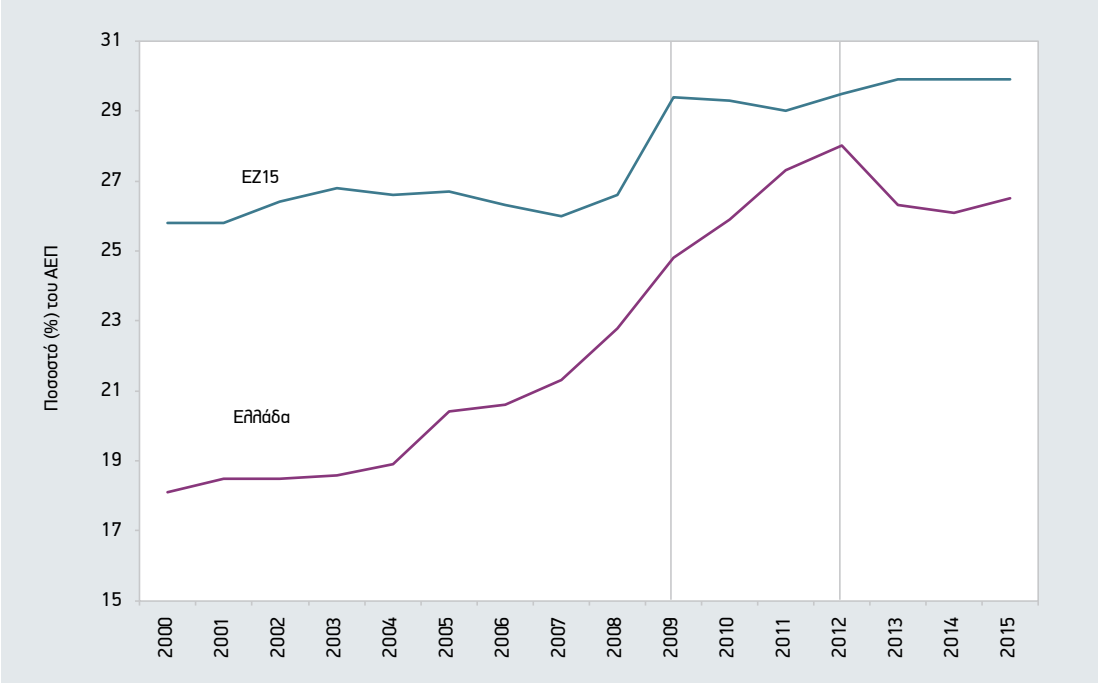

Πηγή: EUROSTAT

3.2 Δαπάνες κοινωνικής προστασίας

Οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας (ΔΚΠ) περιλαμβάνουν το σύνολο των χρηματικών μεταβιβάσεων του κράτους προς όλους τους δικαιούχους. Πρόκειται για ένα σημαντικό τμήμα του ετήσιου κρατικού προϋπολογισμού που, σε απολογιστική βάση, αποδίδει τις δαπάνες για

4. Για να διερευνήσουμε την αναδιανεμητική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων, ακολουθήσαμε τη μεθοδολογία που υιοθετήθηκε στις εργασίες των Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005).

συντάξεις, επιδόματα όλων των κατηγοριών (οικογενειακά, τέκνων, φοιτητικά, αναπηρίας, στεγαστικά, ανεργίας κ.λπ.), καθώς επίσης και το ύψος του διοικητικού κόστους διαχείρισης και λειτουργίας των δομών κοινωνικής προστασίας. Το Διάγραμμα 3.1 απεικονίζει τις μεταβολές των ΔΚΠ ως ποσοστό του ΑΕΠ, τόσο για την Ελλάδα όσο και για την Ευρωζώνη των 15 (ΕΖ15), ενώ οι κάθετες γραμμές αποτελούν δύο σημαντικά ορόσημα για την περίοδο της κρίσης της ελληνικής οικονομίας.

Η πρώτη κάθετη γραμμή του Διαγράμματος 3.1 αντιπροσωπεύει την έναρξη της –όπως αποδείχθηκε– βαθιάς και παρατεταμένης ύφεσης που έμελλε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην αναδιάταξη των όρων λειτουργίας του Συστήματος Κοινωνικής Προστασίας στη χώρα μας. Από την ένταξη της χώρας στη Ζώνη του Ευρώ έως και το 2009, οι ρυθμοί μεγέθυνσης του ελληνικού ΑΕΠ καταγράφονταν θετικοί. Έκτοτε και μέχρι το 2015, η ετήσια αξία του παραγόμενου προϊόντος μειώνεται σημαντικά. Η δεύτερη γραμμή σηματοδοτεί την έναρξη μιας εντονότατης συρρίκνωσης των δαπανών του κοινωνικού κράτους, έτσι όπως επήλθε κατά τη διαδικασία συσσώρευσης νομοθετικών παρεμβάσεων,[5] πολιτικών πρωτοβουλιών για τη διαχείριση του υψηλού δημοσίου χρέους (π.χ. το PSI), καθώς και τη γενικότερη μεταστροφή και επαναπροσδιορισμό της εγχώριας δημοσιονομικής πολιτικής, ώστε να συμμορφώνεται στους κανόνες του Δημοσιονομικού Συμφώνου (Fiscal Compact) της ΕΕ.

Οι τρεις διακριτές περίοδοι του Διαγράμματος 3.1 χαρακτηρίζονται από διαφορετικού επιπέδου σχετικές μεταβολές, μεταξύ των μεγεθών ΔΚΠ και ΑΕΠ. Κατά την πρώτη περίοδο 2000-2008, οι ΔΚΠ αυξάνονται γρηγορότερα απ' ό,τι το ΑΕΠ. Ακολούθως, την αμέσως επόμενη περίοδο, 2009-2012, οι ΔΚΠ μειώνονται βραδύτερα σε σχέση με τη μείωση του ΑΕΠ, ενώ στην τελευταία περίοδο, 2013-2015, η συρρίκνωση των ΔΚΠ είναι ραγδαία, ξεπερνώντας το επίπεδο της ύφεσης. Παρά τη σημαντική μείωση του εγχώριου ΑΕΠ, η εφαρμοζόμενη οικονομική πολιτική και οι κανόνες δημοσιονομικής πειθαρχίας που επιβλήθηκαν συντέλεσαν στη διατήρηση μιας σημαντικής διαφοράς μεταξύ του επιπέδου ΔΚΠ στην Ελλάδα και στην ΕΖ15, η οποία και εντάθηκε κατά την περίοδο 2012-2015.

Σημαντική διαπίστωση αποτελεί το γεγονός ότι καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 2000-2015 οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας της χώρας μας είναι συγκριτικά μικρότερες σε σχέση με τον μέσο όρο της ΕΖ15. Από αυτή την άποψη, το σχετικό κόστος του Συστήματος Κοινωνικής Προστασίας δεν μπορεί να χαρακτηριστεί «υψηλό» ούτε «υπερβολικό». Παρ' όλα αυτά,

5. Από το 2010 έως και το 2015, οι κύριες και επικουρικές συντάξεις, που αποτελούν το μεγαλύτερο τμήμα των δαπανών κοινωνικής προστασίας, έχουν υποστεί σημαντικές περικοπές. Ενδεικτικά, θα μπορούσαμε να αναφέρουμε την περικοπή της 13ης και της 14ης σύνταξης (Ν. 3845/10), την επιβολή εισφοράς αλληλεγγύης (Ν. 3869/10), τις νέες κλιμακωτές περικοπές βάσει ηλικιακών κριτηρίων (Ν. 3986/11), τη νέα αναδρομική μείωση της τάξης του 12% σε κύριες συντάξεις άνω των 1.300 ευρώ, την εκ νέου μείωση των επικουρικών (Ν. 4046/12), τη νέα κλιμακωτή μείωση κύριων και επικουρικών κατά 5%, 10% και 15% αντίστοιχα, την κατάργηση επιδομάτων και δώρων (Ν. 4093/12) και τη νέα έμμεση περικοπή μέσω της επιβολής νέας εισφοράς υπέρ του ΕΟΠΥΥ (Ν. 4093/15). Όλα αυτά, μαζί με τις περικοπές σε οικογενειακά επιδόματα και τη μείωση του μηνιαίου επιδόματος ανεργίας από 460 ευρώ σε 360 ευρώ τον Μάρτιο του 2012, συνιστούν μια σαφή αναδίπλωση των δαπανών για κοινωνική προστασία στην Ελλάδα.

κατά τα οκτώ χρόνια της ύφεσης (2009-2016), όσο και αν η εφαρμοζόμενη πολιτική εσωτερικής υποτίμησης και δημοσιονομικής προσαρμογής ενέτεινε τις ανάγκες εισοδηματικής στήριξης του πληθυσμού, οι δαπάνες κοινωνικής προστασίας του κρατικού προϋπολογισμού μειώνονταν αισθητά (τόσο σχετικά όσο και απόλυτα). Αναφορικά με την περίπτωση της Ελλάδας, οι ΔΚΠ αντιμετωπίστηκαν μονομερώς από την πλευρά του κόστους και σε αντίστροφη σχέση με το επίπεδο των ετήσιων δαπανών αποπληρωμής του δημόσιου χρέους.

Τα δεδομένα του Πίνακα 3.1 εμφανίζουν το κατά κεφαλήν μέγεθος των ΔΚΠ σε ευρώ, σε τρέχουσες τιμές,[6] για τα έτη 2009 και 2016. Οι χώρες της ΕΕ έχουν ταξινομηθεί σύμφωνα με το αντίστοιχο πρότυπο του Συστήματος Κοινωνικής Προστασίας (ΣΚΠ) που έχουν αναπτύξει. Για την ορθή ανάγνωση του πίνακα, δεν θα πρέπει να εστιάσουμε ιδιαίτερα στη σύγκριση των μεγεθών μεταξύ των χωρών κατά το ίδιο έτος, καθώς οι τιμές και η αγοραστική δύναμη των εισοδημάτων κάθε χώρας διαφέρουν αισθητά. Ιδιαίτερη σημασία όμως έχει η ποσοστιαία μεταβολή των κατά κεφαλήν μεγεθών, που, κατά την περίοδο της μεγάλης ύφεσης στην Ελλάδα, εκτιμάται πως συρρικνώθηκαν κατά -16,4%. Εκτός από την Ιρλανδία και, σε μικρότερο βαθμό, την Ουγγαρία, σε όλες τις υπόλοιπες χώρες οι κατά κεφαλήν ΔΚΠ αυξάνονται, εμφανίζοντας μια ποικιλία διαβαθμίσεων που αγγίζει το 39,1% στην Πολωνία και το 33,4% στη Δανία. Αναφορικά με την Ελλάδα, εκτός από τη σημαντικότατη κάμψη των ΔΚΠ, θα πρέπει να συνυπολογιστεί και το γεγονός ότι, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις της Eurostat, κατά την ίδια περίοδο, ο συνολικός πληθυσμός εμφανίζεται επίσης μειωμένος κατά -2,8%, ακολουθώντας την τάση των χωρών της Βαλτικής, της Βουλγαρίας, της Ουγγαρίας και της Ρουμανίας. Κατά συνέπεια, η ποσοστιαία μείωση των κατά κεφαλήν ΔΚΠ στην Ελλάδα αποκτά μια ουσιαστική ιδιαιτερότητα, συνδυαζόμενη με τις δημογραφικές εξελίξεις.

6. Η επιλογή απεικόνισης των στοιχείων σε τρέχουσες τιμές οφείλεται στο γεγονός ότι κατά την περίοδο της ύφεσης στη χώρα μας ο πληθωρισμός υπολογίζεται είτε αρνητικός είτε πολύ κοντά στο μηδέν.

Πίνακας 3.1: Κατά κεφαλήν δαπάνες κοινωνικής προστασίας (ΔΚΠ) σε ευρώ, τρέχουσες τιμές και ποσοστιαία (%) μεταβολή, ΕΕ27, 2009 και 2016

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	2009	2016	Ποσοστιαία (%) μεταβολή
ΕΕ27	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	10.186	11.355	11,5%
		Σουηδία	7.292	9.730	33,4%
		Φινλανδία	7.710	10.075	30,7%
		Ολλανδία	6.095	6.703	10,0%
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	7.339	8.761	19,4%
		Βέλγιο	6.196	7.483	20,8%
		Γερμανία	6.170	7.369	19,4%
		Γαλλία	7.132	8.154	14,3%
		Λουξεμβούργο	14.390	16.708	16,1%
	Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	4.679	5.790	23,7%
		Ιρλανδία	6.626	5.749	-13,2%
	Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	5.282	5.849	10,7%
		Ισπανία	3.738	4.054	8,5%
		Ελλάδα	3.991	3.337	-16,4%
		Πορτογαλία	2.831	3.227	14,0%
	Νέα μέλη	Ρουμανία	802	999	24,6%
		Βουλγαρία	646	856	32,5%
		Εσθονία	1.634	2.169	32,8%
		Ουγγαρία	1.698	1.659	-2,3%
		Λιθουανία	1.388	1.504	8,3%
		Λετονία	1.214	1.522	25,4%
		Πολωνία	1.367	1.901	39,1%
		Σλοβακία	1.794	2.263	26,1%
		Σλοβενία	3.106	3.265	5,1%
		Τσεχία	1.871	2.057	9,9%
		Μάλτα	2.119	2.652	25,2%
		Κύπρος	2.704	2.948	9,0%

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση 13/06/2018)

Βασικές υποκατηγορίες των δαπανών κοινωνικής προστασίας αποτελούν τα επιδόματα ασθένειας και αναπηρίας, συντάξεις γήρατος, χηρείας (επιβιωσάντων), επιδόματα οικογένειας και τέκνων και, τέλος, τα επιδόματα ανεργίας. Στη διάρκεια των ετών 2009-2016, καθεμία εκ

των προαναφερθεισών κατηγοριών μεταβλήθηκε με διαφορετικό τρόπο, σηματοδοτώντας και το εκάστοτε ειδικό βάρος της κατά περίπτωση εφαρμοζόμενης πολιτικής. Μεταξύ των 27 χωρών του περιλαμβάνονται στον Πίνακα 3.2, η Ελλάδα και η Ιρλανδία είναι οι μόνες στις οποίες όλες οι επιμέρους δαπάνες εμφανίζονται μειωμένες. Το πλήθος των διαφορετικών μεταβολών καταδεικνύει τη σημαντική ετερογένεια που υπάρχει μεταξύ της πολιτικής που ακολουθούν οι χώρες, ενώ αντικατοπτρίζει την προσπάθεια ανεύρεσης «δημοσιονομικού χώρου» ώστε να εφαρμοστούν οι κανόνες δημοσιονομικής πειθαρχίας.

Συγκεκριμένα, μεταξύ των χωρών του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου, η Σουηδία (-21,3%) και η Ολλανδία (-60,6%) εμφανίζουν σημαντική μείωση των επιδομάτων χηρείας, ενώ η Φινλανδία φαίνεται να συρρικνώνει τις δαπάνες ασθένειας και αναπηρίας (-9,6%). Στις χώρες του συντηρητικού προτύπου καταγράφονται ορισμένες από τις πλέον σημαντικές αυξήσεις στα επίπεδα των υποκατηγοριών, όπως ο υπερδιπλασιασμός των ΔΚΠ σε συντάξεις χηρείας στο Λουξεμβούργο (186,7%) και οι ραγδαίες αυξήσεις επιδομάτων ασθένειας και αναπηρίας στο Βέλγιο (50,5%) και τη Γερμανία (43,7%). Στη Μεγάλη Βρετανία καταγράφεται σημαντική μείωση των συντάξεων χηρείας (-55,2%), ενώ οι μειώσεις στην Ιρλανδία είναι οριζόντιες, με σημαντικότερες αυτές που καταγράφονται στις συντάξεις γήρατος (-14,7%) και στα επιδόματα ασθένειας και αναπηρίας (-23,8%).

Πίνακας 3.2: Ποσοστιαία (%) μεταβολή των βασικών υποκατηγοριών των κατά κεφαλήν δαπανών για κοινωνική προστασία την περίοδο 2009-2016, ΕΕ27

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Ασθένειας & αναπηρίας	Γήρατος	Χηρείας	Οικογενειακά & τέκνων	Ανεργίας
ΕΕ27	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	-0,7%	30,1%	8,1%	2,1%	17,7%
		Σουηδία	17,0%	33,3%	-21,3%	13,5%	24,9%
		Φινλανδία	-9,6%	57,6%	5,6%	2,0%	1,4%
		Ολλανδία	-1,2%	21,9%	-60,6%	-0,9%	7,0%
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	12,6%	22,4%	8,6%	1,0%	5,8%
		Βέλγιο	50,5%	32,5%	4,4%	3,0%	-1,7%
		Γερμανία	43,7%	20,1%	17,0%	4,8%	-4,6%
		Γαλλία	11,1%	16,9%	12,0%	0,2%	5,7%
		Λουξεμβούργο	31,0%	22,7%	186,7%	4,7%	2,4%
	Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	35,8%	36,4%	-55,2%	2,0%	0,9%
		Ιρλανδία	-23,8%	-14,7%	-11,6%	-3,7%	-2,2%
	Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	6,2%	7,1%	5,4%	-10,7%	7,6%
		Ισπανία	3,4%	35,6%	17,7%	-7,8%	2,5%
		Ελλάδα	-30,9%	-7,0%	-13,4%	-5,3%	-4,9%
		Πορτογαλία	-2,4%	28,3%	16,5%	-4,8%	10,0%
	Νέα μέλη	Ρουμανία	38,2%	22,3%	40,2%	3,4%	-10,3%
		Βουλγαρία	0,4%	38,4%	-	6,8%	-14,0%
		Εσθονία	39,7%	36,3%	-24,8%	0,4%	-26,3%
		Ουγγαρία	-6,2%	22,1%	-0,2%	13,4%	20,7%
		Λιθουανία	17,4%	26,3%	-10,1%	-18,6%	-18,4%
		Λετονία	14,8%	31,0%	-11,9%	-6,1%	-16,4%
		Πολωνία	45,4%	30,8%	38,2%	15,6%	-17,4%
		Σλοβακία	64,3%	44,4%	12,9%	13,4%	-12,9%
		Σλοβενία	-1,3%	13,4%	-6,8%	1,9%	16,2%
		Τσεχία	-14,7%	25,7%	8,9%	3,2%	-3,3%
		Μάλτα	-3,7%	37,1%	19,1%	2,3%	1,2%
		Κύπρος	-26,7%	31,3%	25,5%	-0,3%	14,3%

Πηγή: Eurostat (πρόσβαση 13/06/2018)

Όλες οι χώρες του νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου παρουσιάζουν μειώσεις στα επιδόματα οικογένειας και τέκνων. Επιπρόσθετα, η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα στην οποία καταγράφονται μειώσεις σε όλες τις κατηγορίες ανεξαιρέτως. Οι πλέον σημαντικές μειώσεις εκτιμώνται στις παροχές ασθένειας και αναπηρίας (-30,9%), καθώς και στις συντάξεις χηρείας (-13,4%). Τέλος, στις υπόλοιπες χώρες που ταξινομούνται στα «Νέα μέλη» οι μεταβολές ποικίλλουν, αποδίδοντας και το πολύπλοκο δίκτυ των τροποποιήσεων κατά τις διαδικασίες της ενταξιακής τους πορείας στην ΕΕ. Σε πολλές χώρες, όπως η Εσθονία, η Λιθουανία και η Κύπρος, καταγράφονται σημαντικές μειώσεις αλλά και αυξήσεις. Η βασική τάση που επικρατεί σχεδόν σε όλες τις χώρες αφορά τις μειώσεις στα επιδόματα ανεργίας, που σηματοδοτεί και την ευελικτοποίηση του θεσμικού πλαισίου της αγοράς εργασίας ως κεντρικής πολιτικής στην ΕΕ.

3.3 Το δίχτυ προστασίας

Σε αυτό το νέο πλαίσιο «εξορθολογισμού» και βελτίωσης της «στόχευσης» των κρατικών δαπανών που προκρίθηκε, το Σύστημα Κοινωνικής Προστασίας της χώρας διήλθε μέσα από μια ουσιαστική αναδιάρθρωση, μετασχηματίζοντας τον τρόπο απόδοσης των παροχών του, με έμφαση σε διαδικασίες ελέγχου πόρων των δικαιούχων. Επί παραδείγματι, μέχρι και την περίοδο πριν από την κρίση του 2009 και την ύφεση που ακολούθησε, το δικαίωμα συνταξιοδότησης στη χώρα μας και το ύψος της κύριας σύνταξης θεμελιώνονταν βάσει ηλικίας και ετών ασφάλισης των δικαιούχων. Συνεπώς, η κύρια σύνταξη αποδιδόταν ανεξάρτητα από το εάν ο δικαιούχος είχε εισόδημα από άλλες πηγές και ανεξαρτήτως του ύψους του. Μετά την υπογραφή του 1ου Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής (πρώτο μνημόνιο) από την ελληνική κυβέρνηση το 2010, ανακινήθηκε η συζήτηση για τη θέσπιση ενός νέου συστήματος συνταξιοδότησης, το οποίο θα απέδιδε συντάξεις βάσει εισοδηματικών κριτηρίων των ασφαλισμένων. Όπως αναφερόταν σε Έκθεση του ΔΝΤ, «το νέο σύστημα θα περιλαμβάνει επίσης και μία κοινωνική σύνταξη *βάσει ελέγχου πόρων των δικαιούχων*, για όλους τους πολίτες άνω της κανονικής ηλικίας συνταξιοδότησης, έτσι ώστε να παρέχεται ένα σημαντικό *δίχτυ προστασίας,* συνεπές με τη δημοσιονομική βιωσιμότητα» (IMF, 2010: 33).

Η θέσπιση εισοδηματικών και περιουσιακών κριτηρίων για τη λήψη κοινωνικών επιδομάτων υπαγορεύτηκε από τη στενότητα δημόσιων πόρων, τον αποκλεισμό από τη δυνατότητα δημόσιου δανεισμού από τις διεθνείς αγορές και την αυστηροποίηση του πλαισίου στοχοθεσίας του κρατικού προϋπολογισμού. Με κριτήριο την εξοικονόμηση και την εξάλειψη του διαρθρωτικού ελλείμματος του Δημοσίου, το εύρος των παροχών περιορίστηκε σημαντικά, ενώ οι δικαιούχοι υπάγονται σε ειδικές κατηγορίες σύμφωνα με τα εισοδηματικά και δημογραφικά τους χαρακτηριστικά. Το ύψος του εισοδήματος, ο αριθμός των μελών των νοικοκυριών και η κατάσταση απασχόλησης (άνεργοι-εργαζόμενοι) διαδραμάτισαν τον πλέον σημαντικό ρόλο στον σχεδιασμό της επιδοματικής πολιτικής.

Βασικό στόχο των μεταρρυθμίσεων, σε επίπεδο επίσημης ρητορείας, αποτέλεσε η βελ-

τίωση της αποτελεσματικής χρήσης των περιορισμένων πόρων, περιορίζοντας εμμέσως το πλήθος των δικαιούχων, αλλά και την πολλαπλασιαστική επίδραση στη συναθροιστική ζήτηση. Ολοένα και μεγαλύτερο τμήμα των παροχών κατευθυνόταν σε άτομα και νοικοκυριά που διαβιούσαν σε συνθήκες «ακραίας φτώχειας» και «σοβαρής υλικής αποστέρησης». Με τον τρόπο αυτό, η καθολικότητα των παροχών υποχώρησε και αντικαταστάθηκε από μια περιπτωσιολογική και ιδιαιτέρως στοχευμένη λογική που είναι συνδεδεμένη με τους κανόνες δημοσιονομικής ουδετερότητας και που προσιδιάζει στο νεοφιλελεύθερο πρότυπο κοινωνικής προστασίας.

Σε περιόδους ραγδαίας ύφεσης, δημοσιονομικής περιστολής και συρρίκνωσης του διαθέσιμου εισοδήματος, οι κρατικές δαπάνες που αποδίδονται χωρίς έλεγχο πόρων των δικαιούχων (no means-tested) εκλαμβάνονται ως κοινωνικά άδικες, λόγω έλλειψης κάποιου είδους αναλογικότητας προς τις ανάγκες των ωφελούμενων. Κατ' επέκταση, η εισαγωγή εισοδηματικών κριτηρίων έρχεται να αντισταθμίσει την αίσθηση μιας τέτοιας αδικίας με τη θεσμοθέτηση κανόνων που σέβονται την απουσία των δημόσιων πόρων και προωθούν την αναλογικότερη κατανομή των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Εδώ όμως είναι που κρύβεται μια σημαντική θεωρητική και ιδεολογική παραδοχή. Το Σύστημα Κοινωνικής Προστασίας και η Κοινωνική Πολιτική ευρύτερα δεν εκλαμβάνονται ως μέσα προώθησης της Κοινωνικής Ευημερίας και άσκησης Οικονομικής Πολιτικής (Atkinson, 2012), αλλά αμιγώς ως έξοδα τα οποία πρέπει να περιοριστούν ώστε να επιτευχθεί ο στόχος του προϋπολογισμού. Η συμβολή των κοινωνικών παροχών στην οικονομική μεγέθυνση και τη μείωση του λόγου του χρέους, μέσω των υψηλών δημοσιονομικών πολλαπλασιαστών που έχουν οι σχετικές δαπάνες, είτε δεν συζητείται είτε δεν αξιολογείται επαρκώς (Δαφέρμος και Παπαθεοδώρου, 2013), ενώ η προώθηση της συνολικής κοινωνικής ευημερίας που συντελείται μέσω της καθολικότητας των παροχών δεν εξετάζεται.

Στο Διάγραμμα 3.2 απεικονίζεται η σχέση μεταξύ των κατά κεφαλήν ΔΚΠ που δίνονται χωρίς έλεγχο πόρων των δικαιούχων και του αντίστοιχου ποσοστού φτώχειας για όλες τις χώρες της ΕΕ (ΕΕ27). Το κατά κεφαλήν μέγεθος δαπανών για κοινωνική προστασία έχει μετατραπεί σε μονάδες αγοραστικής δύναμης (PPS) και η εν λόγω κανονικοποίηση είναι απαραίτητη έτσι ώστε να απαλείφονται οι διαφορές μεταξύ διαφορετικής σχέσης εισοδημάτων και τιμών των χωρών της ΕΕ. Όπως παρατηρούμε, για το 2014 η σχέση μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών είναι αρνητική και αρκετά ισχυρή, γεγονός που υπογραμμίζει τη σημασία και τον ρόλο που η καθολικότητα των παροχών διαδραματίζει στην άμβλυνση των ποσοστών φτώχειας. Σε σημαντικό βαθμό, η πτώση του ποσοστού φτώχειας οφείλεται στο επίπεδο των κατά κεφαλήν παροχών που αποδίδονται χωρίς κάποιου είδους διαδικασία ελέγχου πόρων των δικαιούχων. Από την άλλη μεριά, η εξατομίκευση, η περιπτωσιολογία και η στόχευση των παροχών σε ομάδες πληθυσμού που ανήκουν στα πολύ χαμηλά εισοδηματικά στρώματα έχουν αρκετά περιορισμένη διάχυση ευημερίας και φαίνεται ότι διατηρούν πολύ χαμηλά και υποτιμημένα πρότυπα κατανάλωσης, που δεν χαράσσουν ουσιαστικές οδούς διαφυγής από την εισοδηματική φτώχεια.

Στο πλαίσιο των Προγραμμάτων Οικονομικής Προσαρμογής που εφαρμόστηκαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2010-2018, οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα και σε είδος αντιμετωπίστηκαν αποκλειστικά από τη μεριά του υψηλού κόστους που επιβαρύνει τον κρατικό προϋπολογισμό και το οποίο θα έπρεπε να καλύπτεται από έτερα έσοδα και πρόσθετους φόρους. Σύμφωνα με τον (χρυσό) κανόνα του ισοσκελισμένου προϋπολογισμού, κάθε νέα κρατική δαπάνη ήταν απαραίτητο να αντικρίζεται λογιστικά από αντίστοιχο επίπεδο εσόδων (φορολογίας) και άρα λήψης νέων μέτρων περικοπής διαθέσιμου εισοδήματος, ώστε ο στόχος του δημοσιονομικού αποτελέσματος να διατηρείται σταθερός. Κατ' αυτό τον τρόπο, διασφαλίζεται η «δημοσιονομική ουδετερότητα των μέτρων», η οποία υπακούει μια πολιτικά φορτισμένη λογική, αυτήν της αποτελεσματικής κατανομής των περιορισμένων πόρων. Υπό τις υφιστάμενες συνθήκες δημοσιονομικής πειθαρχίας και ελλείψει επάρκειας πόρων, η επίτευξη δημόσιων εσόδων ή πλεονασμάτων θα πρέπει να προηγείται των αντίστοιχων δαπανών.

Έτσι, οι όποιες νέες παροχές καθίστανται αποκλειστικά έκτακτες και σε άρρηκτη σύνδεση με το επίπεδο δημοσιονομικών αποτελεσμάτων. Κατά συνέπεια, είναι αδύνατο να θεσμοθετηθούν[7] πριν από το τέλος του κάθε έτους, οπότε οι προβλέψεις για την πορεία των εσόδων και των δαπανών είναι περισσότερο ασφαλείς. Αντιθέτως, ο χαρακτήρας τέτοιων έκτακτων παροχών, που στηρίζονται στο αποτέλεσμα υπερ-επίδοσης των στόχων που επιδιώκονται από την εφαρμογή των μέτρων λιτότητας, εσωτερικής υποτίμησης και απορρύθμισης της αγοράς εργασίας, συμβάλλει στην πολιτική διαχείριση του προγράμματος προσαρμογής, καθώς δημιουργείται ο απαραίτητος «δημοσιονομικός χώρος» για άσκηση –περιορισμένης– πολιτικής εισοδηματικής ενίσχυσης.

Η απώλεια σημαντικών βαθμών ελευθερίας και η ουσιαστική αδυναμία άσκησης ενεργητικής και παρεμβατικής κοινωνικής πολιτικής υποβιβάζουν το κοινωνικό κράτος από εργαλείο προώθησης της συνολικής κοινωνικής ευημερίας σε μερικό «δίχτυ κοινωνικής προστασίας» για τα πλέον ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού. Τέτοιου είδους ποιοτικές εκπτώσεις αντανακλώνται στην καθημερινότητα του πληθυσμού και στο είδος και το επίπεδο παροχών. Το δίχτυ προστασίας (Μισσός, 2019) αποτελεί ένα ελάχιστο επίπεδο θεσμοθετημένων μεταβιβάσεων (σε χρήμα και σε είδος) και επιδομάτων (θέρμανσης, στέγασης, διατροφής), ώστε η οποιαδήποτε επιπλέον κοινωνική δαπάνη να εξαρτάται από τη δημοσιονομική επίδοση του κρατικού

7. Προς το τέλος του 2017, όπως συνέβαινε και κατά τα προηγούμενα τέσσερα τουλάχιστον έτη, λίγο πριν από την οριστικοποίηση των δημοσιονομικών μεγεθών του κρατικού προϋπολογισμού, η κυβέρνηση εξήγγειλε το κατ' εκτίμηση ποσό της υπερ-επίδοσης των δημοσιονομικών μέτρων, το οποίο θα ήταν διαθέσιμο να παράσχει ως *έκτακτη ενίσχυση* σε διάφορες κατηγορίες του πληθυσμού (π.χ. χαμηλο-συνταξιούχους), μέσω διαδικασιών ελέγχου πόρων των δικαιούχων. Στο άρθρο 1 της αιτιολογικής έκθεσης του σχεδίου νόμου για τη Διανομή του Κοινωνικού Μερίσματος που κατατέθηκε στη Βουλή τον Νοέμβριο του 2017, αναφέρεται ότι: «Η υπέρβαση του στόχου για πρωτογενές πλεόνασμα 1,75% του ΑΕΠ για το τρέχον έτος και η προοδευτική επιστροφή σε συνθήκες οικονομικής σταθερότητας δημιουργούν τον αναγκαίο δημοσιονομικό χώρο προκειμένου να διανεμηθεί στοχευμένα κοινωνικό μέρισμα για το έτος 2017 στα οικονομικά ασθενέστερα νοικοκυριά που έχουν αντικειμενικά πληγεί περισσότερο από τις συνέπειες της δημοσιονομικής προσαρμογής. Με τις διατάξεις του προτεινόμενου νόμου θεσπίζεται εφάπαξ κοινωνική παροχή [...] προς ενίσχυση του δικτύου κοινωνικής προστασίας».

προϋπολογισμού, με τρόπο που να υπερκαλύπτονται οι στόχοι. Η διαδικασία απόδοσης και λήψης έκτακτων παροχών και επιδομάτων προς ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού –πλέον– ανάγεται σε κεντρική λειτουργία του νέου δικτύου κοινωνικής προστασίας και συνδέεται με την υπερ-επίδοση των δημοσιονομικών μέτρων, στη βάση μιας μικροοικονομικής λογικής κινήτρου-αποτελέσματος της κυβέρνησης.

Διάγραμμα 3.2: Κατά κεφαλήν δαπάνες κοινωνικής προστασίας χωρίς έλεγχο πόρων των δικαιούχων (non means-tested), σε PPS, και ποσοστό (%) φτώχειας, ΕΕ27, 2014

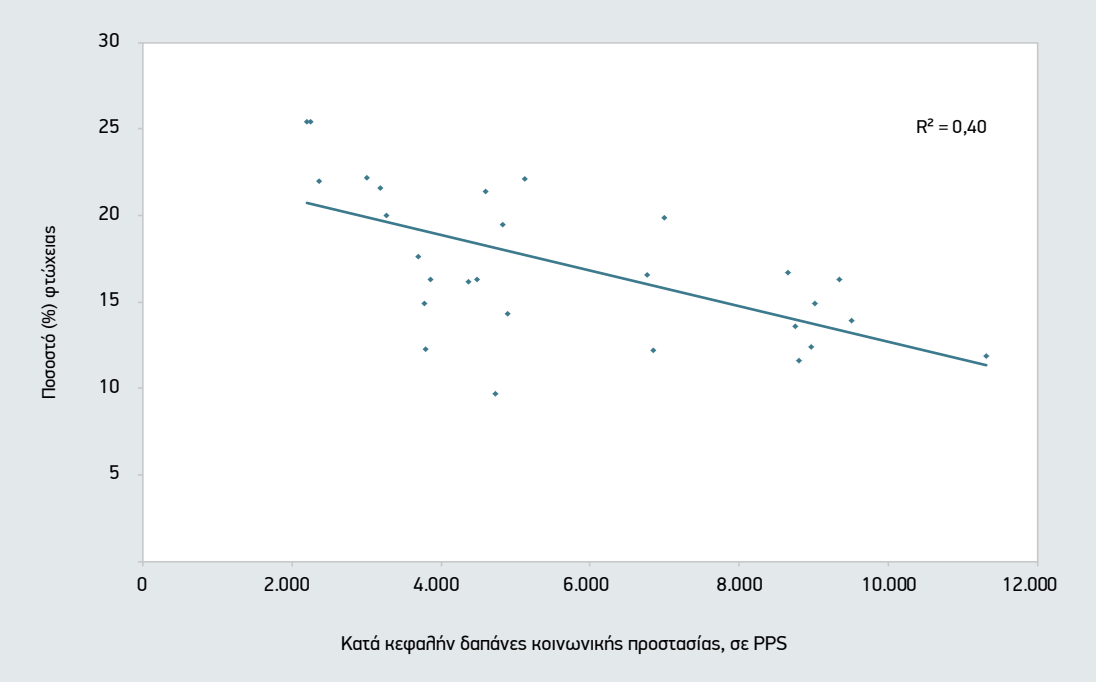

Πηγή: Eurostat

Στη συνέχεια εξετάζουμε τις μεταβολές στη σύνθεση των δαπανών για κοινωνική προστασία που αποδίδονται χωρίς έλεγχο πόρων, καθώς και εκείνων που αποδίδονται ύστερα από έλεγχο πόρων των δικαιούχων, μεταξύ των χωρών της ΕΕ15. Επικεντρώνοντας την προσοχή μας στις πρώτες, στον Πίνακα 3.3 προβαίνουμε και σε έναν επιπλέον διαχωρισμό μεταξύ επιδομάτων ασθενείας, οικογενειακών επιδομάτων και επιδομάτων ανεργίας. Επίσης, οι ποσοστιαίες μεταβολές που παρουσιάζονται είναι ονομαστικές και εξάγονται από το ύψος των απολογιστικών μεγεθών. Η προτίμηση των τρεχουσών τιμών οφείλεται στο γεγονός ότι, μεταξύ των ετών 2009 και 2015 που εξετάζονται, ο γενικός δείκτης τιμών καταναλωτή ήταν αρκετά χαμηλός –στην περίπτωση της Ελλάδας αρνητικός–, και έτσι οι μη αποπληθωρισμένες τιμές δεν επηρεάζουν τα αποτελέσματα.

Πίνακας 3.3: Ποσοστιαία (%) μεταβολή των διάφορων κατηγοριών δαπανών κοινωνικής προστασίας που αποδίδονται χωρίς έλεγχο πόρων των δικαιούχων, ΕΕ15, 2009-2015

Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Επιδόματα ασθένειας/ αναπηρίας	Οικογενειακά επιδόματα	Επιδόματα ανεργίας
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	6,7	-4,0	12,5
	Σουηδία	45,3	43,3	13,2
	Φινλανδία	16,6	16,8	-5,8
	Ολλανδία	6,3	-12,9	57,5
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	19,9	10,6	60,3
	Βέλγιο	23,7	11,2	-2,0
	Γερμανία	27,2	14,4	-42,5
	Γαλλία	15,1	11,6	-48,9
	Λουξεμβούργο	29,5	16,0	21,3
Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	83,9	44,4	23,1
	Ιρλανδία	-2,0	-19,9	-47,2
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	-0,7	17,3	22,0
	Ισπανία	-6,3	-8,4	-48,1
	Ελλάδα	-43,0	-60,4	-61,3
	Πορτογαλία	-12,4	15,7	5,7

Πηγή: Eurostat

Χώρες που επλήγησαν από την ευρωπαϊκή κρίση το 2009, όπως η Ιρλανδία, η Ιταλία, η Ισπανία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία, εμφανίζουν μειώσεις στο σκέλος των επιδομάτων ασθένειας και αναπηρίας. Στην Ελλάδα, η προσαρμογή του συγκεκριμένου μεγέθους υπέστη ραγδαία συρρίκνωση της τάξης του 43%. Μεταξύ του 2009 και του 2015, η ονομαστική αξία των συγκεκριμένων επιδομάτων στην Ελλάδα περιορίστηκε περίπου στο μισό. Ακόμα πιο σημαντική εμφανίζεται η μείωση που καταγράφεται στα οικογενειακά επιδόματα, όπως επίσης και στα επιδόματα ανεργίας, όπου οι αντίστοιχες μεταβολές ξεπερνάνε το 60%. Τα δεδομένα αποδίδουν μια σκληρή όψη της δημοσιονομικής προσαρμογής, καθώς προωθήθηκαν με γνώμονα τη δημοσιονομική φερεγγυότητα και βιωσιμότητα. Σημαντικό κόστος για την αποπληρωμή του υψηλού δημόσιου χρέους επωμίστηκαν τα τμήματα του πληθυσμού που συμπλήρωναν το διαθέσιμο εισόδημά τους με ενισχύσεις κρατικής προστασίας. Η εξέλιξη αυτή συνέβη παράλληλα με την ένταξη των κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας και τη συνεπαγόμενη προώθηση των κανόνων ελέγχου πόρων των δικαιούχων.

Στον Πίνακα 3.4 εμφανίζονται οι αντίστοιχες κατηγορίες ΔΚΠ του τμήματος που αφορά επιδόματα που αποδίδονται έπειτα από έλεγχο πόρων των δικαιούχων. Σε αντίθεση με ό,τι αποτυπώνεται στο ύψος των δαπανών που παρουσιάζονται στον Πίνακα 3.3, οι παροχές μέσω

ελέγχου πόρων στην Ελλάδα, την περίοδο 2009 έως και 2015, αυξάνονται πολύ απότομα. Η αιτία των σημαντικών αυξήσεων που καταγράφονται στα δεδομένα της Eurostat οφείλεται στο γεγονός ότι πριν από το 2009 η αξία των δαπανών που αποδίδονταν με εισοδηματικά και περιουσιακά κριτήρια ήταν εξαιρετικά περιορισμένη. Εν συνεχεία, μετά και τις βαθιές μεταρρυθμίσεις που επιβλήθηκαν στον σχεδιασμό της κοινωνικής πρόνοιας και στις διαφοροποιήσεις που προέκυψαν αναφορικά με τον τρόπο απόδοσης των παροχών προς τους δικαιούχους, οι εν λόγω κατηγορίες αυξήθηκαν σημαντικά.

Όπως επισημάνθηκε νωρίτερα, το δίχτυ προστασίας λειτουργεί εγγενώς διαφορετικά από το παλαιότερο Σύστημα Κοινωνικής Προστασίας. Μία από τις πλέον σημαντικές διαφοροποιήσεις του οφείλεται στην ένταξη της λογικής των επιδομάτων που δίνονται ύστερα από έλεγχο πόρων, γεγονός που αποτυπώνεται και στις καταγεγραμμένες αυξήσεις του Πίνακα 3.4. Εκτός των επιδομάτων ασθένειας που εμφανίζουν ονομαστική μείωση της τάξης του 9,6%, οι μεταβολές των άλλων δύο κατηγοριών καταδεικνύουν μια στροφή στην εφαρμογή των πολιτικών άμβλυνσης των ανισοτήτων και ενίσχυσης του διαθέσιμου εισοδήματος. Τέτοιες μεταστροφές σηματοδοτούν την αλλαγή πλεύσης προς ένα νέο πρότυπο ασφάλισης και μια διαφορετική σχέση μεταξύ κράτους και δικαιούχων.

Πίνακας 3.4: Ποσοστιαία (%) μεταβολή των διάφορων κατηγοριών δαπανών κοινωνικής προστασίας που αποδίδονται έπειτα από έλεγχο πόρων των δικαιούχων, ΕΕ15, 2009-2015

Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Επιδόματα ασθένειας/ αναπηρίας	Οικογενειακά επιδόματα	Επιδόματα ανεργίας
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	-	33,7	-
	Σουηδία	-	-	-
	Φινλανδία	-	-10,5	138,0
	Ολλανδία	-7,7	92,5	16,8
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	-19,3	-8,7	92,8
	Βέλγιο	-	38,0	-
	Γερμανία	10,6	50,8	-16,7
	Γαλλία	21,1	-3,0	5,2
	Λουξεμβούργο	-	-	-
Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	485,5	-27,1	-22,5
	Ιρλανδία	-7,6	-4,9	71,6
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	-	62,3	-
	Ισπανία	-56,9	-26,7	13,1
	Ελλάδα	-9,6	399,1	1.089,7
	Πορτογαλία	-52,3	-19,8	-36,7

Πηγή: Eurostat

Στο σημείο αυτό πρέπει να διασαφηνιστεί ότι η πολιτική και ιδεολογική προτίμηση μεταξύ των δαπανών που αποδίδονται ύστερα από έλεγχο πόρων των δικαιούχων και εκείνων που αποδίδονται χωρίς έλεγχο δεν μπορεί να τεκμηριωθεί επαρκώς. Όπως υποστηρίχτηκε πιο πάνω, κρίσιμη όψη της προσαρμογής που συντελέστηκε στην Ελλάδα κατά την περίοδο 2009-2015 αποτελεί η σύνθεση των κατηγοριών που περιορίστηκαν. Από την άλλη μεριά, η αύξηση των δαπανών που χορηγούνται χωρίς έλεγχο πόρων, η οποία και καταγράφεται στον Πίνακα 3.4, δεν αντιστάθμισε τις σημαντικότατες απώλειες εισοδήματος συγκεκριμένων τμημάτων του πληθυσμού. Τα νέα κριτήρια επιβλήθηκαν με τέτοιο τρόπο, ώστε ήταν και μειωμένα ως προς το χρηματικό ύψος του επιδόματος, αλλά και απευθύνονταν πλέον σε εξαιρετικά μικρότερα τμήματα του πληθυσμού. Το Διάγραμμα 3.3 απεικονίζει τις ετήσιες συνολικές μεταβολές που καταγράφηκαν μεταξύ των δύο κατηγοριών, ώστε να διαφανεί πως οι επιβληθείσες μειώσεις ήταν σημαντικότερες και οξύτερες των αυξήσεων που καταγράφηκαν στο σκέλος των δαπανών που αποδίδονταν κατόπιν ελέγχου πόρων των δικαιούχων.

Διάγραμμα 3.3: Ετήσιες μεταβολές δαπανών κοινωνικής προστασίας, με ή χωρίς έλεγχο πόρων των δικαιούχων, δισεκατομμύρια ευρώ, τρέχουσες τιμές, 2010-2015, Ελλάδα

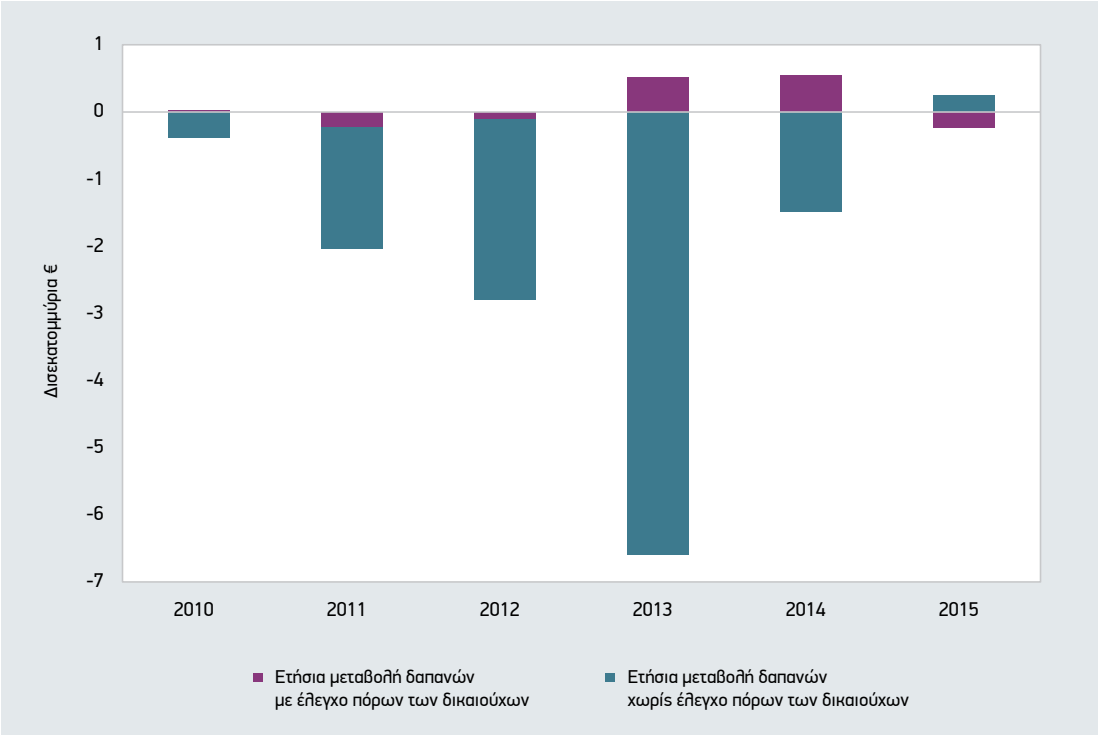

Πηγή: Eurostat

Στη διάρκεια των ετών 2010 έως και 2012, οι μειώσεις των δαπανών χωρίς έλεγχο πόρων ήταν πολύ υψηλότερες από τις αντίστοιχες μειώσεις των δαπανών που πραγματοποιούνταν μέσω ελέγχου πόρων των δικαιούχων. Κατά συνέπεια, σε αυτή την πρώτη φάση της οικονο-

μικής κρίσης στην Ελλάδα, το σύνολο των δαπανών κοινωνικής προστασίας προσαρμοζόταν στο πλαίσιο της δημοσιονομικής εξυγίανσης. Το έτος 2013 αποτελεί ορόσημο αναφορικά με τον μελλοντικό χαρακτήρα της κοινωνικής προστασίας και της απόδοσης επιδομάτων. Η περαιτέρω σημαντική προσαρμογή που συρρίκνωσε το ύψος των δαπανών χωρίς έλεγχο πόρων κατά 6,5 δισεκατομμύρια ευρώ προστέθηκε στις ήδη προηγούμενες, δηλώνοντας μια ουσιαστική μεταβολή του συνολικού πλαισίου άσκησης πολιτικής. Επιπλέον, η σταδιακή ετήσια απομείωση των παροχών του συστήματος κοινωνικής προστασίας και ο συνεχής περιορισμός του εύρους των δικαιούχων διαμόρφωσαν μια διαφορετική εικόνα για το εισοδηματικό προφίλ των ωφελούμενων από αυτό. Η συμμετοχή στους δημόσιους πόρους παύει να είναι πλατιά και να αφορά το σύνολο των εισοδηματικών στρωμάτων της κοινωνίας, αλλά περιορίζεται στον πληθυσμό που βιώνει εξαιρετικά ακραίες συνθήκες εισοδηματικής και υλικής στέρησης.

Το νέο επίπεδο παροχών προς τον πληθυσμό φθίνει και παράλληλα περιορίζεται και η ισχύς των δημόσιων δαπανών στη ζήτηση. Τα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα στα οποία απευθύνεται πλέον η νέα επιδοματική πολιτική που περιγράφεται στο δίχτυ προστασίας μπορεί να χαρακτηρίζονται από υψηλή ροπή προς κατανάλωση, όμως το επίπεδο των επιδομάτων είναι τόσο χαμηλό, που δεν μας επιτρέπει την προσμονή μιας ώθησης στην ιδιωτική κατανάλωση. Έτσι, διατηρούνται παράλληλα και χαμηλές επιδράσεις στις τιμές, γεγονός που με τη σειρά του συμβάλλει στους χαμηλούς πληθωριστικούς στόχους της ΕΚΤ.

Ενότητα

04

Η ανισότητα στην Ελλάδα και την ΕΕ

4.1 Δείκτες ανισότητας: Μεθοδολογικά ζητήματα

Για τη μέτρηση της ανισότητας χρησιμοποιούνται οι δείκτες *Gini (G), Μέση Απόκλιση Λογαρίθμων (L), Theil (T), Τετράγωνο του Συντελεστή Μεταβλητότητας* C^2 και *Atkinson* ($A_{(\varepsilon=0,5)}$) και ($A_{(\varepsilon=2)}$). Οι δείκτες αυτοί είναι ευρέως διαδεδομένοι σε αντίστοιχες αναλύσεις και ικανοποιούν τις βασικές ιδιότητες που οφείλουν να έχουν οι δείκτες μέτρησης της ανισότητας. Οι ιδιότητες αυτές είναι η ανωνυμία, η ανεξαρτησία από το μέγεθος του πληθυσμού, η ανεξαρτησία από τη μονάδα μέτρησης του εισοδήματος και η αρχή της μετάβασης.[8] Η χρήση των εναλλακτικών αυτών δεικτών στην ανάλυση κρίθηκε αναγκαία προκειμένου να αποτυπωθούν και να διερευνηθούν διάφορες πλευρές της ανισότητας. Οι παραπάνω δείκτες εμφανίζουν διαφορετική ευαισθησία σε μεταβιβάσεις που πραγματοποιούνται σε διαφορετικά σημεία της κατανομής, εκφράζοντας ο καθένας μια ιδιαίτερη συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας.[9] Ο δείκτης *G* είναι περισσότερο ευαίσθητος σε μεταβιβάσεις που γίνονται στο μέσο της διανομής. Ανάμεσα στους δείκτες *L*, *T* και C^2 μεγαλύτερη ευαισθησία σε μεταβιβάσεις που πραγματοποιούνται στα υψηλά εισοδήματα εμφανίζει ο C^2, ενώ στα χαμηλά ο *L*. Η ευαισθησία του δείκτη *Atkinson* εξαρτάται από την τιμή της «παραμέτρου αποστροφής της ανισότητας» *ε*. Όσο μεγαλύτερη τιμή παίρνει η παράμετρος *ε*, τόσο πιο ευαίσθητος γίνεται ο δείκτης σε αλλαγές στο κάτω άκρο της κατανομής.

8. Για μια συστηματική παρουσίαση του τρόπου υπολογισμού και των ιδιοτήτων των δεικτών μέτρησης της ανισότητας, βλ. Atkinson (1983), Anand (1983), Jenkins (1991), Lambert (1993), Cowell (1995, 2000), Sen (1997) και Atkinson and Bourguignon (2000).
9. Για την επίδραση που έχουν οι εναλλακτικές υποθέσεις, οι ορισμοί, οι δείκτες και οι μέθοδοι ανάλυσης της ανισότητας, βλ. Piachaud (1993) και Παπαθεοδώρου (2004).

Για να διερευνηθεί ο βαθμός στον οποίο η συνολική ανισότητα ερμηνεύεται από διαφορές που παρατηρούμε *μεταξύ* μη επικαλυπτόμενων ομάδων του πληθυσμού (λόγου χάρη, με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης ή το επάγγελμα) και από διαφορές που παρατηρούμε *εντός* των συγκεκριμένων ομάδων (λόγου χάρη, εντός ατόμων με το ίδιο επίπεδο εκπαίδευσης ή το ίδιο επάγγελμα) χρησιμοποιήθηκαν οι αθροιστικά διαχωρίσιμοι δείκτες *Μέση Απόκλιση Λογαρίθμων (L), Theil (T)* και *Τετράγωνο του Συντελεστή Μεταβλητότητας* C^2.[10] Οι δείκτες αυτοί ανήκουν στην οικογένεια των δεικτών γενικευμένης εντροπίας και θεωρούνται κατάλληλοι για αντίστοιχες αναλύσεις, δηλαδή μπορούν να εκφραστούν έτσι ώστε να καταστεί δυνατός ο υπολογισμός της συνεισφοράς των διαφορών *μεταξύ* και *εντός* μη επικαλυπτόμενων ομάδων του πληθυσμού στη συνολική ανισότητα.[11]

4.2 Ανισότητα και ομάδες πληθυσμού

Στον Πίνακα 4.1 παρουσιάζονται τα αποτελέσματα των βασικών δεικτών ανισότητας στις χώρες της ΕΕ27 με βάση τις έρευνες EU-SILC του 2016, που αναφέρονται στα εισοδήματα του 2015. Σύμφωνα με τον *Gini,* που αποτελεί τον πλέον διαδεδομένο δείκτη για τη μέτρηση της συνολικής απόκλισης από την ισοκατανομή, η Ελλάδα εμφανίζει τη δεύτερη υψηλότερη ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος μεταξύ των χωρών της ΕΕ15, μαζί με την Ισπανία και την Πορτογαλία. Αν και σε προηγούμενες εκθέσεις παρατηρούνταν ότι τις χαμηλότερες τιμές του δείκτη *Gini* εμφάνιζαν οι χώρες που έχουν αναπτύξει το σοσιαλδημοκρατικό σύστημα κοινωνικής προστασίας και ακολουθούσαν εκείνες με συντηρητικό-κορπορατιστικό καθεστώς, πλέον τα επίπεδα ανισότητας *Gini* μεταξύ των δύο τύπων ΣΚΠ φαίνεται ότι συγκλίνουν. Οι εκτιμήσεις του ίδιου δείκτη δείχνουν επίσης ότι μεταξύ των χωρών της ΕΕ15 η Μεγάλη Βρετανία παρουσιάζει αρκετά υψηλή ανισότητα, πολύ κοντά στα επίπεδα των χωρών του νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία της έρευνας του 2008 (εισοδήματα του 2007) και με βάση τις εκτιμήσεις του δείκτη *Gini,* η ανισότητα στη Μεγάλη Βρετανία ξεπερνούσε την αντίστοιχη της Ελλάδας (Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος, 2010α). Μεταξύ των χωρών της ΕΕ27, υψηλότερη ανισότητα καταγράφεται στη Βουλγαρία, την Κύπρο και τη Λιθουανία.

10. Αθροιστικά διαχωρίσιμοι (με βάση τις ομάδες του πληθυσμού) είναι οι δείκτες ανισότητας που μπορούν να εκφραστούν ως $I_T = I_B + I_W$, όπου I_T είναι η συνολική ανισότητα, I_B είναι η ανισότητα *μεταξύ* των ομάδων και I_W είναι η ανισότητα *μέσα* στις ομάδες. Η *μεταξύ* των ομάδων ανισότητα είναι η ανισότητα που θα είχαμε εάν το εισόδημα όλων των μελών της κάθε ομάδας γινόταν ίσο με το μέσο εισόδημα της ομάδας. Η *εντός* των ομάδων ανισότητα είναι η ανισότητα που θα προέκυπτε εάν εξισώνονταν τα μέσα εισοδήματα σε όλες τις ομάδες, αλλά η ανισότητα *εντός* της κάθε ομάδας έμενε αμετάβλητη. Για μια λεπτομερή ανάλυση στη μεθοδολογία διάσπασης της ανισότητας με βάση τους δείκτες *L, T* και C^2, βλ. Shorrocks (1980, 1984), Anand (1983), Cowell (1995), Papatheodorou (2000) και Papatheodorou and Pavlopoulos (2003).

11. Για τους δείκτες διάσπαση της ανισότητας, βλ. Bourguignon (1979), Cowell (1980, 1984, 1995, 2000), Shorrocks (1980, 1984) και Anand (1983).

Πίνακας 4.1: Δείκτες ανισότητας, ΕΕ27, εισοδήματα 2015 (έρευνα 2016)

		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	L	Theil	C^2	Gini	$A_{(\varepsilon=0,5)}$	$A_{(\varepsilon=2)}$
ΕΕ27	ΕΕ15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	0,143	0,209	1,181	0,271	0,077	0,362
			Σουηδία	0,149	0,154	0,343	0,273	0,070	0,822
			Φινλανδία	0,112	0,116	0,150	0,254	0,055	0,385
			Ολλανδία	0,138	0,150	0,240	0,277	0,068	0,280
		Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	0,144	0,139	0,214	0,269	0,065	0,827
			Βέλγιο	0,117	0,120	0,193	0,260	0,057	0,291
			Γερμανία	0,153	0,156	0,219	0,291	0,073	0,381
			Γαλλία	0,150	0,183	0,630	0,291	0,077	0,279
			Λουξεμβούργο*	0,135	0,142	0,190	0,280	0,066	0,358
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	0,167	0,175	0,261	0,307	0,081	0,322
			Ιρλανδία*	0,143	0,142	0,180	0,286	0,068	0,297
		Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία*	0,193	0,176	0,221	0,316	0,086	0,538
			Ισπανία	0,227	0,199	0,239	0,341	0,099	0,918
			Ελλάδα	0,222	0,213	0,374	0,337	0,100	0,524
			Πορτογαλία	0,206	0,201	0,262	0,339	0,096	0,392
		Νέα μέλη	Ρουμανία	0,229	0,199	0,229	0,343	0,100	0,451
			Βουλγαρία	0,281	0,280	0,477	0,382	0,128	0,530
			Εσθονία	0,184	0,170	0,187	0,324	0,084	0,372
			Ουγγαρία	0,142	0,139	0,179	0,279	0,067	0,326
			Λιθουανία	0,233	0,231	0,304	0,365	0,109	0,426
			Λετονία	0,211	0,201	0,254	0,342	0,097	0,461
			Πολωνία	0,157	0,151	0,181	0,297	0,073	0,326
			Σλοβακία	0,113	0,106	0,136	0,240	0,052	0,276
			Σλοβενία	0,104	0,104	0,128	0,243	0,050	0,197
			Τσεχία	0,107	0,119	0,178	0,250	0,054	0,196
			Μάλτα*	0,122	0,125	0,151	0,271	0,060	0,218
			Κύπρος	0,173	0,204	0,392	0,321	0,088	0,282

*Έρευνα 2015, εισοδήματα 2014

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

Όπως είναι εμφανές, οι διαφορές μεταξύ των χωρών της ΕΕ ως προς την ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος αντανακλούν την κατάταξή τους σε διαφορετικά ΣΚΠ. Ωστόσο, οι διαφορές αυτές είναι λιγότερο έντονες από εκείνες που είχαν παρατηρηθεί τα προηγούμενα χρόνια (Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος, 2010α· Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου 2004, 2005).

Χαμηλότερη εισοδηματική ανισότητα εμφανίζουν οι χώρες που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό σύστημα κοινωνικής προστασίας και ακολουθούν οι χώρες με συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος. Αντιθέτως, η υψηλότερη ανισότητα συναντάται στις χώρες τις νοτίου Ευρώπης και σε όσες έχουν αναπτύξει ένα φιλελεύθερο σύστημα κοινωνικής προστασίας. Οι εκτιμήσεις αυτές επιβεβαιώνουν τα αντίστοιχα ευρήματα προηγούμενων Εκθέσεων αλλά και άλλων ερευνών στο πεδίο.[12] Όπως έχει διατυπωθεί από τον Lambert (1993), όλοι οι δείκτες θα συμφωνούσαν στην ιεράρχηση των χωρών ως προς την ανισότητα εάν οι αντίστοιχες καμπύλες Lorenz των χωρών δεν τέμνονταν μεταξύ τους. Για τον λόγο αυτό, είναι απαραίτητη η εξέταση εναλλακτικών δεικτών που εμφανίζουν ευαισθησία σε διαφορετικά τμήματα της κατανομής εισοδήματος.

Σε γενικές γραμμές, παρόμοια εμφανίζεται η συγκριτική εικόνα ως προς την ανισότητα στην κατανομή του εισοδήματος στις χώρες της ΕΕ, με βάση τις εκτιμήσεις και των υπόλοιπων δεικτών ανισότητας. Αξίζει όμως να επισημανθεί ότι, με βάση τις εκτιμήσεις του δείκτη C^2, που είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος σε εισοδηματικές διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ των πλουσιότερων τμημάτων του πληθυσμού, η Γαλλία είναι η χώρα που εμφανίζει παραδοσιακά την υψηλότερη ανισότητα στην ΕΕ27. Παρ' όλα αυτά, η ακραία εκτίμηση για τις διαφορές που παρατηρούνται στα πιο ευκατάστατα εισοδηματικά τμήματα του πληθυσμού της Δανίας προκαλεί ιδιαίτερη αίσθηση· κι αυτό συμβαίνει διότι τα αντίστοιχα ευρήματα των παρελθουσών ερευνών του 2008 και του 2010 δεν έδειχναν τόσο υψηλή ανισότητα. Το φαινόμενο αυτό θα πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω σε μελλοντικές μελέτες, καθώς η συγκεκριμένου τύπου ανισότητα εμφανίζεται ασυνήθιστα υψηλή και για τα πλούσια τμήματα του πληθυσμού της Σουηδίας.

Επίσης, ιδιαίτερα υψηλή ανισότητα με βάση τον ίδιο δείκτη εμφανίζουν η Κύπρος και η Βουλγαρία. Τα στοιχεία αυτά φανερώνουν ότι, συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ27, στις δύο αυτές πολύ διαφορετικές οικονομίες υπάρχει μια ιδιαιτέρως σημαντική διασπορά εισοδημάτων μεταξύ των πλουσίων. Περαιτέρω, ο δείκτης *Atkinson* για *ε=2* ($A_{(\varepsilon=2)}$) παρουσιάζει ιδιαίτερα υψηλές τιμές στην Ισπανία, στη Σουηδία και στην Αυστρία. Ο δείκτης αυτός είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος σε εισοδηματικές μεταβιβάσεις που λαμβάνουν χώρα στα χαμηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια. Η υψηλή τιμή του πιθανότατα οφείλεται στην ύπαρξη κάποιων εξαιρετικά χαμηλών εισοδημάτων στο δείγμα του πληθυσμού της έρευνας. Μεταξύ των χωρών της ΕΕ15, η Ελλάδα εμφανίζει την υψηλότερη ανισότητα με βάση τον ίδιο δείκτη, γεγονός που σηματοδοτεί τη σημαντική διασπορά εντός των χαμηλών εισοδημάτων, εύρημα το οποίο θα αναλύσουμε και στη συνέχεια. Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι και οι υπόλοιπες χώρες που εντάσσονται στο νοτιο-ευρωπαϊκό σύστημα κοινωνικής προστασίας καταγράφουν σχετικά υψηλές τιμές του δείκτη $A_{(\varepsilon=2)}$, που ενδεχομένως αποτυπώνει τις επιπτώσεις της κρίσης και των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν στις χώρες του Νότου, ασχέτως του εάν είχαν υπαχθεί ή όχι σε Πρόγραμμα Οικονομικής Προσαρμογής.

12. Βλ. Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010), Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008), Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2005).

Πίνακας 4.2: Ποσοστιαία (%) μεταβολή της συνολικής ανισότητας, 2010-2016 (εισοδήματα 2009-2015), στις χώρες της ΕΕ15, μετρούμενη με τους δείκτες *Gini*, Μέση απόκλιση λογαρίθμων (*L*), Theil (*T*), Τετράγωνο του συντελεστή μεταβλητότητας (C^2), Atkinson $A_{(\varepsilon=0,5)}$ και $A_{(\varepsilon=2)}$

	Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	L	Theil	Gini	C^2	$A_{(\varepsilon=0,5)}$	$A_{(\varepsilon=2)}$
ΕΕ15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	12,7%	72,6%	10,2%	515,0%	34,3%	-59,5%
		Σουηδία	34,2%	45,4%	14,9%	119,8%	36,4%	-0,3%
		Φινλανδία	-0,4%	-4,9%	0,0%	-17,9%	-2,5%	81,7%
		Ολλανδία	24,4%	33,0%	10,3%	64,1%	26,0%	5,0%
	Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	24,4%	14,8%	3,2%	41,9%	14,7%	266,1%
		Βέλγιο	-5,4%	-6,8%	-1,4%	0,3%	-5,5%	14,5%
		Γερμανία	5,2%	-2,5%	0,5%	-20,6%	1,1%	39,0%
		Γαλλία	-2,8%	6,2%	-1,9%	128,3%	-0,3%	0,4%
		Λουξεμβούργο*	3,8%	3,6%	1,3%	-0,3%	3,3%	24,8%
	Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	-8,7%	-10,3%	-5,4%	-12,1%	-9,4%	-4,8%
		Ιρλανδία*	-	-	-	-	-	-
	Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία*	8,2%	2,2%	3,0%	-11,9%	5,0%	6,1%
		Ισπανία	9,8%	13,2%	6,0%	18,5%	10,8%	28,9%
		Ελλάδα	22,0%	13,8%	4,5%	48,6%	13,5%	59,3%
		Πορτογαλία	6,5%	1,1%	0,6%	1,1%	2,8%	18,0%

*Έρευνα 2015, εισοδήματα 2014

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

Πέραν του σχετικού επιπέδου ανισότητας μεταξύ των χωρών της ΕΕ27 που αποτυπώνεται στον Πίνακα 4.1, εκείνο που αξίζει να σημειωθεί αναφορικά με τις επικρατούσες τάσεις ανισότητας που χαρακτηρίζουν τις εν λόγω χώρες αφορά την ποσοστιαία μεταβολή των διάφορων δεικτών που εξετάζουμε, οι τιμές των οποίων μας προσφέρουν επαρκείς εκτιμήσεις αναφορικά με τις μεταβολές της ανισότητας σε διαφορετικά τμήματα των εισοδηματικών κατανομών τους. Για τον σκοπό αυτό, ο Πίνακας 4.2 παρουσιάζει την ποσοστιαία μεταβολή των δεικτών ανισότητας των χωρών της ΕΕ15 για την κρίσιμη περίοδο που εκτείνεται από το 2009 έως και το 2015, δηλαδή κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης που στιγμάτισε τις επιδόσεις της ευρωπαϊκής οικονομίας. Όπως παρατηρούμε από την ποικιλία των μεταβολών, η ανταπόκριση των χωρών κατά την κρίσιμη αυτή περίοδο δεν είναι όμοια μεταξύ των χωρών που διακρίνονται σε συστήματα κοινωνικής προστασίας. Αυτό καταδεικνύει και την πολυμορφία του μείγματος πολιτικών που συνθέτουν το καθένα από τα συστήματα αυτά, καθώς και την ιδιαίτερη πορεία των οικονομιών κατά την περίοδο της κρίσης.

Στις χώρες με σοδιαλδημοκρατικό τύπο κοινωνικού κράτους, ο δείκτης Gini αυξήθηκε για τη Δανία, τη Σουηδία και την Ολλανδία (10,2%, 14,9% και 10,3% αντίστοιχα), ενώ για τη Φινλανδία παρέμεινε σταθερός. Από την άλλη μεριά, μεταξύ των χωρών που έχουν αναπτύξει συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος, η ανισότητα όπως μετράται από τον δείκτη Gini εμφανίζει αρκετά πιο περιορισμένες διακυμάνσεις. Όπως έχει καταδειχθεί και σε παλαιότερες Εκθέσεις, οι χώρες αυτές εμφανίζουν μια σχετική σταθερότητα του επιπέδου ανισότητας διαχρονικά. Παράλληλα, στις χώρες της νοτίου Ευρώπης ξεχωρίζουν οι μεταβολές της Ισπανίας και της Ελλάδας, με την πρώτη να αυξάνει τον δείκτη Gini κατά 6% και τη δεύτερη κατά 4,5%.

Σημαντικά συμπεράσματα ως προς την τάση της ανισότητας προκύπτουν και από τη μέτρηση και μεταβολή των εναλλακτικών δεικτών, οι οποίοι παρουσιάζουν ευαισθησία σε διαφορετικά τμήματα της κατανομής του εισοδήματος. Όπως έχουμε ήδη επισημάνει, οι δείκτες C^2 και $A_{(\varepsilon=2)}$ που αναδείξαμε εμφανίζουν μεγαλύτερη ευαισθησία στις μεταβιβάσεις που λαμβάνουν χώρα στα πολύ υψηλά και πολύ χαμηλά εισοδήματα αντιστοίχως. Έτσι, στη Δανία, σύμφωνα με τον δείκτη C^2, για την περίοδο 2009-2015 φαίνεται ότι το επίπεδο διασποράς στα πολύ υψηλά εισοδήματα πενταπλασιάζεται, ενώ σημαντική είναι και η αντίστοιχη μεταβολή στη Σουηδία. Όπως έχει ήδη επισημανθεί, οι μεταβολές των χωρών του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου θα πρέπει να επανεξεταστούν και σε μελλοντικές έρευνες, καθώς οι συγκεκριμένες χώρες είθισται να μην εμφανίζουν τέτοιες έντονες τάσεις ανισότητες στα συγκεκριμένα τμήματα της κατανομής εισοδήματος. Τέλος, για τον ίδιο δείκτη, θα πρέπει να υπογραμμιστεί η αύξηση που καταγράφεται στη Γαλλία, αλλά και οι λιγότερο έντονες, αν και σημαντικές, αυξήσεις στην Αυστρία και την Ελλάδα. Για την περίοδο 2009-2015, η Ελλάδα εμφανίζει σημαντική αύξηση της ανισότητας των «άκρων» και οι ταυτόχρονες μεταβολές που καταγράφονται υπογραμμίζουν τη βαρύτητα των εισοδηματικών ανακατατάξεων που συνέβησαν κατά τη συγκεκριμένη περίοδο. Όπως θα δείξουμε και στη συνέχεια, το μέγεθος και ο επιμερισμός των περικοπών διαθέσιμου εισοδήματος έπληξαν δυσανάλογα τα πολύ χαμηλά εισοδήματα, ωθώντας τα επίπεδα φτώχειας του συνολικού πληθυσμού προς τα πάνω.

Κατά τη συγκρότηση του νέου δικτύου προστασίας που υποκατέστησε το προηγούμενο πλέγμα παροχών και επιδομάτων, στον δημόσιο διάλογο και στην κυρίαρχη ρητορεία συχνά δίνεται έμφαση στην ανάγκη στόχευσης (targeting) των δαπανών προστασίας, κυρίως μέσω διαδικασιών ελέγχου πόρων των δικαιούχων (means-tested), για την καταπολέμηση των συνθηκών της ακραίας φτώχειας και της ακραίας υλικής αποστέρησης. Τα επιχειρήματα υπέρ των εν λόγω παρεμβάσεων συνδέονται με τις σημαντικές διαφορές που παρατηρούνται στο ύψος του μέσου εισοδήματος μεταξύ πληθυσμιακών ομάδων με διαφορετικά δημογραφικά, κοινωνικοοικονομικά, γεωγραφικά κ.ά. χαρακτηριστικά. Ως τέτοια αναγνωρίζονται συνήθως το μέγεθος και η σύνθεση του νοικοκυριού, η κατάσταση απασχόλησης και το είδος του επαγγέλματος, το επίπεδο εκπαίδευσης, η ηλικία, το φύλο και η περιοχή κατοικίας (βαθμός αστικότητας). Στη διαδικασία χάραξης και αξιολόγησης πολιτικών είναι κρίσιμο να γνωρί-

σουμε σε ποιον βαθμό η άμβλυνση των παρατηρούμενων διαφορών στον πληθυσμό, ως προς τα χαρακτηριστικά αυτά, θα μπορούσε να περιορίσει σημαντικά τη μεγάλη διασπορά των εισοδημάτων. Τέτοιες παρεμβάσεις δύνανται να είναι επιτυχημένες μόνο εάν ένα σημαντικό μέρος της συνολικής ανισότητας οφείλεται στις διαφορές στο μέσο εισόδημα μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων που συγκροτούνται με βάση τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Είναι σημαντικό λοιπόν να διερευνηθεί κατά πόσο τα χαρακτηριστικά αυτά του πληθυσμού μπορούν να ερμηνεύσουν τη συνολική ανισότητα στις χώρες της ΕΕ27.

Στον Πίνακα 4.3 αποτυπώνεται το ποσοστό της συνολικής ανισότητας που ερμηνεύεται από τις διαφορές με βάση τα γενικά χαρακτηριστικά του νοικοκυριού, όπως το μέγεθος και ο τύπος (σύνθεση), καθώς και η πληθυσμιακή πυκνότητα της περιοχής όπου διαμένει. Όπως έχει αναδειχθεί και σε παλαιότερες Εκθέσεις,[13] έτσι και εδώ επιβεβαιώνεται ότι κανένα από τα χαρακτηριστικά του Πίνακα 4.3 δεν φαίνεται να ερμηνεύει από μόνο του περισσότερο από το 15% της συνολικής ανισότητας των χωρών της ΕΕ27. Μάλιστα στις περισσότερες περιπτώσεις το ποσοστό αυτό είναι αρκετά χαμηλότερο του 10%, ενώ σε αρκετές εξ αυτών η ερμηνευτική ισχύς των παραγόντων του Πίνακα 4.3 είναι εξαιρετικά μικρή έως και οριακή. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι χώρες που ανήκουν στο νοτιο-ευρωπαϊκό πρότυπο, όπου οι υπολογιζόμενες τιμές δείχνουν ότι η επίδραση των χαρακτηριστικών αυτών στη συνολική ανισότητα είναι πάρα πολύ μικρή. Γενικά, μεταξύ των παραγόντων αυτών ερμηνείας της συνολικής ανισότητας, ο «τύπος νοικοκυριού» φαίνεται να έχει τη σημαντικότερη βαρύτητα σε σχέση με τους υπόλοιπους.

13. Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008). Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010) και Παπαθεοδώρου και Μισσός (2013).

Πίνακας 4.3: Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας που οφείλεται σε διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση γενικά χαρακτηριστικά των νοικοκυριών, ΕΕ27, εισοδήματα 2015

				Μέγεθος νοικοκυριού			Τύπος νοικοκυριού			Πληθυσμιακή πυκνότητα στην περιοχή διαμονής		
		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	L	T	C^2	L	T	C^2	L	T	C^2
ΕΕ27	ΕΕ15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	6,5	4,3	0,7	8,9	6,0	1,0	0,6	0,4	0,1
			Σουηδία	10,0	8,7	3,5	12,0	10,8	4,5	0,8	0,8	0,3
			Φινλανδία	10,1	9,2	6,7	12,8	11,9	8,9	1,9	1,8	1,4
			Ολλανδία	4,4	3,9	2,3	9,0	8,3	5,1	-	-	-
		Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	4,2	4,2	2,6	5,2	5,3	3,4	0,0	0,0	0,0
			Βέλγιο	3,5	3,3	1,9	9,1	8,7	5,1	0,3	0,3	0,2
			Γερμανία	3,6	3,4	2,4	6,9	6,8	4,8	-	-	-
			Γαλλία	2,9	2,3	0,6	5,4	4,1	1,1	1,9	1,6	0,4
			Λουξεμβούργο*	3,4	3,3	2,4	5,8	5,6	4,1	2,4	2,3	1,7
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	3,4	3,2	2,0	8,2	7,7	5,0	0,6	0,5	0,4
			Ιρλανδία*	2,5	2,4	1,8	7,3	7,0	5,2	2,1	2,2	1,7
		Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία*	2,1	2,2	1,6	3,3	3,4	2,5	1,0	1,1	0,8
			Ισπανία	1,6	1,7	1,3	2,1	2,3	1,8	2,9	3,2	2,5
			Ελλάδα	2,3	2,2	1,2	2,7	2,6	1,4	2,4	2,4	1,3
			Πορτογαλία	2,6	2,4	1,7	3,4	3,3	2,4	3,9	3,9	2,9
		Νέα μέλη	Ρουμανία	5,5	6,1	5,1	8,4	9,0	7,4	13,3	15,2	13,3
			Βουλγαρία	7,1	6,4	3,4	9,6	9,0	5,0	10,4	9,8	5,4
			Εσθονία	5,7	5,8	5,0	9,8	10,3	9,1	0,8	0,8	0,8
			Ουγγαρία	2,7	2,6	2,0	5,1	5,0	3,8	6,4	6,6	5,2
			Λιθουανία	4,6	4,3	3,1	8,7	8,5	6,4	5,6	5,7	4,3
			Λετονία	4,9	4,8	3,5	7,3	7,3	5,4	2,2	2,2	1,7
			Πολωνία	4,2	4,3	3,5	4,9	5,1	4,3	6,5	6,7	5,6
			Σλοβακία	3,6	3,6	2,7	10,7	11,1	8,4	3,9	4,2	3,3
			Σλοβενία	4,9	4,6	3,4	5,8	5,5	4,2	-	-	-
			Τσεχία	5,0	4,3	2,7	11,7	10,2	6,6	1,4	1,2	0,8
			Μάλτα*	2,5	2,3	1,7	8,8	8,2	6,2	0,1	0,1	0,1
			Κύπρος	2,0	1,6	0,9	2,1	1,7	1,0	4,8	4,1	2,3

*Έρευνα 2015, εισοδήματα 2014

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

Αντίστοιχα, στον Πίνακα 4.4 παρουσιάζεται το ποσοστό της συνολικής ανισότητας που δύναται να ερμηνευτεί με βάση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά του υπευθύνου του νοικοκυριού. Πρόκειται ουσιαστικά για τα χαρακτηριστικά που αφορούν την ηλικία, την εκπαίδευση και το επάγγελμα, που ευρέως αναγνωρίζονται ως καθοριστικοί παράγοντες στη διαμόρφωση του εισοδήματος των ατόμων. Όπως και προηγουμένως, η αξιολόγηση του επιπέδου της ερμηνευτικής ισχύος των παραγόντων του Πίνακα 4.4 θα πρέπει να γίνει τόσο ως προς το μέγεθος των παρουσιαζόμενων ποσοστών όσο και διαχρονικά, με βάση τα ευρήματα των προηγούμενων Εκθέσεων. Ως προς το πρώτο, παρατηρούμε ότι, σε ορισμένες χώρες και για συγκεκριμένους παράγοντες και δείκτες, ο βαθμός ερμηνείας της ανισότητας ξεπερνάει το 20%. Συγκεκριμένα, τα χαρακτηριστικά του υπευθύνου εμφανίζονται να μπορούν να ερμηνεύσουν μεγαλύτερο τμήμα της συνολικής ανισότητας των εισοδημάτων μεταξύ των ατόμων απ' ό,τι τα χαρακτηριστικά του νοικοκυριού που παρουσιάζονται στον Πίνακα 4.3. Θα μπορούσαμε συνεπώς να σχολιάσουμε ότι γενικά, με βάση τις εκτιμήσεις για όλες σχεδόν τις χώρες της ΕΕ27, το επάγγελμα και το εκπαιδευτικό επίπεδο του υπευθύνου είναι συγκριτικά σημαντικότεροι παράγοντες ερμηνείας της συνολικής ανισότητας, ενώ η ηλικία εμφανίζεται ως λιγότερο ικανοποιητικός παράγοντας. Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι το επίπεδο εκπαίδευσης συνδέεται με την επαγγελματική κατάσταση του ατόμου. Επιπρόσθετα, η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάσταση του υπευθύνου δεν φαίνεται να μπορούν να ερμηνεύσουν περισσότερο από το 27% της συνολικής ανισότητας σε καμία χώρα της ΕΕ27.

Μεταξύ των διάφορων χωρών ανά πρότυπο κοινωνικής προστασίας, ξεχωρίζουμε τη Σουηδία, όπου ο πιο σημαντικός παράγοντας είναι εκείνος του εκπαιδευτικού επιπέδου του υπευθύνου, ενώ στη Δανία η επαγγελματική κατάσταση φαίνεται πως ερμηνεύει την ανισότητα περισσότερο από οποιονδήποτε άλλον παράγοντα. Μεταξύ των χωρών του συντηρητικού-κορπορατιστικού προτύπου, παρατηρείται ότι στη Γαλλία, στη Γερμανία και στην Αυστρία κανένας από τους παράγοντες δεν μπορεί να ερμηνεύσει περισσότερο από το 16,5%. Από την άλλη μεριά, οι χώρες που κατατάσσονται στο νοτιο-ευρωπαϊκό πρότυπο εμφανίζουν σχετικά υψηλότερα ποσοστά ερμηνείας της ανισότητας μέσω του εκπαιδευτικού επιπέδου του υπευθύνου. Ιδιαίτερα στην Πορτογαλία, το ποσοστό κυμαίνεται από 21,1% έως 25,2%, αναλόγως του εξεταζόμενου δείκτη. Στην Ελλάδα, η εκπαίδευση φαίνεται να είναι το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό του υπευθύνου, που όμως δεν μπορεί να ερμηνεύσει περισσότερο από το 14,2% της παρατηρούμενης εισοδηματικής ανισότητας. Γενικά, στη χώρα οι διαφορές ως προς τη συμβολή στη συνολική ανισότητα μεταξύ εκπαιδευτικής κατάστασης και επαγγελματικού επιπέδου του υπευθύνου του νοικοκυριού είναι εξαιρετικά μικρές. Στην Ιταλία, η συμβολή όλων αυτών των χαρακτηριστικών στη συνολική ανισότητα είναι σε χαμηλότερα επίπεδα απ' ό,τι στις υπόλοιπες χώρες της νοτίου Ευρώπης. Τέλος, μεταξύ των χωρών που συγκαταλέγονται στα Νέα μέλη της ΕΕ, οι περιπτώσεις της Ρουμανίας, της Βουλγαρίας, της Ουγγαρίας και της Πολωνίας εμφανίζουν ποσοστά άνω του 20% ως προς τη συμβολή των διαφορών του επιπέδου εκπαίδευσης του υπευθύνου του νοικοκυριού στη συνολική ανισότητα της χώρας.

Πίνακας 4.4: Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας που οφείλεται σε διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση γενικά χαρακτηριστικά του υπευθύνου των νοικοκυριών, ΕΕ27, εισοδήματα 2015

				Ηλικία υπευθύνου			Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου			Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου		
		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	L	T	C^2	L	T	C^2	L	T	C^2
ΕΕ27	ΕΕ15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	12,8	7,9	1,3	15,7	10,0	1,7	9,2	6,2	1,1
			Σουηδία	1,4	1,3	1,0	7,1	6,8	5,2	20,9	20,4	15,7
			Φινλανδία	7,8	7,0	5,2	13,7	12,6	9,4	16,9	15,9	12,2
			Ολλανδία	5,9	4,7	2,7	10,1	8,8	5,3	13,6	12,1	7,5
		Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	4,6	4,5	2,8	8,6	8,2	4,9	10,5	10,4	6,6
			Βέλγιο	3,4	3,1	1,9	22,1	19,7	11,5	20,6	19,3	11,8
			Γερμανία	3,9	3,5	2,3	12,7	12,0	8,5	16,5	15,4	10,7
			Γαλλία	4,1	3,3	0,9	8,0	5,8	1,5	14,0	11,6	3,4
			Λουξεμβούργο*	1,4	1,3	1,0	7,1	6,8	5,2	20,9	20,4	15,7
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	2,2	1,9	1,2	13,0	11,5	7,3	11,1	10,5	7,1
			Ιρλανδία*	1,8	1,4	0,9	19,8	18,4	13,5	14,1	13,7	10,4
		Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία*	1,8	1,9	1,5	6,6	6,6	4,7	11,5	13,2	11,0
			Ισπανία	1,4	1,6	1,3	13,3	13,7	10,5	16,2	18,8	16,3
			Ελλάδα	0,6	0,6	0,3	13,4	12,4	6,3	13,2	14,2	8,5
			Πορτογαλία	0,8	0,9	0,7	6,5	6,2	4,4	23,3	25,2	21,1
		Νέα μέλη	Ρουμανία	1,5	1,8	1,6	22,6	21,8	16,5	22,0	26,7	25,5
			Βουλγαρία	3,3	3,2	1,8	10,2	10,0	5,8	23,9	21,2	11,7
			Εσθονία	8,8	8,8	7,4	18,3	18,5	15,8	13,3	14,1	12,7
			Ουγγαρία	0,4	0,4	0,3	8,7	8,3	6,1	20,5	20,8	16,5
			Λιθουανία	4,8	4,5	3,2	18,4	17,6	13,0	16,2	16,1	12,4
			Λετονία	5,1	5,1	3,8	15,1	15,0	11,4	18,5	19,1	15,2
			Πολωνία	0,7	0,7	0,6	13,2	13,1	17,8	21,4	23,6	19,7
			Σλοβακία	1,4	1,5	1,2	12,5	11,4	7,8	8,4	8,6	6,6
			Σλοβενία	1,2	1,2	1,0	10,9	10,1	7,8	19,0	19,3	16,1
			Τσεχία	5,4	4,6	2,9	18,3	15,1	9,4	16,8	14,9	10,1
			Μάλτα*	-	-	-	15,0	13,7	10,3	23,0	23,6	19,9
			Κύπρος	3,1	2,5	1,3	8,4	6,6	3,2	25,3	21,7	11,7

*Έρευνα 2015, εισοδήματα 2014

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

Πίνακας 4.5: Ποσοστό (%) της συνολικής ανισότητας που οφείλεται σε διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση γενικά χαρακτηριστικά του ατόμου, ΕΕ27, εισοδήματα 2015

				Ηλικία ατόμου			Επαγγελματική κατάσταση ατόμου			Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου		
		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	L	T	C^2	L	T	C^2	L	T	C^2
ΕΕ27	ΕΕ15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	7,8	5,4	1,0	11,1	7,7	1,4	8,6	5,9	1,0
			Σουηδία	5,1	4,9	2,1	9,3	8,4	3,5	8,8	7,9	3,2
			Φινλανδία	5,9	5,6	4,3	13,5	12,9	9,8	14,5	14,2	11,1
			Ολλανδία	3,9	3,5	2,1	9,0	8,2	5,0	11,2	10,2	6,3
		Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	2,6	2,8	1,8	7,1	7,0	4,4	8,5	8,7	5,6
			Βέλγιο	4,1	3,8	2,2	17,0	16,2	9,6	19,0	17,8	10,4
			Γερμανία	2,6	2,6	1,8	11,4	10,9	7,6	11,2	11,0	7,9
			Γαλλία	3,3	2,6	0,7	5,1	3,9	1,0	11,4	9,3	2,6
			Λουξεμβούργο*	1,5	1,5	1,1	5,9	5,6	4,2	15,9	15,7	12,0
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	2,4	2,2	1,5	12,2	11,4	7,4	10,8	10,4	7,0
			Ιρλανδία*	2,5	2,4	1,8	17,2	17,0	13,0	14,2	14,4	11,2
		Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία*	1,1	1,2	0,9	7,6	7,9	6,0	10,1	11,4	9,4
			Ισπανία	1,3	1,4	1,2	11,3	11,8	9,3	13,8	15,7	13,3
			Ελλάδα	0,9	0,9	0,5	11,7	11,8	6,3	11,6	12,5	7,2
			Πορτογαλία	1,1	1,1	0,8	7,1	6,9	5,1	21,4	23,1	19,4
		Νέα μέλη	Ρουμανία	2,0	2,3	1,9	21,8	23,2	19,3	21,9	26,7	25,6
			Βουλγαρία	3,8	3,6	2,0	10,6	10,1	5,7	19,8	17,8	9,8
			Εσθονία	9,8	9,9	8,4	17,8	18,1	15,7	11,0	11,8	10,6
			Ουγγαρία	1,2	1,2	0,9	7,5	7,3	5,6	16,2	16,8	13,5
			Λιθουανία	5,9	5,7	4,2	17,7	17,4	13,2	14,8	15,1	11,8
			Λετονία	7,1	7,2	5,5	16,1	16,2	12,4	16,6	17,5	14,0
			Πολωνία	1,4	1,4	1,2	12,5	12,7	10,4	18,8	20,2	17,7
			Σλοβακία	2,7	2,8	2,1	13,2	12,6	8,9	8,4	8,7	6,6
			Σλοβενία	0,8	0,8	0,7	10,4	10,0	7,8	16,6	16,9	14,1
			Τσεχία	7,2	6,2	4,0	17,0	14,6	9,4	14,0	12,8	8,8
			Μάλτα*	-	-	-	15,3	14,4	11,1	24,2	24,1	19,7
			Κύπρος	1,8	1,6	0,9	6,5	5,4	2,9	19,4	16,6	9,5

*Έρευνα 2015, εισοδήματα 2014

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

Ακολούθως, ο Πίνακας 4.5 παρουσιάζει τα ποσοστά της συνολικής ανισότητας που ερμηνεύεται από ορισμένα χαρακτηριστικά του ίδιου του ατόμου. Στην ανάλυση εδώ εμπεριέχονται μόνο ενήλικες που εργάζονται. Σε γενικές γραμμές, η εικόνα που προκύπτει για τον ρόλο των χαρακτηριστικών του ατόμου είναι παρόμοια με αυτήν που αποτυπώθηκε στον προηγούμενο Πίνακα 4.4, που αναφερόταν στα χαρακτηριστικά του υπευθύνου του νοικοκυριού. Η μόνη κύρια διαφορά είναι πως όταν χρησιμοποιείται το άτομο ως μονάδα ανάλυσης η ερμηνευτική ικανότητα των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών παρουσιάζεται ελαφρώς μειωμένη.[14] Μεταξύ των χωρών της ΕΕ15 τα υψηλότερα ποσοστά ερμηνείας καταγράφονται στο Βέλγιο για το επίπεδο εκπαίδευσης του ατόμου, ενώ στα Νέα μέλη, η Ρουμανία, η Πολωνία και η Μάλτα εμφανίζουν τα υψηλότερα ποσοστά στις αντίστοιχες περιπτώσεις.

Συνοψίζοντας τα παραπάνω ευρήματα, διαπιστώνουμε ότι με βάση τα εισοδήματα του 2015 κανένα από τα βασικά πληθυσμιακά χαρακτηριστικά δεν μπορεί να ερμηνεύσει από μόνο του κάποιο σημαντικό ποσοστό της συνολικής ανισότητας, επιβεβαιώνοντας τα ευρήματα προηγούμενων μελετών.[15] Η ανισότητα σε όλα τα κράτη της ΕΕ οφείλεται κυρίως στη διασπορά των εισοδημάτων εντός της κάθε πληθυσμιακής ομάδας και όχι σε εισοδηματικές διαφορές μεταξύ των ομάδων. Το γεγονός αυτό καταδεικνύει ότι οι πολιτικές για τη μείωση της συνολικής ανισότητας μέσω της άμβλυνσης των διαφορών μεταξύ συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων αναμένεται να έχουν περιορισμένη αποτελεσματικότητα αν δεν συνοδεύονται από άλλα μέτρα πολιτικής. Η βελτίωση, για παράδειγμα, του επιπέδου εκπαίδευσης (και κατά συνέπεια η μείωση των εκπαιδευτικών ανισοτήτων), που ως χαρακτηριστικό ερμηνεύει περισσότερο τη συνολική ανισότητα από τα υπόλοιπα χαρακτηριστικά, μικρή μόνο επίπτωση θα είχε στη μείωση της συνολικής διασποράς των εισοδημάτων.

Η ανάλυση επιβεβαιώνει τα ευρήματα προηγούμενων ερευνών ότι η ενίσχυση των χαμηλών εισοδημάτων, ανεξαρτήτως χαρακτηριστικών, μέσω παροχών και παρεμβάσεων *καθολικής* εμβέλειας, είναι ο πλέον αποτελεσματικός τρόπος για τη μείωση της ανισότητας στην οικονομία. Έτσι, τα αυστηρά και λεπτομερή κριτήρια που θεσπίζονται με σκοπό τη βελτίωση της στόχευσης των περιορισμένων ΔΚΠ, όπως συμβαίνει με το παράδειγμα των σχημάτων Ελάχιστου Εγγυημένου Εισοδήματος, μπορούν ενδεχομένως να ενισχύουν το εισόδημα συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων (π.χ. ενός συγκεκριμένου τύπου νοικοκυριού με χαμηλό εισόδημα) αλλά δεν επηρεάζουν επαρκώς το επίπεδο της συνολικής ανισότητας στην οικονομία. Άρα, η ουσιαστική αναδιάταξη των όρων λειτουργίας του *δικτυού προστασίας* και των παροχών, επί τη βάσει διαδικασιών ελέγχου πόρων και εύρεσης του κοινωνικού προφίλ

14. Όπως καταδείχτηκε σε προηγούμενες μελέτες, το *φύλο του ατόμου* δεν ερμηνεύει σε καμιά χώρα περισσότερο από το 0,3% της συνολικής ανισότητας (βλ. Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος, 2010). Αυτό κυρίως οφείλεται στον τρόπο υπολογισμού του ατομικού ισοδύναμου εισοδήματος από εκείνο του νοικοκυριού και όχι από το προσωπικό εισόδημα, σύμφωνα με τον οποίο υποθέτουμε ότι τα μέλη που απαρτίζουν το κάθε νοικοκυριό απολαμβάνουν το ίδιο επίπεδο ευημερίας. Χρειάζονται πιο εξειδικευμένες αναλύσεις ώστε να αποκαλυφθούν οι έμφυλες διαστάσεις της εισοδηματικής ανισότητας.

15. Για τις σχετικές εκτιμήσεις που αφορούν τα προηγούμενα χρόνια, βλ. Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008), Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010), Παπαθεοδώρου και Μισσός (2013), Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2005), Papatheodorou (2000), Μητράκος και Τσακλόγλου (2003) και Μητράκος (2005).

των δικαιούχων (π.χ. τετραμελές νοικοκυριό με δύο ανήλικα τέκνα), προωθείται ως απόρροια των θεσπισμένων κανόνων δημοσιονομικής πειθαρχίας.

Διάγραμμα 4.1: Καμπύλη Lorenz πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, Ελλάδα, εισοδήματα 2015 (έρευνα 2016)

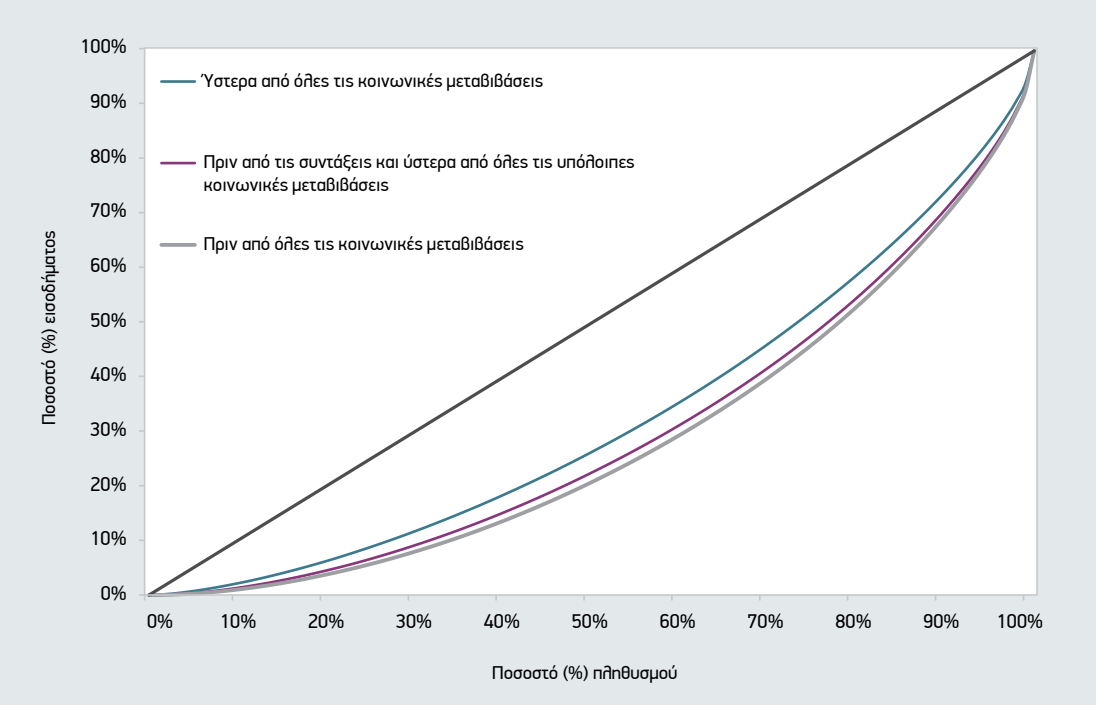

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων της EU-SILC-UDB

4.3 Ανισότητα και κοινωνικές μεταβιβάσεις

Στο Διάγραμμα 4.1 απεικονίζεται η καμπύλη Lorenz για το διαθέσιμο ισοδύναμο εισόδημα του πληθυσμού στην Ελλάδα για το 2015 (έρευνα 2016), πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις. Όσο περισσότερο η συγκεκριμένη καμπύλη πλησιάζει στη διαγώνιο, τόσο πιο ίση είναι η κατανομή του εισοδήματος που αντιπροσωπεύει. Αντιθέτως, όσο περισσότερο απομακρύνεται από τη διαγώνιο, τόσο μεγαλύτερη είναι η εισοδηματική ανισότητα. Η συγκεκριμένη γραφική απεικόνιση μας βοηθάει να αποτυπώσουμε την επίδραση που ασκούν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις (συνολικά ή ανά ευρεία κατηγορία) στο διαθέσιμο ατομικό εισόδημα. Μπορούμε εύκολα να διαπιστώσουμε ότι, με βάση τα στοιχεία της έρευνας του 2016 που αφορούν τα εισοδήματα του 2015, η μείωση της ανισότητας στην Ελλάδα μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι σχετικά μικρή και εξαντλείται ουσιαστικά στην επίδραση που ασκούν οι συντάξεις, επιβεβαιώνοντας την τάση που παρατηρείται στη χώρα τις τελευταίες δύο δεκαετίες.

Αυτό φαίνεται να ευνοεί περισσότερο τα μεσαία εισοδήματα. Αντίθετα, οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, δηλαδή όλα τα κοινωνικά επιδόματα σε χρήμα, στην Ελλάδα διαδραματίζουν έναν πολύ πιο περιορισμένο ρόλο στην άμβλυνση της συνολικής εισοδηματικής ανισότητας. Θα πρέπει εδώ να επισημανθεί ότι τα επιδόματα αυτά είναι από τα βασικά εργαλεία μέσω των οποίων επιτυγχάνονται στις περισσότερες χώρες οι διανεμητικοί στόχοι της κοινωνικής πολιτικής. Η αδυναμία των κοινωνικών αυτών επιδομάτων να έχουν ένα ουσιαστικό διανεμητικό αποτέλεσμα αποκαλύπτει τις ανεπάρκειες του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα ως προς την επίτευξη του αναδιανεμητικού του ρόλου.

Στον Πίνακα 4.6 παρουσιάζεται το ποσοστό του μέσου εισοδήματος που προέρχεται από τις λοιπές (εκτός συντάξεων) κοινωνικές μεταβιβάσεις αλλά και αποκλειστικά από τις συντάξεις ανά δεκατημόριο της εισοδηματικής κατανομής για τα έτη 2009 και 2015. Όπως μπορούμε να παρατηρήσουμε, σε όλα τα δεκατημόρια οι συντάξεις αποτελούν ένα συντριπτικά μεγαλύτερο μερίδιο του εισοδήματος των ατόμων σε σχέση με τις λοιπές (εκτός συντάξεων) κοινωνικές μεταβιβάσεις. Παρ' όλα αυτά, η ποσοστιαία συμβολή των συντάξεων στο ατομικά διαθέσιμο εισόδημα φαίνεται να μεταβάλλεται και να ισχυροποιείται στα υψηλότερα κλιμάκια έναντι των φτωχότερων στρωμάτων του πληθυσμού. Το 2009, υπολογίζεται ότι τα εισοδήματα που ανήκαν στο 1ο δεκατημόριο αποτελούνταν κατά 23,5% από συντάξεις, ενώ το 2015 το αντίστοιχο ποσοστό φαίνεται πως μειώνεται σε 19,5%. Αντιστρόφως, στα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια η συμβολή των συντάξεων υπολογίζεται ότι είναι ολοένα και περισσότερο σημαντική. Στο υψηλότερο, 10ο δεκατημόριο, για την περίοδο 2009-2015, το μερίδιο των συντάξεων μεταβάλλεται από 17,5% σε 25,5%. Σε μεγάλο βαθμό η αύξηση του μεριδίου των συντάξεων στο συνολικό εισόδημα των νοικοκυριών αντανακλά τη μεγαλύτερη ποσοστιαία μείωση που υπέστησαν όλα τα υπόλοιπα εισοδήματα των νοικοκυριών λόγω κυρίως της μείωσης των μισθών και τη δραματική την αύξηση της ανεργίας κατά την περίοδο της ύφεσης και των πολιτικών λιτότητας.

Σημαντικές είναι επίσης και οι μεταβολές που εμφανίζουν τα ποσοστά του εισοδήματος που προέρχονται από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις. Όπως είναι εμφανές, οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις σχετίζονται αρνητικά με το συνολικό ύψος του εισοδήματος και έτσι είναι σημαντικά υψηλότερες στα φτωχότερα τμήματα του πληθυσμού. Αυτό συμβαίνει για δύο λόγους. Πρώτον, γιατί τα πλουσιότερα εισοδήματα δεν έχουν την ίδια ανάγκη στήριξης μέσω κοινωνικών μεταβιβάσεων και έτσι το εισόδημά τους δεν εξαρτάται από αυτές. Επιπρόσθετα, το ίδιο επίπεδο χρηματικών παροχών έχει πολύ μικρότερη ποσοστιαία συμβολή στα υψηλότερα εισοδηματικά κλιμάκια. Η σημασία των μεταβιβαστικών πληρωμών στα χαμηλότερα εισοδήματα ενισχύεται κατά τη διάρκεια της κρίσης.

Η σημαντική μεταβολή του μεριδίου των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων στα εισοδήματα του 1ου δεκατημορίου αντανακλά τη μεταστροφή του συστήματος παροχών του δικτύου προστασίας, στο πλαίσιο της διαδικασίας στόχευσης των δαπανών για την καταπολέμηση της ακραίας φτώχειας. Επιπρόσθετα, αντανακλά τη μεγάλη μείωση που έχουν υποστεί τα εισο-

δήματα του φτωχότερου πληθυσμού και τα μεγάλα ποσοστά ανέργων που τα απαρτίζουν, οι οποίοι λαμβάνουν επίδομα ανεργίας. Έτσι, παρόλο που το ύψος βασικών χρηματικών παροχών, όπως το επίδομα ανεργίας, έχει μειωθεί σημαντικά, αντιπροσωπεύει πλέον μεγαλύτερο μερίδιο στο εισόδημα των χαμηλότερων εισοδηματικών στρωμάτων. Οι μεταβολές στα επόμενα δεκατημόρια είναι πολύ πιο μικρές και κινούνται σε αρνητικό έδαφος. Τα αποτελέσματα είναι ενδεικτικά του γεγονότος ότι η κρίση έχει επηρεάσει την παραγωγή εισοδήματος που προέρχεται από την οικονομική δραστηριότητα και στηρίζεται σε κρατικές παροχές –κυρίως συντάξεις–, η σημασία των οποίων επισημάνθηκε και με αφορμή το Διάγραμμα 4.1.

Πίνακας 4.6: Ποσοστό (%) του εισοδήματος που προέρχεται από κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά δεκατημόριο, Ελλάδα, εισοδήματα 2009 και 2015

Δεκατημόρια	Ποσοστό (%) του εισοδήματος που προέρχεται από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις		Ποσοστό (%) του εισοδήματος που προέρχεται από τις συντάξεις	
	2009	2015	2009	2015
1	9,6	17,7	23,5	19,5
2	7,5	9,0	32,5	33,2
3	7,6	6,7	31,8	39,0
4	6,1	5,4	28,3	44,4
5	5,8	5,3	28,6	44,4
6	5,5	4,2	25,4	47,2
7	3,7	3,2	24,1	44,6
8	2,8	2,6	18,5	38,2
9	1,9	2,1	17,7	34,3
10	0,7	0,7	17,5	25,5

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Στο Διάγραμμα 4.2 απεικονίζονται οι διαχρονικές μεταβολές δύο διαφορετικών εκδοχών του δείκτη ανισότητας *Gini* για την Ελλάδα. Πρόκειται για τον δείκτη όπως υπολογίζεται για τα εισοδήματα πριν από την καταβολή των κοινωνικών μεταβιβάσεων και εκείνον που υπολογίζεται για τα εισοδήματα που περιλαμβάνουν το σύνολο των μεταβιβαστικών πληρωμών, δηλαδή όλα τα κοινωνικά επιδόματα και τις συντάξεις. Όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 4.2, ενώ για την περίοδο 2002-2009 οι δείκτες *Gini* κινούνται σχεδόν παράλληλα ο ένας προς τον άλλον, από το 2009 και ύστερα η διαφορά μεταξύ τους διευρύνεται έντονα και μεταφέρεται σε ένα αυξημένο επίπεδο. Η εν λόγω διεύρυνση οφείλεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στην

αύξηση της ανισότητας των εισοδημάτων όπως αυτά προκύπτουν πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει την επιτακτική ανάγκη για πιο ενεργή παρέμβαση του κράτους μέσω των δαπανών κοινωνικής προστασίας στην άμβλυνση της εισοδηματικής ανισότητας που παράγεται από τη θεσμική λειτουργία της «ελεύθερης αγοράς». Όπως μπορούμε να διακρίνουμε από την εξέλιξη των ερευνών της EUSILC, η ανισότητα των εισοδημάτων που προέρχονται από την αγορά, δηλαδή η ανισότητα που προκύπτει από τη δραστηριότητα της οικονομίας απουσία του συνόλου των μεταβιβαστικών πληρωμών, καταδεικνύει τη διαμόρφωση ενός πολωτικού περιβάλλοντος στο οποίο ο ρόλος του κράτους και η παρέμβασή του κρίνονται ολοένα και περισσότερο επιτακτικά. Η κρίση φαίνεται πως επέδρασε με τρόπο ώστε η επιβραδυνόμενη οικονομική δραστηριότητα να προκαλεί αυξημένη ανισοκατανομή και οι κρατικές δαπάνες να εξασφαλίζουν ολοένα και δυσμενέστερους όρους στοιχειώδους κοινωνικής συνοχής μέσω της στήριξης του ατομικού εισοδήματος από παροχές και επιδόματα κάθε είδους.

Διάγραμμα 4.2: Δείκτες ποσοστού φτώχειας και ετήσιο όριο φτώχειας σε ευρώ (τρέχουσες τιμές) στην Ελλάδα, 2009-2015 (έρευνες 2010-2016)

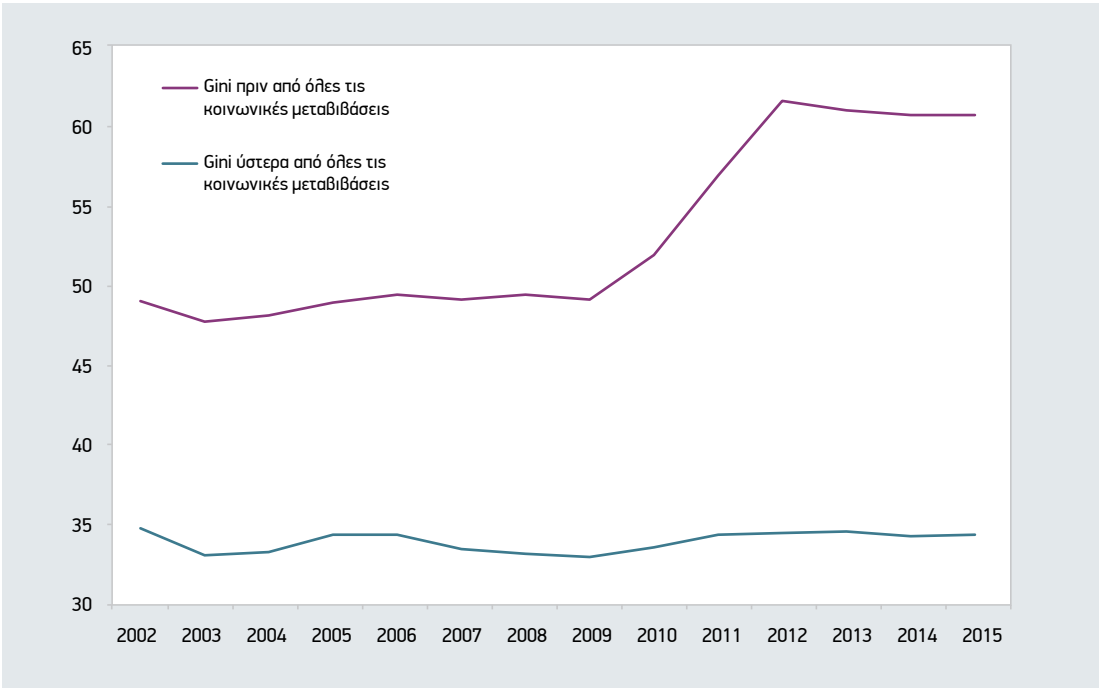

Πηγή: Eurostat

Ενότητα

05

Η φτώχεια στην Ελλάδα και την ΕΕ

5.1 Μέθοδος και ορισμοί

Για την ανάλυση της φτώχειας και τον υπολογισμό των αντίστοιχων ποσοστών υιοθετείται ο ευρέως διαδεδομένος ορισμός σχετικής φτώχειας, σύμφωνα με τον οποίο «φτωχό» θεωρείται το νοικοκυριό (ή το άτομο) που το εισόδημά του είναι χαμηλότερο από το 60% του αντίστοιχου διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος της χώρας στην οποία κατοικεί.[16] Η υιοθέτηση αυτού του δείκτη δεν αντανακλά την υπεροχή του έναντι των άλλων εναλλακτικών δεικτών που έχουν κατά καιρούς προταθεί στη σχετική βιβλιογραφία.[17] Αντιθέτως, θα μπορούσε εύκολα να υποστηριχτεί ότι είναι ένας μάλλον αυθαίρετος δείκτης, χωρίς κάποια ισχυρή θεωρητική ή εμπειρική τεκμηρίωση.[18] Η επιλογή όμως του συγκεκριμένου δείκτη επιβλήθηκε από το γεγονός ότι είναι εύκολα κατανοητός, μπορεί να υπολογιστεί χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα (ή δεν απαιτεί τη συλλογή πολύπλοκων και πολυδάπανων δεδομένων)

16. Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, η περιγραφή στις μεθόδους και ορισμούς της φτώχειας προέρχεται από τις προηγούμενες Εκθέσεις: Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008) και Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010).

17. Υπάρχει πληθώρα ορισμών-δεικτών μέτρησης της φτώχειας που αντλούν το περιεχόμενό τους από διαφορετικά θεωρητικά παραδείγματα και οι οποίοι ασφαλώς δεν είναι αξιακά ουδέτεροι (βλ. Atkinson, 1983, 1998· Alcock, 1993· Gordon and Townsend, 2000· Piachaud, 1987, 1993· Ruggles, 1990· Townsend 1979, 1993). Συχνά οι ορισμοί αυτοί ομαδοποιούνται σε κατηγορίες, όπως αντικειμενικοί, υποκειμενικοί, απόλυτοι, σχετικοί κ.λπ., χωρίς όμως τα όρια των κατηγοριών αυτών να είναι πάντα απόλυτα διακριτά. Είναι προφανές ότι η επιλογή του δείκτη επηρεάζει σημαντικά τη μέτρηση και την αποτίμηση της φτώχειας με προφανείς επιπτώσεις στη διαδικασία χάραξης αλλά και αξιολόγησης των σχετικών πολιτικών.

18. Ο δείκτης αυτός βασίζεται στην αυθαίρετη υπόθεση ότι μπορούμε να θεωρήσουμε φτωχό ένα άτομο (ή νοικοκυριό) που το επίπεδο διαβίωσής του είναι χαμηλότερο από το μισό του μέσου όρου της κοινωνίας στην οποία ζει. Έτσι, αρχικά υπολογιζόταν ως το 50% του μέσου εισοδήματος ή της κατανάλωσης, αναλόγως με τα δεδομένα που χρησιμοποιούνταν κάθε φορά για τη μέτρηση του επιπέδου διαβίωσης και της φτώχειας. Επειδή όμως ο αριθμητικός μέσος είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στην ύπαρξη ακραίων τιμών στο δείγμα, υιοθετήθηκε αργότερα η διάμεσος αντί του μέσου. Λόγω της μορφής που έχουν οι κατανομές του εισοδήματος (αριστερόκυρτες), όπου παρατηρείται μεγαλύτερη συγκέντρωση πληθυσμού στα χαμηλά εισοδήματα, διαπιστώθηκε εμπειρικά ότι το 60% της διαμέσου δίνει παρόμοιες εκτιμήσεις με το 50% του μέσου. Για μια κριτική επισκόπηση του ορισμού αυτού, βλ. Παπαθεοδώρου (2006, 2008).

και αυξάνει τη συγκρισιμότητα των εκτιμήσεων με αυτές των επίσημων στατιστικών της ΕΕ αλλά και με την πλειονότητα των σχετικών μελετών που αφορούν τις χώρες της ΕΕ. Για την ουσιαστικότερη αποτίμηση και συγκριτική αξιολόγηση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, γίνεται χρήση δύο επιπρόσθετων δεικτών: του χάσματος (ή βάθους) φτώχειας και του δείκτη απόλυτης φτώχειας ή «διαχρονικά σταθερού ορίου». Το χάσμα φτώχειας υπολογίζεται ως ο λόγος της απόστασης του διάμεσου εισοδήματος των φτωχών από το όριο φτώχειας προς το όριο φτώχειας. Ο δείκτης απόλυτης φτώχειας ή «διαχρονικά σταθερού ορίου» υπολογίζεται χρησιμοποιώντας ως όριο φτώχειας αυτό που προέκυψε με βάση τα εισοδήματα 2009 (έρευνα 2010).

5.2 Εξέλιξη των δεικτών φτώχειας την περίοδο της οικονομικής κρίσης

Στο Διάγραμμα 5.1 παρουσιάζεται η εξέλιξη των βασικών δεικτών ποσοστού φτώχειας για την Ελλάδα την περίοδο 2009-2015. Όπως διαπιστώνεται, η εκδήλωση της οικονομικής κρίσης και τα πρώτα μέτρα δημοσιονομικής λιτότητας που εφαρμόστηκαν το 2010 στην Ελλάδα οδήγησαν σε δραματική επιδείνωση της φτώχειας και των εισοδημάτων στη χώρα. Συγκεκριμένα, ο ευρέως χρησιμοποιούμενος δείκτης σχετικής φτώχειας, ο οποίος αναφέρεται στο ποσοστό του πληθυσμού που το ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημά του βρίσκεται κάτω από το 60% του αντίστοιχου διάμεσου εισοδήματος των κατοίκων της χώρας, μεταβλήθηκε από 20,1% το 2009 σε 21,2% το 2015. Ωστόσο, ο δείκτης αυτός δεν μπορεί να αποτυπώσει πλήρως την επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης στη χώρα, καθώς προσδιορίζεται από το εκάστοτε ύψος των εισοδημάτων των ατόμων που βρίσκονται στο μέσο της διανομής. Κατά συνέπεια, το όριο της φτώχειας τείνει να μειώνεται όταν μειώνονται και τα εισοδήματα των μεσαίων εισοδηματικά στρωμάτων, όπως συνέβη και στην Ελλάδα την περίοδο 2009-2015.

Συγκεκριμένα, η μείωση του ετήσιου ορίου φτώχειας στην Ελλάδα (για ένα μονομελές νοικοκυριό ή σε ισοδύναμο ατομικό εισόδημα), σε τρέχουσες τιμές, εκτιμάται από 7.178 ευρώ το 2009 σε 4.500 ευρώ το 2015, δηλαδή είναι της τάξεως του -37,3%! Όπως γίνεται αντιληπτό, το γενικό επίπεδο του διαθέσιμου εισοδήματος έχει σημειώσει πρωτοφανή πτώση και πρέπει να εξεταστεί η κατανομή των βαρών της λιτότητας μεταξύ των φτωχότερων και των πλουσιότερων τμημάτων του πληθυσμού. Πιο ενδεικτικός για την αποτύπωση των αλλαγών στις συνθήκες διαβίωσης είναι ο δείκτης «διαχρονικά σταθερού ορίου φτώχειας» του 2009, που μας δείχνει την επιδείνωση της φτώχειας και των συνθηκών διαβίωσης σε σχέση με το όριο φτώχειας του συγκεκριμένου έτους. Στον υπολογισμό του δείκτη αυτού χρησιμοποιούνται τιμές αγοραστικής δύναμης, ώστε να μην επηρεάζεται η σύγκριση από τη διακύμανση στον πληθωρισμό και στην αγοραστική δύναμη του χρήματος. Έτσι, χρησιμοποιώντας ως διαχρονικά σταθερό όριο φτώχειας αυτό που υπολογίστηκε με βάση τα εισοδήματα του 2009, διαπιστώνεται σημαντική αύξηση της φτώχειας από 20,1% το 2009 σε 47,4% το 2015. Σε μόλις τρία χρόνια το ποσοστό των ατόμων που ζουν σε συνθήκες φτώχειας (με βάση το όριο του 2009) υπερ-διπλασιάζεται, γεγονός που δηλώνει ότι περίπου ένας στους δύο κατοίκους στην

Ελλάδα έχει αντίστοιχες συνθήκες διαβίωσης με αυτές του 20% του φτωχότερου πληθυσμού το 2009. Ενδεικτικό επίσης της δραματικής επιδείνωσης των συνθηκών διαβίωσης είναι το ότι σε έναν μόλις χρόνο, από το 2010 στο 2011, δηλαδή με την εφαρμογή του πρώτου μνημονίου, η φτώχεια αυξήθηκε κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες (από 25% σε 34%).

Διάγραμμα 5.1: Δείκτες ποσοστού φτώχειας και ετήσιο όριο φτώχειας σε ευρώ, τρέχουσες τιμές, στην Ελλάδα, 2009-2015 (έρευνες 2010-2016)

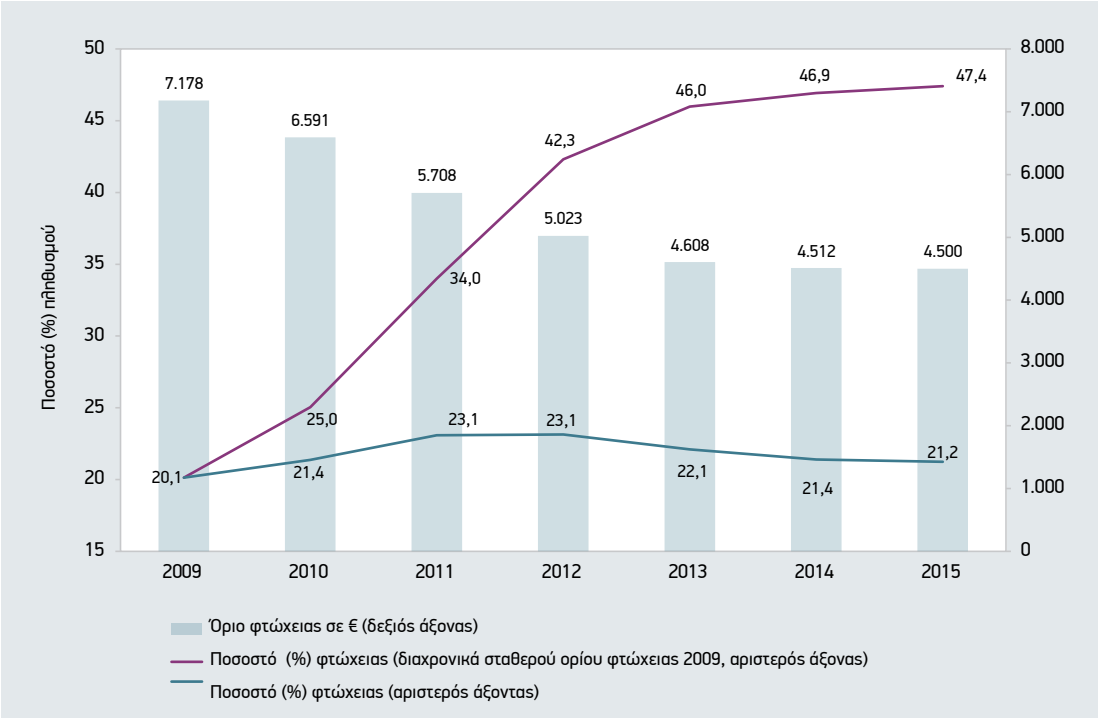

Στο Διάγραμμα 5.2 παρουσιάζονται το χάσμα (ή βάθος) φτώχειας και η εξέλιξη του ατομικού διάμεσου διαθέσιμου εισοδήματος των φτωχών σε ευρώ, σε τρέχουσες τιμές. Η επιδείνωση καταγράφεται στο χάσμα (ή βάθος) φτώχειας, το οποίο αυξήθηκε από 23,4% το 2009 σε 31,9% το 2015. Αυτό σημαίνει ότι το 2009 ένας στους δύο φτωχούς διέθεταν ατομικό ισοδύναμο εισόδημα μικρότερο από το 76,6% του αντίστοιχου ορίου φτώχειας, δηλαδή μικρότερο από 458 ευρώ μηνιαίως. Από την άλλη μεριά, το 2015 η εισοδηματική κατάσταση του φτωχού πληθυσμού φαίνεται πως είχε χειροτερεύσει, ώστε ο ένας στους δύο φτωχούς να ζει με διαθέσιμο εισόδημα μικρότερο των 255 ευρώ, δηλαδή μειωμένο κατά 44,3%. Το γεγονός αυτό απηχεί την αναγκαιότητα λήψης έκτακτων προνοιακών μέτρων για την επούλωση φαινομένων ακραίας φτώχειας, όπως αυτά που παρατηρήθηκαν στην Ελλάδα κατά την περίοδο της πολυετούς ύφεσης.

Διάγραμμα 5.2: Χάσμα (ή βάθος) φτώχειας και ετήσιο διάμεσο εισόδημα των φτωχών σε ευρώ, τρέχουσες τιμές, στην Ελλάδα, 2009-2015 (έρευνες 2010-2016)

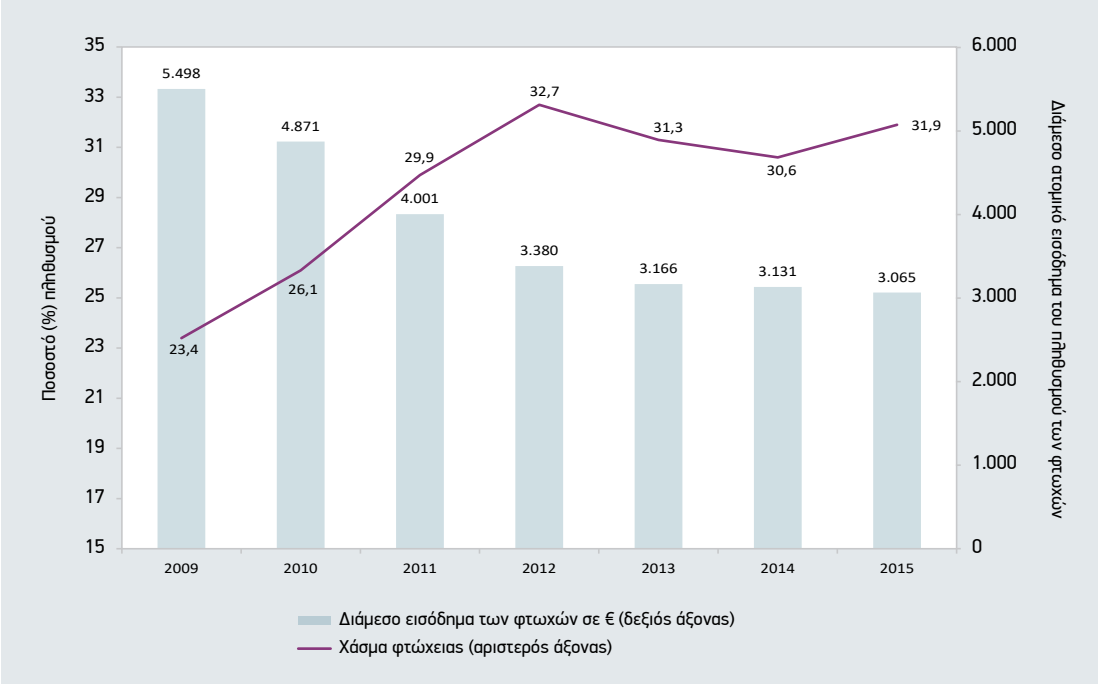

Οι επιπτώσεις της κρίσης στα συστήματα κοινωνικής προστασίας που έχουν αναπτύξει οι χώρες της ΕΕ γίνονται ευκολότερα κατανοητές εάν εστιάσουμε στον μέσο όρο των εκτιμήσεων των δεικτών φτώχειας για κάθε χώρα ξεχωριστά. Στον Πίνακα 5.1 αποτυπώνεται η εξέλιξη της σχετικής φτώχειας των χωρών της ΕΕ27 κατά τα πρώτα χρόνια εμφάνισης της οικονομικής κρίσης, κατατάσσοντάς τες μεταξύ αυτής που εμφανίζει τον υψηλότερο μέσο όρο προς αυτή με τον μικρότερο μέσο όρο. Σε γενικές γραμμές, την περίοδο 2009-2015 ο δείκτης σχετικής φτώχειας δεν έχει μεταβληθεί σημαντικά, αν και στις περισσότερες χώρες διακρίνεται μια ήπια αύξηση της φτώχειας.

Πίνακας 5.1: Ποσοστό (%) σχετικής φτώχειας, διαχρονικός μέσος όρος και διάταξη, ΕΕ27, εισοδήματα 2009-2015 (έρευνες 2010 - 2016)

		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Μέσος όρος (2009-2015)	Διάταξη
ΕΕ27	ΕΕ15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	13,3	12,1	12,0	11,9	12,1	12,2	11,9	12,2	25η
			Σουηδία	14,8	15,4	15,2	16,0	15,6	16,3	16,2	15,6	15η
			Φινλανδία	13,1	13,7	13,2	11,8	12,8	12,4	11,6	12,7	24η
			Ολλανδία	10,3	11,0	10,1	10,4	11,6	11,6	12,7	11,1	26η
		Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	14,7	14,5	14,4	14,4	14,1	13,9	14,1	14,3	20ή
			Βέλγιο	14,6	15,3	15,3	15,1	15,5	14,9	15,5	15,2	18η
			Γερμανία	15,6	15,8	16,1	16,1	16,7	16,7	16,5	16,2	12η
			Γαλλία	13,3	14,0	14,1	13,7	13,3	13,6	13,6	13,7	22η
			Λουξεμβούργο	14,5	13,6	15,1	15,9	16,4	15,3	16,5	15,3	16η
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	17,1	16,2	16,0	15,9	16,8	16,6	15,9	16,4	11η
			Ιρλανδία	15,2	15,2	16,6	15,7	16,4	16,3	16,6	16,0	13η
		Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	18,7	19,8	19,5	19,3	19,4	19,9	20,6	19,6	7η
			Ισπανία	20,7	20,6	20,8	20,4	22,2	22,1	22,3	21,3	4η
			Ελλάδα	20,1	21,4	23,1	23,1	22,1	21,4	21,2	21,8	2η
			Πορτογαλία	17,9	18,0	17,9	18,7	19,5	19,5	19,0	18,6	9η
		Νέα μέλη	Ρουμανία	21,6	22,3	22,9	23,0	25,1	25,4	25,3	23,7	1η
			Βουλγαρία	20,7	22,2	21,2	21,0	21,8	22,0	22,9	21,7	3η
			Εσθονία	15,8	17,5	17,5	18,6	21,8	21,6	21,7	19,2	8η
			Ουγγαρία	12,3	14,1	14,3	15,0	15,0	14,9	14,5	14,3	19η
			Λιθουανία	20,5	19,2	18,6	20,6	19,1	22,2	21,9	20,3	6η
			Λετονία	20,9	19,0	19,2	19,4	21,2	22,5	21,8	20,6	5η
			Πολωνία	17,6	17,7	17,1	17,3	17,0	17,6	17,3	17,4	10η
			Σλοβακία	12,0	13,0	13,2	12,8	12,6	12,3	12,7	12,7	23η
			Σλοβενία	12,7	13,6	13,5	14,5	14,5	14,3	13,9	13,9	21η
			Τσεχία	9,0	9,8	9,6	8,6	9,7	9,7	9,7	9,4	27η
			Μάλτα	15,5	15,6	15,1	15,7	15,9	16,3	16,5	15,8	14η
			Κύπρος	15,6	14,8	14,7	15,3	14,4	16,2	16,1	15,3	17η

Πηγή: Eurostat

Πιο σημαντική επιδείνωση στο ποσοστό σχετικής φτώχειας μεταξύ της ΕΕ15 εμφανίζουν η Ελλάδα, η Ιταλία και η Ισπανία, ενώ μεταξύ του συνόλου των χωρών της ΕΕ27 η Ρουμανία και η Βουλγαρία. Λαμβάνοντας υπόψη τον διαχρονικό μέσο όρο των τιμών του ποσοστού φτώχειας, όπως υπολογίζεται κατά την αντίστοιχη περίοδο, η Ελλάδα κατατάσσεται ως η χώρα με το 2ο υψηλότερο ποσοστό φτώχειας μεταξύ της ΕΕ27. Αντιστοίχως, η χώρα με το διαχρονικά υψηλότερο ποσοστό σχετικής φτώχειας είναι η Ρουμανία, ενώ στην 3η θέση κατατάσσεται η Βουλγαρία και στην 4η η Ισπανία. Αν και η σειρά κατάταξης του διαχρονικού μέσου όρου των ποσοστών φτώχειας δεν σηματοδοτεί παρά μία μόνο γενική έκφραση των συνθηκών διαβίωσης η οποία απαιτεί περαιτέρω διερεύνηση, το συγκριτικό επίπεδο της Ελλάδας –αλλά και της Ισπανίας– δημιουργεί συνειρμούς αναφορικά με το κατά πόσο ο διαχωρισμός Βορρά-Νότου ή Κέντρου-Περιφέρειας στην ΕΕ υφίσταται ως μια υπαρκτή εισοδηματικά και αναπτυξιακά πτυχή της ενιαίας αγοράς.

Σε σύγκριση με τον δείκτη *σχετικής* φτώχειας, ο δείκτης φτώχειας που κατασκευάζεται σύμφωνα με ένα διαχρονικά σταθερό όριο φτώχειας, όπως αυτό του 2009 που χρησιμοποιούμε στον Πίνακα 5.2, αποτυπώνει καλύτερα τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί στο επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού σε σχέση με το έτος έναρξης της οικονομικής κρίσης, δηλαδή μεταξύ της περιόδου 2009-2015. Για παράδειγμα, όσον αφορά την Ελλάδα, κρατώντας σταθερό το όριο φτώχειας του 2009 στο επίπεδο των 7.178 ευρώ ετησίως (και σταθμίζοντας τα εισοδήματα με βάση τις αλλαγές στην αγοραστική τους δύναμη), μπορούμε να υπολογίσουμε το ποσοστό του πληθυσμού που διαβιούσε με ατομικό διαθέσιμο εισόδημα μικρότερο του συγκεκριμένου επιπέδου, τόσο το 2009 όσο και το 2015. Έτσι, παρέχεται η δυνατότητα σύγκρισης και εκτίμησης των επιπέδων διαβίωσης του πληθυσμού, σε μια προσπάθεια να διαφύγουμε τους ερμηνευτικούς περιορισμούς που τίθενται από την ευρέως διαδεδομένη χρήση του δείκτη σχετικής φτώχειας που υπολογίζεται κάθε φορά με βάση το διάμεσο διαθέσιμο εισόδημα κάθε έτους.

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε, στις περισσότερες χώρες της ΕΕ15 οι διαφορές που καταγράφονται μεταξύ των δύο ποσοστών είναι αρνητικές, γεγονός που συνιστά βελτίωση των εισοδημάτων. Εξέχον παράδειγμα αποτελεί η Σουηδία, όπου στη διάρκεια των έξι ετών που εξετάζουμε το ποσοστό του πληθυσμού της που ζούσε με εισόδημα μικρότερο του ορίου φτώχειας του 2009 μειώθηκε κατά 9,1 ποσοστιαίες μονάδες! Θετικές είναι επίσης οι εξελίξεις σε όλες τις χώρες του σοσιαλδημοκρατικού, του συντηρητικού-κορπορατιστικού και του φιλελεύθερου προτύπου, με τον πληθυσμό τους να εκτιμάται ότι το 2015 βελτιώνει το επίπεδο του εισοδήματός του σε σχέση με το 2009.

Πίνακας 5.2: Ποσοστό (%) πληθυσμού που διαβιεί με ατομικό ισοδύναμο διαθέσιμο εισόδημα μικρότερο από το όριο φτώχειας του 2009, ΕΕ27, εισοδήματα 2009 και 2015 (έρευνα 2010 και 2016)

		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	2009	2015	Διαφορά
ΕΕ27	ΕΕ15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	13,3	8,2	-5,1
			Σουηδία	14,8	7,1	-7,7
			Φινλανδία	13,1	7,2	-5,9
			Ολλανδία	10,3	8,7	-1,6
		Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	14,7	9,7	-5,0
			Βέλγιο	14,6	10,1	-4,6
			Γερμανία	15,6	11,4	-4,2
			Γαλλία	13,3	10,4	-2,9
			Λουξεμβούργο	14,5	11,5	-3,0
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	17,1	9,1	-8,0
			Ιρλανδία	15,2	13,5	-1,7
		Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	18,7	20,3	1,6
			Ισπανία	20,7	24,9	4,2
			Ελλάδα	20,1	47,4	27,3
			Πορτογαλία	17,9	18,5	0,6
		Νέα μέλη	Ρουμανία	21,6	19,2	-2,4
			Βουλγαρία	20,7	20,9	0,1
			Εσθονία	15,8	6,4	-9,4
			Ουγγαρία	12,3	9,9	-2,4
			Λιθουανία	20,5	10,6	-9,9
			Λετονία	20,9	9,1	-11,8
			Πολωνία	17,6	8,4	-9,2
			Σλοβακία	12,0	8,9	-3,1
			Σλοβενία	12,7	12,1	-0,6
			Τσεχία	9,0	7,2	-1,8
			Μάλτα	15,5	6,1	-9,4
			Κύπρος	15,6	24,5	8,9

* Διαχρονικά σταθερό όριο φτώχειας 2009

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Εν αντιθέσει, στις χώρες του νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου οι μεταβολές είναι είτε οριακές, όπως στην περίπτωση της Πορτογαλίας και της Ιταλίας, είτε αρνητικές, όπως στην περίπτωση της Ισπανίας και βεβαίως της Ελλάδας. Στην Ισπανία, το 2015 ο πληθυσμός που διαβιούσε με εισοδήματα χαμηλότερα απ' ό,τι το αντίστοιχο όριο φτώχειας του 2009 αυξήθηκε κατά

2,5 ποσοστιαίες μονάδες. Από την άλλη μεριά, στην Ελλάδα το αντίστοιχο μέγεθος αυξήθηκε κατά 26,2 ποσοστιαίες μονάδες. Το ποσοστό του πληθυσμού που ζούσε με ετήσιο ισοδύναμο εισόδημα μικρότερο των 7.178 ευρώ από 21,2% το 2009 ανήλθε σε 47,4% το 2015. Συγκριτικά με τις χώρες της ΕΕ27, η ένταση και το μέγεθος της αύξησης αποτελούν μοναδική περίπτωση και σαφή ένδειξη για το επίπεδο των περικοπών στις κοινωνικές παροχές και της εφαρμογής των πολιτικών λιτότητας και δημοσιονομικής προσαρμογής. Η συγκριτική επισκόπηση των ποσοστών καθιστά σαφές ότι η ευρύτερη ευρωπαϊκή κρίση επηρέασε άνισα τις οικονομίες της ΕΕ και ότι σύμφωνα με τα δεδομένα της EUSILC η Ελλάδα υπέστη την περισσότερο ραγδαία προσαρμογή.

Τα στοιχεία που αφορούν το χάσμα (ή βάθος) της φτώχειας στις χώρες της ΕΕ27 παρουσιάζονται μαζί με τον διαχρονικό μέσο όρο και τη διάταξη στον Πίνακα 5.3. Ο δείκτης χάσματος φτώχειας αποτυπώνει την «απόσταση» ανάμεσα στο εισόδημα του διάμεσου φτωχού και στο κατώφλι φτώχειας. Διαπιστώνεται ότι υπάρχει σημαντική αύξηση του χάσματος φτώχειας σε αρκετές χώρες της ΕΕ27, όπως στη Ρουμανία, στις χώρες του νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου, ενώ σαφώς πιο ήπια είναι η αύξηση που παρατηρείται στο Βέλγιο και το Λουξεμβούργο. Σημαντική επίσης αύξηση στο χάσμα φτώχειας την περίοδο 2009-2015 εμφανίζει η Ελλάδα, γεγονός που καταδεικνύει ότι, εκτός από την άνοδο του κινδύνου φτώχειας, υπάρχει και δραματική επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης του φτωχού πληθυσμού. Συγκεκριμένα, ο δείκτης αυξήθηκε από 23,4% σε 31,9% και η χώρα μας κατατάσσεται 4η μεταξύ των χωρών της ΕΕ27. Σε πολλές όμως χώρες, το χάσμα της φτώχειας έχει μειωθεί. Κάτι τέτοιο είναι δυνατόν να συμβαίνει για δύο τουλάχιστον λόγους. Πρώτον, σε ορισμένες από τις χώρες αυτές παρατηρείται υψηλή συγκέντρωση σημαντικού τμήματος των φτωχών, ελάχιστα κάτω από το όριο της φτώχειας, με αποτέλεσμα το διάμεσο εισόδημα των φτωχών να εμφανίζεται μικρή απόσταση από το κατώφλι φτώχειας. Δεύτερον, το διάμεσο εισόδημα του πληθυσμού (άρα και το όριο σχετικής φτώχειας) έχει υποστεί τέτοια μείωση, ώστε τα εισοδήματα των ατόμων που κατά το πρόσφατο παρελθόν απείχαν πολύ από το όριο φτώχειας τώρα απέχουν λιγότερο.

Αντίστοιχο προσανατολισμό έχει λάβει και η διαμορφούμενη άσκηση κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα, όπου η μέριμνα των παροχών απευθύνεται ολοένα και περισσότερο στην αντιμετώπιση των φαινομένων ακραίας φτώχειας. Βέβαια, έως και το 2015 παρατηρείται ότι η παράλληλη ραγδαία μείωση του κατωφλιού φτώχειας στην Ελλάδα δεν κατέστη ικανή να μειώσει τον δείκτη χάσματος φτώχειας. Το γεγονός αυτό αντανακλά τις επιδεινούμενες συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού των φτωχών και σημαίνει ότι μεγάλο τμήμα του φτωχού πληθυσμού γίνεται ολοένα και πιο φτωχό!

Πίνακας 5.3: Χάσμα σχετικής φτώχειας, διαχρονικός μέσος όρος και διάταξη ΕΕ27, εισοδήματα 2009-2015 (έρευνες 2010-2016)

		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Μέσος όρος (2009-2015)	Διάταξη
ΕΕ27	ΕΕ15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	21,6	20,5	19,5	23,5	18,5	22,0	20,8	20,9	13η
			Σουηδία	19,9	20,3	22,7	19,2	21,7	19,9	21,1	20,7	15η
			Φινλανδία	13,8	13,5	15,0	15,0	13,9	13,2	13,9	14,0	27η
			Ολλανδία	16,2	15,5	17,3	16,5	16,9	16,8	17,3	16,6	26η
		Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	21,8	19,1	20,1	21,3	20,1	20,5	19,8	20,4	16η
			Βέλγιο	18,0	18,6	18,7	19,2	18,8	17,4	19,4	18,6	20η
			Γερμανία	20,7	21,4	21,1	20,4	23,2	22,0	20,7	21,4	12η
			Γαλλία	19,5	17,1	16,2	16,8	16,6	15,7	16,6	16,9	25η
			Λουξεμβούργο	18,6	15,7	15,0	17,5	16,3	17,4	23,2	17,7	23η
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	21,4	21,3	20,9	19,6	19,4	20,4	22,4	20,8	14η
			Ιρλανδία	15,5	17,5	20,0	17,5	18,9	18,5	18,1	18,0	22η
		Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	24,8	26,6	26,0	28,2	28,2	29,3	31,6	27,8	5η
			Ισπανία	26,8	27,4	30,6	30,9	31,6	33,8	31,4	30,4	3η
			Ελλάδα	23,4	26,1	29,9	32,7	31,3	30,6	31,9	29,4	4η
			Πορτογαλία	22,7	23,2	24,1	27,4	30,3	29,0	26,7	26,2	8η
		Νέα μέλη	Ρουμανία	31,3	31,4	31,1	33,6	34,6	38,2	36,2	33,8	1η
			Βουλγαρία	29,6	29,4	31,4	30,9	33,2	30,3	30,4	30,7	2η
			Εσθονία	23,2	26,0	23,8	21,5	22,0	21,0	20,5	22,6	11η
			Ουγγαρία	16,5	18,2	20,9	21,0	22,3	21,8	18,8	19,9	18η
			Λιθουανία	32,6	29,0	22,6	24,8	22,7	26,0	28,0	26,5	7η
			Λετονία	28,9	31,7	28,6	27,5	23,6	25,5	24,0	27,1	6η
			Πολωνία	22,2	21,4	22,2	22,6	23,2	22,3	24,4	22,6	10η
			Σλοβακία	25,7	22,8	20,5	24,1	29,0	28,9	26,1	25,3	9η
			Σλοβενία	20,2	19,9	19,1	20,4	22,0	20,3	20,2	20,3	17η
			Τσεχία	21,1	17,2	19,1	16,6	18,0	19,2	19,5	18,7	19η
			Μάλτα	17,3	17,7	16,1	19,1	17,8	17,3	15,9	17,3	24η
			Κύπρος	18,0	19,0	19,0	17,7	18,5	19,8	17,3	18,5	21η

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Οι παραπάνω αναλύσεις, όπως και οι συγκρίσεις με βάση τις επίσημες εκτιμήσεις της Eurostat του ποσοστού φτώχειας (σχετικής ή απόλυτης) μεταξύ των χωρών της ΕΕ στηρίζονται σε εθνικές γραμμές σχετικής φτώχειας, δηλαδή στον προσδιορισμό του ορίου της φτώχειας με βάση το ύψος και τη διανομή του εισοδήματος της κάθε χώρας. Αυτά τα όρια φτώχειας δεν λαμβάνουν υπόψη τις μεγάλες διαφορές στο ύψος του διάμεσου εισοδήματος

μεταξύ των χωρών, με αποτέλεσμα οι αντίστοιχες συγκρίσεις να συσκοτίζουν τις πραγματικές διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης μεταξύ των κατοίκων που ζουν σε διαφορετικές χώρες.[19] Στον Πίνακα 5.4 παρατίθενται τα ποσοστά φτώχειας των χωρών της ΕΕ27, κάνοντας χρήση του ορίου φτώχειας της Δανίας, καθώς και της Ελλάδας και προσαρμόζοντας το εισόδημα της κάθε χώρας με βάση την αγοραστική του δύναμη. Υιοθετώντας ένα κοινό όριο φτώχειας στη συγκριτική ανάλυση, αποκαλύπτονται οι τεράστιες διαφορές που υπάρχουν στο επίπεδο διαβίωσης των κατοίκων της ΕΕ. Η διαφορά μεταξύ του ποσοστού του πληθυσμού που ζει σε συνθήκες φτώχειας στις χώρες της νοτίου Ευρώπης και του αντίστοιχου ποσοστού στις χώρες της κεντρικής και της βόρειας Ευρώπης είναι αρκετά υψηλότερη σε σύγκριση με αυτήν που προκύπτει όταν χρησιμοποιούνται οι εθνικές γραμμές φτώχειας. Έτσι, για το 2015, με βάση το όριο φτώχειας της Δανίας, το 73,3% των κατοίκων στην Ελλάδα και το 61,3% στην Πορτογαλία διαβιώνουν σε συνθήκες αντίστοιχες με αυτές που διαβιώνει μόλις το 11,9% των φτωχότερων Δανών ή το 17,9% των φτωχότερων Γάλλων.

Αντίστοιχα, όταν χρησιμοποιείται ως βάση σύγκρισης η εθνική γραμμή φτώχειας της Ελλάδας, διαπιστώνουμε ότι λιγότερο από το 2,6% του πληθυσμού των χωρών που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό ή συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος έχουν συνθήκες διαβίωσης αντίστοιχες με αυτές που έχει το 21,2% των φτωχών Ελλήνων. Είναι ενδεικτικό ότι μόλις το 0,8% των κατοίκων της Φινλανδίας και το 1,2% της Δανίας ζουν σε αντίστοιχες συνθήκες φτώχειας με αυτές που ζει ένας στους πέντε κατοίκους στην Ελλάδα. Από την άλλη μεριά, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι, ενώ σε παλαιότερες έρευνες το ποσοστό φτώχειας των κατοίκων στην Πορτογαλία εμφανιζόταν υψηλότερο από εκείνο της Ελλάδας, τα δεδομένα για το 2015 καταγράφουν μια σαφή και ξεκάθαρη μεταστροφή και συγκριτική βελτίωση του εισοδηματικού επιπέδου στην Πορτογαλία.

19. Από το 2005 και ύστερα, τόσο η τυπική απόκλιση των χρηματικών «ορίων φτώχειας» (σε τιμές διορθωμένες ως προς την αγοραστική δύναμη – PPS) των χωρών της ΕΕ15 όσο και το εύρος των τιμών (που δίνεται από τον λόγο Max/Min) εμφανίζουν διαρκή ανοδική τάση. Παρόμοια τάση, αλλά σε αρκετά υψηλότερο επίπεδο εμφανίζουν τα αντίστοιχα μεγέθη για την ΕΕ27. Οι Papatheodorou και Pavlopoulos (2014) χρησιμοποιούν διαφορετικούς δείκτες ανισότητας για να αναδείξουν την ευμεταβλητότητα της συνολικής ανισότητας του εισοδήματος μεταξύ αλλά και εντός των χωρών της ΕΕ15.

Πίνακας 5.4: Ποσοστά (%) φτώχειας στην ΕΕ27 με βάση τις γραμμές φτώχειας Δανίας και Ελλάδας, εισοδήματα 2015 (έρευνα 2016)

		Τύπος κοινωνικού κράτους	Χώρα	Εθνικές γραμμές φτώχειας	Γραμμή φτώχειας Ελλάδας	Γραμμή φτώχειας Δανίας
ΕΕ27	ΕΕ15	Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	11,9	1,2	11,9
			Σουηδία	16,2	2,6	22,1
			Φινλανδία	11,6	0,8	17,9
			Ολλανδία	12,7	1,7	15,2
		Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	14,1	2,1	13,3
			Βέλγιο	15,5	0,8	18,1
			Γερμανία	16,5	1,9	19,3
			Γαλλία	13,6	0,8	17,9
			Λουξεμβούργο*	16,5	0,8	5,4
		Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	15,9	3,3	26,9
			Ιρλανδία*	16,6	1,8	23,5
		Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία*	20,6	7,7	38,6
			Ισπανία	22,3	8,8	40,4
			Ελλάδα	21,2	21,2	73,3
			Πορτογαλία	19	12,5	61,3
		Λοιπές χώρες	Ρουμανία	25,3	57,9	96,7
			Βουλγαρία	22,9	37,5	86,1
			Εσθονία	21,7	9,7	55,5
			Ουγγαρία	14,5	19,4	84,0
			Λιθουανία	21,9	21,1	68,5
			Λετονία	21,8	20,4	70,9
			Πολωνία	17,3	12,8	68,4
			Σλοβακία	12,7	8,8	72,3
			Σλοβενία	13,9	2,9	35,0
			Τσεχία	9,7	3,8	55,8
			Μάλτα*	16,5	1,1	32,0
			Κύπρος	16,1	2,0	37,4

* Εισοδήματα 2014, έρευνα 2015

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

5.3 Φτώχεια και κοινωνικές μεταβιβάσεις

Το σύστημα κοινωνικής προστασίας κάθε χώρας διαδραματίζει σημαίνοντα ρόλο στη διαμόρφωση της διανομής του συνολικού εισοδήματος και, κατά συνέπεια, των συνθηκών φτώχειας. Όπως έχει επισημανθεί σε προηγούμενες εργασίες, η διάρθρωση και το ύψος των κοινωνικών μεταβιβάσεων αποτελούν κρίσιμο παράγοντα στο να γίνουν κατανοητές οι διαφορές στο επίπεδο της εισοδηματικής ανισότητας και της φτώχειας μεταξύ των χωρών.[20] Στην ενότητα αυτή διερευνάται αρχικά η επίδραση που έχουν οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα στο ποσοστό του πληθυσμού που βρίσκεται κάτω από το όριο φτώχειας στις χώρες της ΕΕ27.[21] Για την ανάγκη της ανάλυσης διακρίνουμε τις κοινωνικές μεταβιβάσεις σε «συντάξεις» και «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις». Στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις περιλαμβάνονται τα διάφορα επιδόματα και το σύνολο των προνοιακών παροχών (όπως οικογενειακά, στεγαστικά, αναπηρίας, ανεργίας, κοινωνικής αρωγής).

Τα στοιχεία του Διαγράμματος 5.3 αποκαλύπτουν τη σημαντική επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα (δηλαδή των συντάξεων και των διάφορων επιδομάτων) στη διαμόρφωση του ποσοστού φτώχειας σε κάθε χώρα της ΕΕ15. Στην Ελλάδα καταγράφεται διαχρονικά πολύ χαμηλή επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων στη φτώχεια. Κάτι τέτοιο συνεχίζεται και μετά την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης. Μπορεί εύκολα κανείς να παρατηρήσει ότι οι διαφορές στον κίνδυνο φτώχειας για τα εισοδήματα πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις δεν είναι το ίδιο έντονες στις χώρες της ΕΕ15. Μάλιστα, για τα εισοδήματα μετά τις συντάξεις αλλά πριν από τις υπόλοιπες κοινωνικές μεταβιβάσεις, η Ελλάδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες παρουσιάζει ένα συγκριτικά ήπιο ποσοστό φτώχειας. Ιδιαιτέρως σημαντική παρατήρηση αποτελεί το ότι πριν από το ξέσπασμα της κρίσης το συγκεκριμένο ποσοστό εμφανιζόταν αρκετά πιο χαμηλά και ήταν σχετικά μικρό για τα δεδομένα της ΕΕ15.

Με την ενσωμάτωση στο διαθέσιμο εισόδημα των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων, το ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα μαζί με αυτό της Ισπανίας είναι από τα υψηλότερα στην ΕΕ15. Το υψηλό λοιπόν ποσοστό φτώχειας στην Ελλάδα είναι αποτέλεσμα κυρίως της χαμηλής αναδιανεμητικής επίδρασης των λοιπών, εκτός συντάξεων, κοινωνικών μεταβιβάσεων (δηλαδή των διάφορων επιδομάτων, όπως οικογενειακά, ανεργίας, στέγασης κ.λπ.). Το 2010 η μείωση της φτώχειας στην Ελλάδα λόγω της παροχής των συγκεκριμένων επιδομάτων ήταν μόλις 3,4 ποσοστιαίες μονάδες (από 24,8% σε 21,4%), όταν στις περισσότερες χώρες της ΕΕ15 η αντίστοιχη μείωση ξεπερνούσε τις 10 ποσοστιαίες μονάδες. Το 2015, η αντίστοιχη

20. Βλ. μεταξύ άλλων Παπαθεοδώρου και Πετμεζίδου (2004, 2005), Papatheodorou and Petmesidou (2006), Παπαθεοδώρου (2006, 2008), Παπαθεοδώρου κ.ά. (2008), Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος (2010), Heady, Mitrakos and Tsakloglou (2001) και Guio (2005).

21. Είναι προφανές ότι σημαντικό μέγεθος των παροχών είναι σε είδος (π.χ. στον τομέα της εκπαίδευσης και της περίθαλψης, που έχουν σημαντική επίπτωση στο επίπεδο διαβίωσης ενός πληθυσμού). Οι διαφορές στις παροχές σε είδος ενδέχεται να αμβλύνουν ή να οξύνουν τις παρατηρούμενες διαφορές στο επίπεδο διαβίωσης μεταξύ των χωρών, ιδιαίτερα των φτωχότερων τμημάτων του πληθυσμού.

μείωση ανερχόταν στις 4 ποσοστιαίες μονάδες. Η επίδραση αυτή είναι διαχρονικά η χαμηλότερη μεταξύ όλων των χωρών της ΕΕ15. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει την ανάγκη τόσο για την αύξηση των εν λόγω μεταβιβάσεων (οι οποίες ως ποσοστό του ΑΕΠ είναι από τις χαμηλότερες στην ΕΕ15) όσο και για τη βελτίωση της αποτελεσματικότητάς τους. Οι πρόσφατες όμως πολιτικές που ασκούνται στη χώρα στο πλαίσιο της δημοσιονομικής πειθαρχίας κινούνται προς την αντίθετη κατεύθυνση, οδηγώντας σε περαιτέρω αποδυνάμωση του ρόλου των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων.

Διάγραμμα 5.3: Ποσοστό (%) φτώχειας πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, ΕΕ15, εισοδήματα 2015 (έρευνα 2016)

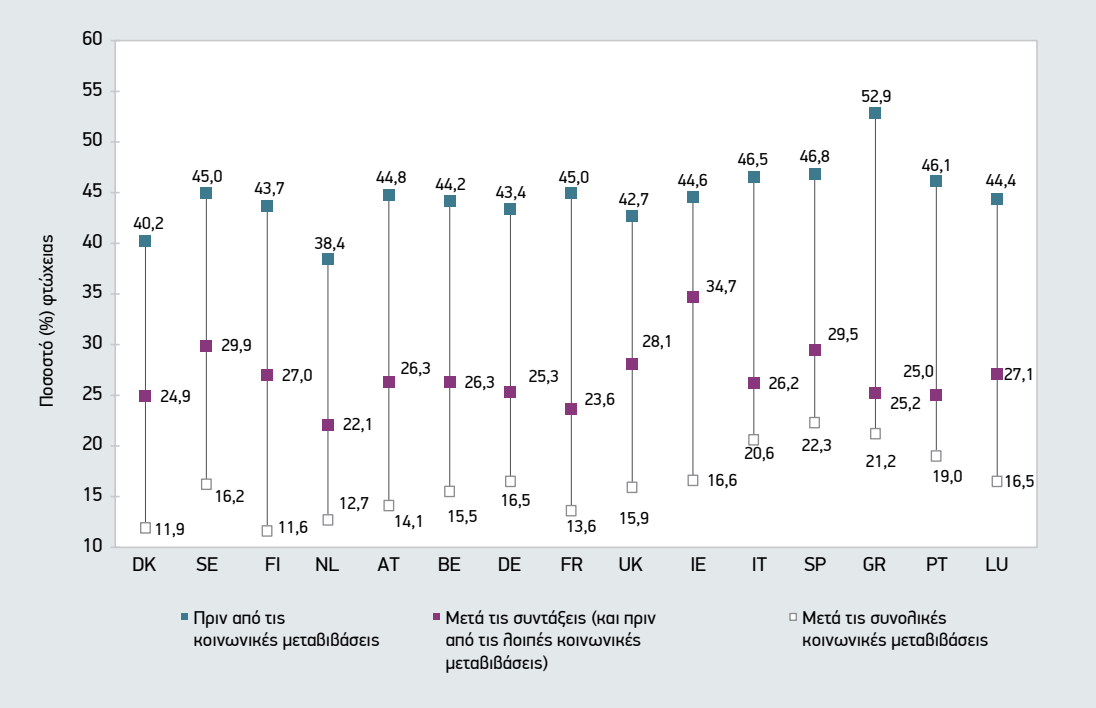

Πηγή: Eurostat

Η διαχρονική ανεπάρκεια των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα στην άμβλυνση της σχετικής φτώχειας στην Ελλάδα γίνεται επίσης αντιληπτή μέσω του Διαγράμματος 5.4. Όπως παρατηρούμε, διαχρονικά το ποσοστό σχετικής φτώχειας παρουσιάζει ορισμένες ήπιες μεταβολές και μόνο, αλλά ο διανεμητικός ρόλος των συντάξεων στην Ελλάδα γίνεται όλο και περισσότερο αισθητός, αφού εμφανίζει μια σταδιακή αύξηση ως προς τη μέση μείωση της φτώχειας από 18,1 περίπου ποσοστιαίες μονάδες την περίοδο 2004-2009 σε 25,2 ποσοστιαίες μονάδες την περίοδο 2010-2016. Η μείωση που επιφέρουν οι υπόλοιπες παροχές παραμένει σχεδόν αμετάβλητη, καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου 2004-2016 στις 3,5 περίπου ποσοστιαίες μονάδες. Δεδομένης της συμβολής και του ειδικού βάρους των συντάξεων στην

άμβλυνση της σχετικής φτώχειας, μπορούμε να εικάσουμε ότι η σφοδρότατη περικοπή των κύριων και επικουρικών συντάξεων που ακολούθησε μετά το 2011 θα είχε σημαντική συμβολή στην επιδείνωση της φτώχειας και των συνθηκών διαβίωσης μεγάλων τμημάτων του πληθυσμού. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η οριζόντια και γενικευμένη μείωση των καθαρών απολαβών των συνταξιούχων μπορεί να μην αποτυπώνεται επαρκώς στη μεταβολή του συνολικού ποσοστού σχετικής φτώχειας κατά τα επόμενα έτη, εφόσον επιδρούν σημαντικά και στον καθορισμό του ίδιου του ορίου φτώχειας.

Διάγραμμα 5.4: Ποσοστό (%) φτώχειας πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, μέσο ποσοστό 2002 έως 2016 (έρευνες 2003 έως 2017), Ελλάδα

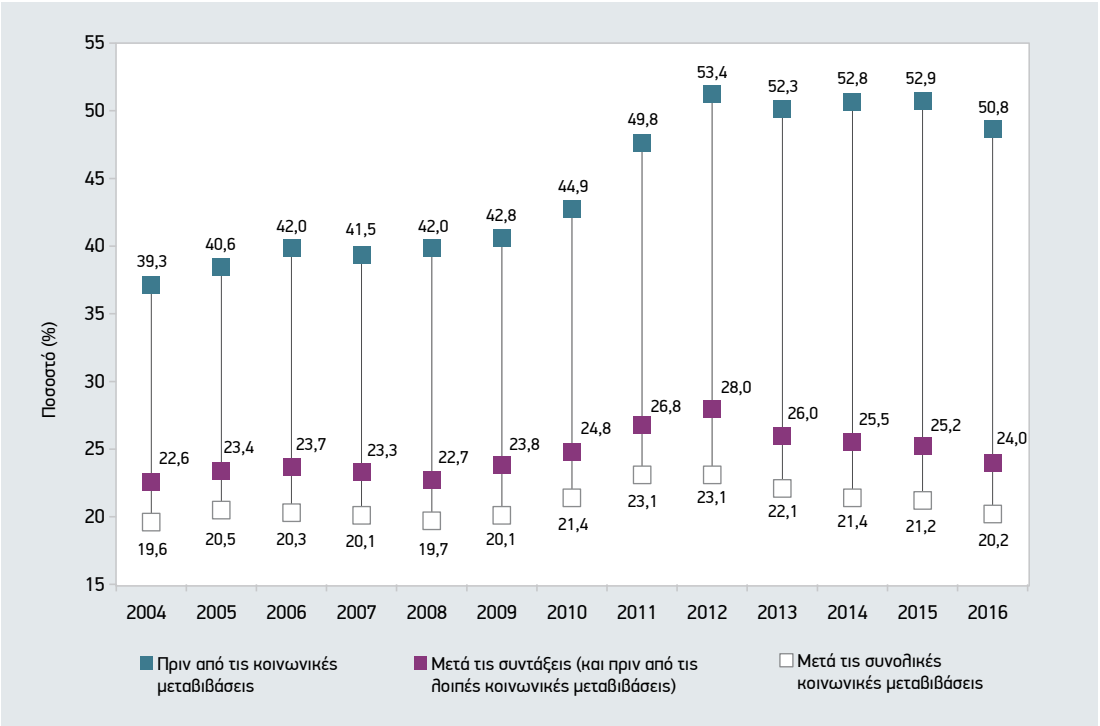

Πηγή: Eurostat

Στον Πίνακα 5.5 παραθέτουμε τα ποσοστά φτώχειας στην Ελλάδα ανά ομάδες πληθυσμού πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, ενώ στον Πίνακα 5.6 παρουσιάζεται η ποσοστιαία μεταβολή στη σχετική φτώχεια ως αποτέλεσμα των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Μια γενική διαπίστωση που προκύπτει είναι ότι, όπως συμβαίνει και στο σύνολο του πληθυσμού (βλ. Διάγραμμα 5.4), έτσι και σε όλες σχεδόν τις επιμέρους πληθυσμιακές ομάδες η επίδραση στη φτώχεια των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι πολύ περιορισμένη σε σχέση με αυτήν των συντάξεων.

Όταν ο πληθυσμός ομαδοποιείται με βάση το μέγεθος του νοικοκυριού, διαπιστώνεται ότι οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις δεν μειώνουν το ποσοστό φτώχειας περισσότερο από 6,7

ποσοστιαίες μονάδες. Στα ολιγομελή νοικοκυριά η επίδραση είναι ακόμα μικρότερη. Από την άλλη μεριά, οι συντάξεις έχουν τη μεγαλύτερη επίδραση στη μείωση της φτώχειας στα νοικοκυριά με δύο άτομα (πάνω από 52,8 ποσοστιαίες μονάδες) και τη μικρότερη στα νοικοκυριά με τέσσερα ή περισσότερα άτομα. Με βάση το συνολικό διαθέσιμο εισόδημα στο οποίο έχουν συμπεριληφθεί όλες οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα, το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας παρατηρείται στα νοικοκυριά με δύο άτομα (13,7%). Το δεδομένο μάς καλεί ώστε να αναζητήσουμε περαιτέρω παραμέτρους της φυσιογνωμίας των ατόμων και των νοικοκυριών εντός των οποίων διαμένουν.

Εναλλακτικά, όταν η ομαδοποίηση γίνεται σύμφωνα με τον τύπο του νοικοκυριού, πολύ υψηλό ποσοστό φτώχειας πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις καταγράφεται στα νοικοκυριά με δύο ενήλικες χωρίς εξαρτώμενα τέκνα, όπου τουλάχιστον ο ένας από τους δύο είναι άνω των 64 ετών (89,6%). Ωστόσο, όπως είναι αναμενόμενο, μετά τη συμπερίληψη των συντάξεων στο εισόδημα, το ποσοστό αυτό μειώνεται σημαντικά στο 11,3%. Μεταξύ όλων των τύπων των νοικοκυριών, η χαμηλότερη επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στη φτώχεια παρουσιάζεται σε εκείνα με δύο γονείς και δύο εξαρτώμενα τέκνα. Με βάση τον τύπο του νοικοκυριού, ο υψηλότερος κίνδυνος φτώχειας εμφανίζεται στα νοικοκυριά που αποτελούνται από δύο γονείς με τρία εξαρτώμενα τέκνα. Γενικά, η φτώχεια στην Ελλάδα μειώνεται δραστικά εάν το νοικοκυριό εξαρτά το εισοδηματικό του επίπεδο από τις συντάξεις.

Με βάση την ηλικία του υπευθύνου του νοικοκυριού, το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (32,3%) ως προς το συνολικά διαθέσιμο εισόδημα (μετά το σύνολο των κοινωνικών μεταβιβάσεων) εμφανίζουν τα νοικοκυριά με υπεύθυνο έως 24 ετών. Η επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων στο ποσοστό φτώχειας της συγκεκριμένης κατηγορίας είναι εξαιρετικά ασθενής. Όπως είναι αναμενόμενο, σύμφωνα με τη συγκεκριμένη ομαδοποίηση το χαμηλότερο ποσοστό φτώχειας παρουσιάζουν τα νοικοκυριά με υπεύθυνο ηλικίας 65 ετών και άνω.

Σε ό,τι αφορά την ομαδοποίηση με βάση το επίπεδο εκπαίδευσης του ατόμου ή του υπευθύνου του νοικοκυριού, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι κοινωνικές μεταβιβάσεις προκαλούν τη μεγαλύτερη μείωση στο ποσοστό φτώχειας στις ομάδες με χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης (-50,8 και -51,6 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα). Αυτό μπορεί να ερμηνευτεί ως υψηλή εξάρτηση των ατόμων με χαμηλά εκπαιδευτικά κριτήρια από καταβολή συντάξεων κυρίως διότι σε αυτή την ομάδα εντάσσονται πολλοί ηλικιωμένοι. Από την άλλη μεριά, το σύστημα κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα δεν αμβλύνει σημαντικά τις διαφορές που παρατηρούνται μεταξύ ομάδων του πληθυσμού με διαφορετικό επίπεδο εκπαίδευσης.

Πίνακας 5.5: Ποσοστό φτώχειας πριν από και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά ομάδες πληθυσμού, Ελλάδα, εισοδήματα 2015

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Μέγεθος νοικοκυριού				
1 άτομο	69,0	67,3	23,9	21,5
2 άτομα	68,8	66,9	16,0	13,7
3 άτομα	49,4	46,3	22,5	19,6
4 άτομα	40,6	36,5	26,4	22,3
5 άτομα	52,0	45,4	35,0	28,8
6 ή περισσότερα άτομα	60,8	54,1	40,0	32,4
Τύπος νοικοκυριού				
Μονομελές νοικοκυριό	69,0	67,3	23,9	21,5
2 ενήλικες κάτω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδια	40,7	38,4	22,3	19,9
2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 64) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	89,6	88,0	11,3	9,0
Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	58,5	54,4	23,3	19,5
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	46,5	40,2	35,1	28,2
2 γονείς με ένα εξαρτώμενο παιδί	30,5	29,3	21,7	20,5
2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	30,1	25,8	26,6	22,3
2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	48,6	35,2	46,4	33,1
Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	55,3	51,0	33,5	28,9
Λοιποί τύποι νοικοκυριών	48,8	48,8	41,4	41,4
Βαθμός αστικότητας				
Αστική περιοχή	50,8	48,0	20,4	17,5
Ημιαστική περιοχή	52,5	49,0	22,1	18,6
Αγροτική περιοχή	63,8	60,1	28,9	24,8
Ηλικία υπευθύνου				
έως 24 ετών	37,4	34,3	35,4	32,3
25-34 ετών	31,9	26,6	29,2	24,0
35-44 ετών	33,9	28,9	30,7	25,6
45-54 ετών	38,2	33,8	30,0	25,6
55-64 ετών	56,1	51,7	25,1	21,1
65 ετών και άνω	84,2	82,5	15,3	12,8

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου				
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης στον αγροτικό τομέα	48,8	45,3	41,1	37,1
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης στον αγροτικό τομέα	19,2	14,9	16,4	12,3
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης σε μη αγροτικό τομέα	15,0	11,2	13,0	9,7
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης σε μη αγροτικό τομέα	32,6	28,7	29,1	25,2
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	61,0	52,9	56,9	48,9
Άνεργος	71,8	66,6	64,6	58,7
Συνταξιούχος	83,9	81,7	13,4	10,8
Οικονομικά μη ενεργός	73,8	66,0	38,8	30,6
Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου				
Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	78,7	74,7	31,8	27,1
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	59,6	54,9	36,5	31,4
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	48,2	43,6	26,8	22,4
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	39,0	34,2	24,0	19,1
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	30,2	28,1	11,3	9,3
Ηλικία ατόμου				
0-6 ετών	31,3	25,2	28,5	22,7
7-15 ετών	41,7	34,3	35,6	27,8
16-24 ετών	46,1	42,6	33,3	29,6
25-34 ετών	40,8	36,4	25,5	21,5
35-44 ετών	37,3	33,3	27,4	23,4
45-54 ετών	40,1	36,3	27,6	23,8
55-64 ετών	62,4	58,6	22,6	18,9
65 ετών και άνω	88,2	86,7	14,7	12,4
Επαγγελματική κατάσταση ατόμου				
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης στον αγροτικό τομέα	42,9	39,5	32,1	28,4
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης στον αγροτικό τομέα	27,0	21,7	16,3	12,3
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης σε μη αγροτικό τομέα	18,7	15,4	11,7	8,9
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης σε μη αγροτικό τομέα	33,6	29,7	26,5	22,7
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	55,2	49,2	37,1	32,0
Άνεργος	66,8	62,8	48,4	44,0

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

	Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις	Μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων	Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές μεταβιβάσεις	Μετά τις συνολικές μεταβιβάσεις
Συνταξιούχος	81,6	79,4	12,1	9,8
Οικονομικά μη ενεργός	59,1	53,6	34,1	27,6
Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου				
Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	77,6	73,3	31,8	26,8
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	57,5	51,8	36,6	30,8
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	47,9	43,8	27,4	23,4
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	42,0	37,5	22,5	17,8
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	33,3	31,2	13,0	10,9
Φύλο ατόμου				
Άνδρας	49,1	44,4	27,8	23,0
Γυναίκα	50,4	45,7	27,7	22,9
Γεωγραφική περιοχή				
Βόρεια Ελλάδα/Θεσσαλία	43,0	38,6	22,4	17,9
Δυτική Ελλάδα/Πελοπόννησος	49,4	44,0	30,2	24,7
Αττική	51,1	46,0	30,1	25,1
Αιγαίο/Κρήτη	57,9	53,7	31,7	27,0

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Πίνακας 5.6: Ποσοστιαία (%) μεταβολή στη φτώχεια ανά ομάδες πληθυσμού οφειλόμενη στις κοινωνικές μεταβιβάσεις, Ελλάδα, εισοδήματα 2015

	Λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μόνο συντάξεις	Συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις
Μέγεθος νοικοκυριού			
1 άτομο	-1,7	-45,1	-47,5
2 άτομα	-1,9	-52,8	-55,2
3 άτομα	-3,2	-26,9	-29,8
4 άτομα	-4,0	-14,2	-18,3
5 άτομα	-6,6	-17,0	-23,2
6 ή περισσότερα άτομα	-6,7	-20,8	-28,4

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

	Λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μόνο συντάξεις	Συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις
Τύπος νοικοκυριού			
Μονομελές νοικοκυριό	-1,7	-45,1	-47,5
2 ενήλικες κάτω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	-2,2	-18,4	-20,8
2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 64) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	-1,6	-78,4	-80,7
Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	-4,0	-35,2	-39,0
Μονογονεϊκά νοικοκυριά	-6,4	-11,4	-18,3
2 γονείς με ένα εξαρτωμενο παιδί	-1,2	-8,8	-10,1
2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	-4,3	-3,5	-7,7
2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	-13,4	-2,3	-15,5
Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	-4,3	-21,8	-26,4
Λοιποί τύποι νοικοκυριών	0,0	-7,4	-7,4
Βαθμός αστικότητας			
Αστική περιοχή	-2,8	-30,4	-33,3
Ημιαστική περιοχή	-3,5	-30,4	-33,9
Αγροτική περιοχή	-3,7	-35,0	-39,1
Ηλικία υπευθύνου			
έως 24 ετών	-3,0	-2,0	-5,0
25-34 ετών	-5,3	-2,8	-8,0
35-44 ετών	-5,1	-3,3	-8,3
45-54 ετών	-4,4	-8,1	-12,6
55-64 ετών	-4,4	-31,0	-35,0
65 ετών και άνω	-1,7	-68,9	-71,4
Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου			
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης στον αγροτικό τομέα	-3,5	-7,7	-11,8
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης στον αγροτικό τομέα	-4,3	-2,8	-6,9
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης σε μη αγροτικό τομέα	-3,7	-1,9	-5,3
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης σε μη αγροτικό τομέα	-3,9	-3,4	-7,4
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	-8,0	-4,1	-12,1
Άνεργος	-5,2	-7,1	-13,1
Συνταξιούχος	-2,2	-70,5	-73,1
Οικονομικά μη ενεργός	-7,8	-35,0	-43,2

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

	Λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μόνο συντάξεις	Συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις
Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου			
Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	-4,1	-46,9	-51,6
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-4,7	-23,1	-28,2
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-4,6	-21,4	-25,9
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	-4,9	-15,1	-19,9
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	-2,0	-18,9	-20,9
Ηλικία ατόμου			
0-6 ετών	-6,0	-2,7	-8,6
7-15 ετών	-7,5	-6,1	-13,9
16-24 ετών	-3,5	-12,9	-16,5
25-34 ετών	-4,4	-15,3	-19,4
35-44 ετών	-4,0	-9,9	-13,9
45-54 ετών	-3,8	-12,5	-16,3
55-64 ετών	-3,8	-39,8	-43,5
65 ετών και άνω	-1,4	-73,5	-75,8
Επαγγελματική κατάσταση ατόμου			
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης στον αγροτικό τομέα	-3,4	-10,8	-14,5
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης στον αγροτικό τομέα	-5,2	-10,7	-14,7
Μισθωτός πλήρους απασχόλησης σε μη αγροτικό τομέα	-3,3	-7,0	-9,8
Αυτοαπασχολούμενος πλήρους απασχόλησης σε μη αγροτικό τομέα	-3,9	-7,1	-10,9
Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	-6,0	-18,1	-23,2
Άνεργος	-4,0	-18,4	-22,7
Συνταξιούχος	-2,1	-69,4	-71,8
Οικονομικά μη ενεργός	-5,6	-25,0	-31,5
Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου			
Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	-4,3	-45,8	-50,8
Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-5,8	-20,9	-26,7
Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	-4,2	-20,5	-24,5
Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	-4,4	-19,4	-24,2
Τριτοβάθμια εκπαίδευση	-2,1	-20,3	-22,4

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

	Λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός συντάξεων)	Μόνο συντάξεις	Συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις
Φύλο ατόμου			
Άνδρας	-4,7	-21,3	-26,1
Γυναίκα	-4,6	-22,7	-27,5
Γεωγραφική περιοχή			
Βόρεια Ελλάδα/Θεσσαλία	-4,4	-20,6	-25,1
Δυτική Ελλάδα/Πελοπόννησος	-5,5	-19,3	-24,7
Αττική	-5,1	-21,0	-26,0
Αιγαίο/Κρήτη	-4,2	-26,3	-30,9

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

5.4 Ποσοστά φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια ανά ομάδες πληθυσμού

Στους Πίνακες 5.7 έως 5.9 παρουσιάζονται συγκρίσιμες εκτιμήσεις για τη φτώχεια, στην Ελλάδα και στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ15, με βάση συγκεκριμένα ατομικά, κοινωνικά και δημογραφικά χαρακτηριστικά του συνολικού πληθυσμού. Οι εκτιμήσεις αυτές αφορούν τον κίνδυνο φτώχειας και την ποσοστιαία συμμετοχή (συνεισφορά) της κάθε ομάδας στο σύνολο των φτωχών και μας δίνεται η δυνατότητα να εξετάσουμε τις γενικές τάσεις αλλά και να καταγράψουμε τις αποκλίσεις και ιδιαιτερότητες μεταξύ των χωρών.

Με κριτήριο το μέγεθος του νοικοκυριού, στις περισσότερες χώρες της ΕΕ15 τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά με έξι ή περισσότερα μέλη, καθώς και με ένα μέλος. Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι ακόμα και για χώρες με συγκριτικά χαμηλούς δείκτες ανισότητας, όπως η Σουηδία και το Λουξεμβούργο ή η Γερμανία, τα ποσοστά φτώχειας είναι υψηλά. Η επιρροή τους όμως στη συνολική φτώχεια του πληθυσμού είναι πολύ περιορισμένη, όπως φαίνεται και από τη χαμηλότατη συνεισφορά της συγκεκριμένης ομάδας. Αντιθέτως, ομάδα με σχετικά σημαντικό επίπεδο συνεισφοράς στη συνολική φτώχεια και παράλληλα υψηλό ποσοστό φτώχειας στη Σουηδία και τη Γερμανία αποτελούν τα νοικοκυριά με ένα μέλος. Συγκεκριμένα, το ποσοστό φτώχειας υπολογίζεται σε 33,1% και 30,6%, ενώ η συνεισφορά των συγκεκριμένων νοικοκυριών ανέρχεται σε 20,4% και 20,5% αντίστοιχα.

Στην Ελλάδα, το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας αναφορικά με το μέγεθος του νοικοκυριού εμφανίζεται για την περίπτωση των πέντε μελών και έξι μελών και άνω (29,8% και 31,8%). Όπως έχει επισημανθεί και σε προγενέστερες Εκθέσεις, η Ελλάδα εμφανίζει δια-

χρονικά αρκετά υψηλό ποσοστό συνεισφοράς στη φτώχεια νοικοκυριών με τέσσερα μέλη, σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες. Το 2010 το ποσοστό συνεισφοράς στη φτώχεια ανερχόταν στο 41,9%[22] –υψηλότερο όλων–, ενώ το 2015 είχε περιοριστεί στο 27,7%, κατατάσσοντας τη χώρα μας στην 3η υψηλότερη θέση. Οι εξελίξεις επισημαίνουν ότι η φτώχεια και οι εισοδηματικές περικοπές έχουν βαρύνει διαφορετικού τύπου νοικοκυριά. Με εξαίρεση τα μονομελή νοικοκυριά στην Ελλάδα, η φτώχεια των υπόλοιπων νοικοκυριών ταξινομείται σύμφωνα με τον αριθμό των μελών. Έτσι, σε νοικοκυριά με περισσότερα μέλη παρατηρείται υψηλότερος κίνδυνος φτώχειας.

Άλλη μία εμφανής τάση που διαμορφώθηκε κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης στην ΕΕ αφορά τα υψηλά ποσοστά φτώχειας που εμφανίζουν οι μονογονεϊκές οικογένειες. Από τα δεδομένα του Πίνακα 5.7, με κριτήριο τον τύπο του νοικοκυριού, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι τα μονογονεϊκά νοικοκυριά έχουν τον υψηλότερο κίνδυνο, αλλά αρκετά μικρή συνεισφορά. Στην Ελλάδα, το ποσοστό φτώχειας των συγκεκριμένων νοικοκυριών ανέρχεται σε 34,4%, αλλά η συνεισφορά τους δεν ξεπερνά το 1,6%, που είναι το χαμηλότερο ποσοστό στην ΕΕ15. Περαιτέρω, σε χώρες όπως το Λουξεμβούργο, η Ισπανία, το Βέλγιο και η Ιρλανδία το ποσοστό φτώχειας των μονογονεϊκών νοικοκυριών ξεπερνά το 40%, ενώ η συνεισφορά στη φτώχεια κυμαίνεται μεταξύ του 3,5% και του 6,5% περίπου.

Ένα κρίσιμο αποτέλεσμα που διαφοροποιεί τις χώρες του νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου από τις υπόλοιπες στην ΕΕ15 αποτελεί η διαφορά στα επίπεδα των ποσοστών φτώχειας νοικοκυριών με δύο ενήλικες και δύο παιδιά. Τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας στον συγκεκριμένο τύπο νοικοκυριού κατέχει η Ισπανία με 24,2% και έπεται η Ελλάδα με 22,3%. Όλα τα δεδομένα συντείνουν ότι στην Ελλάδα τα δημογραφικά προφίλ των νοικοκυριών που εμφανίζουν χαμηλά ποσοστά φτώχειας σχετίζονται με το εάν τα μέλη τους απολαμβάνουν ή όχι εισοδήματα από συντάξεις. Επί παραδείγματι, το 2015 στην Ελλάδα το εξαιρετικά χαμηλό ποσοστό φτώχειας νοικοκυριών με δύο ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά ανέρχεται στο 9% – χαμηλότερο όλων των χωρών της νοτίου Ευρώπης. Στις υπόλοιπες χώρες τα ποσοστά φτώχειας νοικοκυριών με δύο ενήλικες και δύο παιδιά είναι σαφώς μικρότερα.

Ακόμα μία ιδιαιτερότητα μεταξύ των χωρών που απαρτίζουν το νοτιο-ευρωπαϊκό πρότυπο και όλων των υπολοίπων αφορά την επίδραση του αριθμού τέκνων στη φτώχεια. Μεταξύ των διάφορων τύπων νοικοκυριών, παρατηρείται ότι η παρουσία εξαρτώμενων τέκνων συμβάλλει αυξητικά στο επίπεδο των ποσοστών φτώχειας. Συγκεκριμένα, ενώ η διαφορά μεταξύ νοικοκυριών που έχουν ένα και δύο παιδιά υπολογίζεται ότι είναι μικρή –αν και θετική–, η αντίστοιχη διαφορά από δύο σε τρία και άνω παιδιά είναι αρκετά σημαντική. Το γεγονός αυτό υπογραμμίζει άλλη μία σοβαρή δημογραφική επίπτωση της ύφεσης, την οποία μπορούμε να ερμηνεύσουμε από το επίπεδο του διαθέσιμου εισοδήματος.

22. Βλ. Παπαθεοδώρου και Μισσός (2013: 48, Πίνακας 3.8).

Στον Πίνακα 5.8 παρουσιάζονται τα δεδομένα των ποσοστών φτώχειας και της συνεισφοράς τους σύμφωνα με τα χαρακτηριστικά του υπευθύνου των νοικοκυριών, ανεξαρτήτως άλλων χαρακτηριστικών. Πρώτη σημαντική παράμετρος αποτελεί η ηλικία του υπευθύνου. Σε χώρες με σοσιαλδημοκρατικό πρότυπο, το πλήθος υπευθύνων μικρών ηλικιών είναι σαφώς υψηλότερο από τις χώρες των υπόλοιπων προτύπων, δείγμα μιας διαφοροποιημένης κουλτούρας που προωθείται αναφορικά με την ανάληψη οικογενειακών ευθυνών. Επιπρόσθετα, στις χώρες αυτές σημαντικός αριθμός ατόμων μετά την ενηλικίωση αποφασίζουν να φύγουν από τη γονική οικογένεια, έχοντας την αρωγή του κοινωνικού κράτους προκειμένου να το επιτύχουν. Αντιθέτως, στις χώρες της νοτίου Ευρώπης που έχουν πληγεί ιδιαίτερα από την κρίση και απουσιάζει η αποτελεσματική στήριξη του κοινωνικού κράτους, τα παιδιά συνεχίζουν να ζουν με τους γονείς τους για μεγάλο διάστημα μετά την ενηλικίωσή τους ως μια αναγκαία στρατηγική επιβίωσης, εφόσον απουσιάζουν οι πόροι για να πράξουν αλλιώς. Έτσι, στις χώρες του νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου ο πληθυσμός υπευθύνων μικρής ηλικίας, δηλαδή έως 24 ετών, είναι εξαιρετικά μικρός – κυμαίνεται από 0,5% έως 0,9%.

Οι μικρότερες διαφοροποιήσεις των ποσοστών συνεισφοράς μεταξύ των χωρών εντοπίζονται στις ηλικιακές ομάδες 35-44, 45-54 και 55-64 ετών. Στην πρώτη ομάδα, η Ελλάδα καταγράφει το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (25,2%) στις χώρες της ΕΕ15, ενώ η Ισπανία ακολουθεί με αντίστοιχα υψηλό ποσοστό (24,9%). Στη δεύτερη ηλικιακή ομάδα, οι δύο αυτές χώρες αλλάζουν μεταξύ τους θέση, με το ποσοστό φτώχειας στην Ισπανία να ανέρχεται σε 26% και στην Ελλάδα σε 25,9%. Τέλος, στην τρίτη ομάδα, η Ελλάδα εκτιμάται ότι και πάλι βρίσκεται στην πλέον δυσμενή θέση να εμφανίζει το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (21,5%), ενώ αυτή τη φορά ακολουθείται από την Πορτογαλία (19,9%).

Μία από τις παραμέτρους η οποία και στη διάρκεια της ύφεσης καταλάμβανε μια ολοένα και εντονότερη παρουσία και σημασία για την άσκηση κοινωνικής πολιτικής αποτελεί η επαγγελματική κατάσταση του υπευθύνου. Όπως παρατηρούμε στον Πίνακα 5.8, η Ελλάδα κατέχει το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (9,7%) σε υπευθύνους νοικοκυριών που είναι μισθωτοί σε μη αγροτικό τομέα. Επίσης, υψηλότερο είναι το ποσοστό φτώχειας (49,4%) των υπευθύνων που εργάζονται σε καθεστώς μερικής απασχόλησης, ενώ στους αυτοαπασχολούμενους σε μη αγροτικό τομέα κατατάσσεται 4η, με ποσοστό φτώχειας 25,5%. Απαραίτητη σημείωση αποτελεί το πλήθος που καταλαμβάνουν οι συνταξιούχοι υπεύθυνοι μεταξύ των φτωχών. Όπως φαίνεται, το 1/3 των φτωχών υπευθύνων στην Ελλάδα δηλώνουν συνταξιούχοι. Το ποσοστό αυτό μπορεί να συγκριθεί μόνο με το αντίστοιχο της Πορτογαλίας (29,3%), της Γαλλίας (27,2%) και του Βελγίου (25,2%). Επιπρόσθετα, μια κρίσιμη μεταβολή στα δεδομένα της ελληνικής περίπτωσης έχει να κάνει με το επίπεδο φτώχειας των ανέργων υπευθύνων. Ενώ μεταξύ του 2010 και του 2015 η συνεισφορά των άνεργων υπευθύνων στο σύνολο των φτωχών παραμένει σχεδόν αμετάβλητη –9,9% και 9,7% αντίστοιχα–, ο κίνδυνος φτώχειας των ανέργων αυξάνεται σημαντικά, από 47,9% σε 59,6%. Το ποσοστό αυτό αποτελεί άλλη μια αρνητική πρωτιά για την Ελλάδα.

Με κριτήριο το επίπεδο εκπαίδευσης του υπευθύνου, παρατηρείται μια εξαιρετικά διαφοροποιημένη εικόνα. Για παράδειγμα, ενώ στην Πορτογαλία οι υπεύθυνοι που είτε δεν έχουν καθόλου τυπική εκπαίδευση είτε έχουν διεκπεραιώσει την πρωτοβάθμια αντιστοιχούν στο 43,1% του πληθυσμού των φτωχών, στην Ιρλανδία το 43,8% των φτωχών απαρτίζεται από υπευθύνους που έχουν ολοκληρώσει τριτοβάθμια εκπαίδευση. Αντίστοιχα μεγέθη με εκείνα της Ιρλανδίας συναντάμε και στη Δανία (32,7%), στη Σουηδία (33,7%), στο Βέλγιο (34,9%) και στη Μεγάλη Βρετανία (36,9%). Η εν λόγω διαφοροποίηση σχετίζεται τόσο με τη σύνθεση του πληθυσμού ως προς τα επίπεδα εκπαίδευσης σε κάθε χώρα όσο και με την παραγωγική διάρθρωση κάθε οικονομίας και την ευκολία απορρόφησης σε θέσεις εργασίας που απαιτούν ή όχι τυπικά προσόντα.

Στην Ελλάδα, η υψηλότερη συνεισφορά στη φτώχεια (32,9%) εντοπίζεται σε υπευθύνους νοικοκυριών που έχουν ολοκληρώσει το δεύτερο στάδιο της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, δηλαδή είναι απόφοιτοι λυκείου. Σημαντική όμως διαφοροποίηση καταγράφεται μεταξύ του 2010 και του 2015 στη συνεισφορά φτώχειας των υπευθύνων που έχουν ολοκληρώσει την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Από 6,1%, η συνεισφορά στη φτώχεια αυξήθηκε σε 17,1%, γεγονός που αποτυπώνει την ένταση της παρατεταμένης ύφεσης στην ελληνική οικονομία.

Στον Πίνακα 5.9 καταγράφονται οι διαφοροποιήσεις στα ποσοστά και στη συνεισφορά φτώχειας μεταξύ των ατόμων, σύμφωνα με ορισμένα επιλεγμένα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα. Κατ᾽ αρχάς, όσον αφορά τις ηλικιακές ομάδες που παρουσιάζονται, πρέπει να υπογραμμίσουμε τη σημαντική μεταβολή των ποσοστών φτώχειας των ατόμων ηλικίας 0-6 και 7-15 ετών. Οι δύο αυτές κατηγορίες αναδεικνύουν το ευαίσθητο ζήτημα της παιδικής φτώχειας, δηλαδή του πλήθους των εξαρτώμενων παιδιών που διαβιούν σε περιβάλλον περιορισμένου και εξαιρετικά χαμηλού εισοδήματος. Συγκρίνοντας τα ποσοστά φτώχειας των μικρών ηλικιακών ομάδων το 2015 με τα αντίστοιχα του 2010 στην Ελλάδα, παρατηρούμε μια ήπια αύξηση της τάξεως των δύο ποσοστιαίων μονάδων. Η εν λόγω μεταβολή είναι προφανώς αναντίστοιχη του επιπέδου της ύφεσης και της συρρίκνωσης του διαθέσιμου εισοδήματος που προκλήθηκε κατά την ίδια περίοδο. Με μια διαφορετική όμως προσέγγιση των δεδομένων, παρατηρούμε ότι η συγκριτική ανάγνωση των αποτελεσμάτων μεταξύ των χωρών της ΕΕ15 πιστοποιεί άλλη μια δυσάρεστη όψη του νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου. Τουλάχιστον για την περίοδο 2005-2015, όπως καταγράφεται και στις παλαιότερες Εκθέσεις του Παρατηρητηρίου ΙΝΕ-ΓΣΕΕ, η Ιταλία, η Ισπανία, η Ελλάδα και η Πορτογαλία εμφανίζουν τους πιο υψηλούς δείκτες ποσοστών φτώχειας στις μικρές ηλικίες.

Μεταξύ των χωρών της ΕΕ15, η Ελλάδα καταγράφει το δεύτερο υψηλότερο ποσοστό φτώχειας (21,5%) για τις ηλικίες 25-34, το πρώτο υψηλότερο (23,4%) για τις ηλικιακές ομάδες 35-44 (23,4%) και 45-54 (23,8%) και το τρίτο υψηλότερο για τα άτομα ηλικίας 55-54 (18,9%). Επιπρόσθετα, με κριτήριο το ποσοστό φτώχειας των ατόμων ηλικίας 65 και άνω (12,4%), η Ελλάδα κατατάσσεται 10η, εύρημα το οποίο επιβεβαιώνει τη θετική επίδραση των συντάξεων στον πληθυσμό.

Ουσιαστικές παρατηρήσεις προκύπτουν και από τα ποσοστά φτώχειας των ατόμων όταν κατηγοριοποιούνται σύμφωνα με την επαγγελματική κατάσταση. Στην Ελλάδα, η ενασχόληση των ατόμων σε αγροτικές δραστηριότητες φαίνεται να αυξάνει σημαντικά τον κίνδυνο φτώχειας, είτε η σχέση εργασίας είναι μισθωτή είτε πρόκειται για αυτοαπασχόληση. Στην πρώτη περίπτωση, το ποσοστό φτώχειας ανέρχεται σε 33%, το τρίτο υψηλότερο μετά το αντίστοιχο της Πορτογαλίας (44,3%) και της Σουηδίας (35,9%). Όμως το επίπεδο συνεισφοράς στη συνολική φτώχεια για την Ελλάδα είναι αρκετά μεγαλύτερο σε σχέση με όλων των υπόλοιπων χωρών της ΕΕ15, εξαιτίας του συγκριτικά μεγαλύτερου μεριδίου των ατόμων που ασχολούνται με αγροτικές δραστηριότητες στο σύνολο του πληθυσμού.

Η κατηγορία των μισθωτών σε μη αγροτικό τομέα αναδεικνύεται σε μία από τις πιο σημαντικές, καθότι αφορά σημαντική μερίδα του πληθυσμού και δίνει τη δυνατότητα αξιολόγησης της εισοδηματικής κατάστασης εργαζομένων σε όσο το δυνατόν ασφαλέστερες συνθήκες εργασίας. Στην Ελλάδα το ποσοστό φτώχειας των εν λόγω μισθωτών ανέρχεται σε 8,1% το 2015, έναντι του 5,7% το 2010. Η αύξηση αποτελεί δείγμα της μείωσης των αποδοχών που συντελέστηκε κατά την αντίστοιχη περίοδο και κατατάσσει τη χώρα μας στη δυσμενέστερη θέση μεταξύ των χωρών της ΕΕ15. Όπως και προηγουμένως, οι χώρες του νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου παρουσιάζουν τα υψηλότερα ποσοστά φτώχειας μισθωτών σε μη αγροτική δραστηριότητα.

Οι πολιτικές απασχόλησης που εφαρμόστηκαν κατά την περίοδο της παρατεταμένης ύφεσης στην Ελλάδα προώθησαν θέσεις εργασίας μερικής απασχόλησης. Σε σχέση με τα προηγούμενα έτη, το ποσοστό των εργαζομένων με τέτοιου είδους συμβόλαια εργασίας διπλασιάστηκε, αν και συγκριτικά με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ15 το ποσοστό των εργαζομένων μερικής απασχόλησης βρίσκεται ακόμα αρκετά χαμηλά. Εκ των πραγμάτων, τα συμβόλαια μερικής απασχόλησης αντιστοιχούν σε χαμηλότερες αποδοχές σε σχέση με τα αντίστοιχα συμβόλαια πλήρους απασχόλησης. Η εκτίναξη της ανεργίας, η περικοπή του κατώτατου μισθού και η αύξηση της έμμεσης και άμεσης φορολογίας στη χώρα μας παρακίνησαν σημαντική μερίδα του οικονομικά ενεργού πληθυσμού στη σύναψη οποιασδήποτε μορφής συμβολαίου εργασίας, προς αντιμετώπιση της απώλειας διαθέσιμου εισοδήματος. Ως συνέπεια, το ποσοστό εργαζομένων μερικής απασχόλησης αυξήθηκε, αλλά και ο δείκτης του ποσοστού φτώχειας των ατόμων που εργάζονται υπό αυτό το καθεστώς αυξήθηκε σημαντικά. Σε σύγκριση με το 2010, όπου το ποσοστό φτώχειας των ατόμων που εργάζονταν με συμβόλαια μερικής απασχόλησης ήταν 23,8%, το 2015 το αντίστοιχο ποσοστό ανήλθε σε 32,1%, το υψηλότερο μεταξύ των χωρών της ΕΕ15. Στις υπόλοιπες χώρες του νοτιο-ευρωπαϊκού προτύπου, η Πορτογαλία εμφανίζει ποσοστό της τάξεως του 30,3%, η Ισπανία 25,3% και η Ιταλία 20,7%.

Ιδιαίτερη προσοχή απαιτείται στη σχέση μεταξύ ανεργίας και φτώχειας. Γενικά, ως άνεργοι χαρακτηρίζονται όλοι όσοι, παρά τη δηλωμένη επιθυμία τους να εργαστούν, αποτυγχάνουν στην εύρεση απασχόλησης. Η συγκεκριμένη επαγγελματική κατάσταση, όμως, δεν

τους κατατάσσει αυτομάτως στον πληθυσμό των φτωχών, καθότι τα συγκεκριμένα άτομα ενδέχεται να έχουν επαρκή ή ακόμη και υψηλά εισοδήματα και από άλλες πηγές, πλην της εργασίας. Επίσης, μπορεί να διαβιώνουν σε νοικοκυριά όπου υπάρχουν άλλοι εργαζόμενοι. Κατά τη διάρκεια της πολυετούς ύφεσης στην Ελλάδα, η σχέση μεταξύ ανεργίας και φτώχειας υπέστη ορισμένες σημαντικές μεταβολές. Ενώ τα εισοδήματα από άλλες πηγές (π.χ. ενοίκια, μερίσματα, μετοχές, τόκοι κ.λπ.) υποχωρούσαν αισθητά, το εισόδημα από εργασία αναδεικνυόταν σε ολοένα και περισσότερο σημαντικό παράγοντα διαφυγής από τον κίνδυνο φτώχειας. Πιο συγκεκριμένα, η ποσοστιαία συνεισφορά των ανέργων στη φτώχεια ανερχόταν σε 6,9% το 2005 και σε 13,6% το 2015. Επίσης, την ίδια περίοδο, ο κίνδυνος φτώχειας των άνεργων ατόμων αυξήθηκε από 29,4% το 2005 σε 44,5% το 2015. Τα αποτελέσματα των ερευνών συγκλίνουν στο ότι η κατάσταση ανεργίας στην Ελλάδα έχει ισχυροποιηθεί ως παράγοντας πρόκλησης φτώχειας και σε αυτό συμβάλλει βεβαίως και η παράλληλη εξαιρετικά υψηλή άνοδος του πληθυσμού των ανέργων κατά την ίδια περίοδο.

Στις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ15 το ποσοστό φτώχειας του πληθυσμού των ανέργων είναι επίσης πολύ υψηλό, αλλά η συνεισφορά τους στη φτώχεια αρκετά μικρότερη. Πιο συγκεκριμένα, μεταξύ των χωρών του σοσιαλδημοκρατικού προτύπου παρατηρείται ότι, στη διάρκεια των τελευταίων ετών, η Σουηδία έχει αυξήσει αρκετά το ποσοστό φτώχειας των ανέργων, που υπολογίζεται σε 40,8% το 2015 έναντι του 34,6% το 2010. Αντίστοιχα, στην ομάδα των χωρών του συντηρητικού-κορπορατιστικού προτύπου η Γερμανία εμφανίζει μια διαχρονική υψηλή τιμή στα ποσοστά φτώχειας των ανέργων. Το 2015 το μέγεθος υπολογίζεται σε 63,4%, ενώ το 2010 ανερχόταν σε 68%. Υψηλό είναι επίσης και το ποσοστό φτώχειας των ανέργων στη Μεγάλη Βρετανία (49,1%), ενώ μεταξύ των χωρών του Νότου η Ισπανία εμφανίζει το υψηλότερο, με 48,5%.

Τέλος, αναφορικά με τον πληθυσμό των συνταξιούχων, η Ελλάδα παρουσιάζει σημαντική πτώση του ποσοστού φτώχειας, γεγονός που οφείλεται στην αναλογικά μικρότερη περικοπή που υπέστησαν οι συντάξεις σε σύγκριση με τα υπόλοιπα εισοδήματα της οικονομίας. Με την υψηλή ανεργία, τη γήρανση του συνολικού πληθυσμού και την αύξηση του πλήθους των συνταξιούχων, τα εισοδήματα από συντάξεις έφτασαν να διαδραματίζουν σημαντική παράμετρο για το επίπεδο συνολικής κατανάλωσης και εισοδηματικής στήριξης των υπόλοιπων μελών του νοικοκυριού, τα οποία δεν είχαν επαρκές εισόδημα.

Πίνακας 5.7: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση τα χαρακτηριστικά του νοικοκυριού, ΕΕ15, εισοδήματα 2015

			Μέγεθος νοικοκυριού						Τύπος νοικοκυριού									Πληθυσμιακή πυκνότητα		
			1 άτομο	2 άτομα	3 άτομα	4 άτομα	5 άτομα	6+ άτομα	Μονομελές νοικοκυριό	2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Μονογονεϊκά νοικοκυριά	2 γονείς με ένα εξαρτώμενο παιδί	2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	Λοιποί τύποι νοικοκυριών	Πυκνοκατοικημένη περιοχή	Περιοχή ενδιάμεσης πυκνότητας	Αραιοκατοικημένη περιοχή
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	26,5	7,9	4,4	7,6	11,7	14,1	26,5	9,8	3,7	10,9	22,2	0,8	6,5	11,6	7,1	0,0	14,4	7,5	7,8
		Συνεισφορά στη φτώχεια	22,5	30,9	14,8	20,9	9,2	1,7	22,5	15,7	11,8	2,5	6,4	10,5	18,5	9,0	3,0	0,1	32,0	34,8	33,2
	Σουηδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	30,6	8,4	13,8	9,2	16,8	61,0	30,6	7,3	6,0	11,4	37,5	11,2	7,2	30,2	21,9	37,8	17,7	15,1	17,2
		Συνεισφορά στη φτώχεια	20,5	31,9	15,6	21,3	7,5	3,3	20,5	15,4	13,2	3,5	6,9	10,3	17,6	8,6	3,8	0,4	34,5	35,9	29,6
	Φινλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	28,7	7,5	6,7	5,4	6,2	19,4	28,7	9,0	3,5	3,9	21,7	5,0	4,4	13,6	6,7	17,1	8,9	8,7	12,0
		Συνεισφορά στη φτώχεια	20,3	34,3	15,1	17,5	7,6	5,2	20,3	18,2	13,6	3,3	5,2	10,9	15,1	10,8	2,7	0,1	37,6	32,6	29,8
	Ολλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	22,1	9,8	12,1	8,8	10,7	27,9	22,1	8,9	8,5	6,2	30,1	12,1	8,7	18,3	4,8	3,7	-	-	-
		Συνεισφορά στη φτώχεια	17,4	30,3	16,6	22,9	9,0	3,9	17,4	14,9	13,1	5,4	4,9	10,4	18,4	10,2	4,5	0,8	-	-	-

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

			Μέγεθος νοικοκυριού						Τύπος νοικοκυριού									Πληθυσμιακή πυκνότητα		
			1 άτομο	2 άτομα	3 άτομα	4 άτομα	5 άτομα	6+ άτομα	Μονομελές νοικοκυριό	2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Μονογονεϊκά νοικοκυριά	2 γονείς με ένα εξαρτώμενο παιδί	2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	Λοιποί τύποι νοικοκυριών	Πυκνοκατοικημένη περιοχή	Περιοχή ενδιάμεσης πυκνότητας	Αραιοκατοικημένη περιοχή
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	Ποσοστό (%) φτώχειας	22,2	10,5	10,1	12,0	14,5	29,8	22,2	10,2	9,1	7,4	31,5	8,0	12,2	21,1	20,2	0,8	20,9	12,6	11,5
		Συνεισφορά στη φτώχεια	16,7	27,0	20,3	21,2	9,5	5,3	16,7	14,0	11,3	10,9	3,7	11,8	14,5	7,1	10,0	0,0	30,1	29,6	40,3
	Βέλγιο	Ποσοστό (%) φτώχειας	21,8	14,0	14,1	10,0	13,0	33,2	21,8	9,7	13,3	9,6	44,2	11,9	8,2	20,6	17,7	3,7	24,7	11,7	13,9
		Συνεισφορά στη φτώχεια	14,7	27,3	18,3	20,4	12,9	6,4	14,7	12,8	12,0	8,2	5,7	10,0	15,5	12,9	7,9	0,3	28,1	54,0	17,9
	Γερμανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	33,1	13,6	12,0	8,3	14,8	17,5	33,1	11,7	12,4	6,5	33,4	10,7	7,8	16,0	11,1	2,4	-	-	-
		Συνεισφορά στη φτώχεια	20,4	34,2	18,6	18,7	6,4	1,8	20,4	17,2	13,9	6,6	5,2	11,9	14,5	6,1	3,9	0,2	-	-	-
	Γαλλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	14,8	9,2	14,3	12,0	17,6	37,9	14,8	8,8	6,0	9,8	37,6	10,6	10,3	23,5	23,6	21,1	16,2	18,5	12,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	16,0	29,6	18,0	22,7	9,5	4,3	16,0	14,2	12,7	5,3	6,1	11,3	18,1	10,2	5,0	1,0	45,7	20,5	33,9

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

			Μέγεθος νοικοκυριού						Τύπος νοικοκυριού									Πληθυσμιακή πυκνότητα		
			1 άτομο	2 άτομα	3 άτομα	4 άτομα	5 άτομα	6+ άτομα	Μονομελές νοικοκυριό	2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Μονογονεϊκά νοικοκυριά	2 γονείς με ένα εξαρτώμενο παιδί	2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	Λοιποί τύποι νοικοκυριών	Πυκνοκατοικημένη περιοχή	Περιοχή ενδιάμεσης πυκνότητας	Αραιοκατοικημένη περιοχή
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Λουξεμβούργο	Ποσοστό (%) φτώχειας	18,8	8,9	13,2	15,0	20,8	52,9	18,8	7,5	5,6	6,6	48,6	13,2	15,2	25,3	23,1	0,0	26,2	34,1	22,0
		Συνεισφορά στη φτώχεια	13,8	22,7	20,1	30,1	10,7	2,5	13,8	12,5	8,3	10,5	4,8	11,8	21,5	6,4	10,2	0,0	13,0	38,5	48,5
Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	25,5	13,8	13,4	13,1	18,9	20,1	25,5	11,2	13,5	8,6	32,9	12,1	12,8	25,2	10,3	50,1	17,3	13,3	11,7
		Συνεισφορά στη φτώχεια	12,7	30,5	20,0	22,3	9,4	5,1	12,7	15,1	12,8	10,6	7,2	10,6	15,0	7,8	8,1	0,1	59,1	36,0	14,9
	Ιρλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	35,0	11,9	14,5	13,2	14,9	28,1	35,0	9,7	8,8	11,8	40,5	12,4	12,6	19,6	15,6	0,0	33,6	41,7	34,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,4	21,7	19,9	27,4	15,0	7,6	8,4	10,2	9,0	9,9	6,5	10,8	20,3	15,1	9,7	0,0	41,5	24,1	34,4

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

			Μέγεθος νοικοκυριού						Τύπος νοικοκυριού									Πληθυσμιακή πυκνότητα		
			1 άτομο	2 άτομα	3 άτομα	4 άτομα	5 άτομα	6+ άτομα	Μονομελές νοικοκυριό	2 ενήλικες άνω των 65 χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	2 ενήλικες (τουλάχιστον ο ένας άνω των 65) χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά χωρίς εξαρτώμενα παιδιά	Μονογονεϊκά νοικοκυριά	2 γονείς με ένα εξαρτώμενο παιδί	2 γονείς με 2 εξαρτώμενα παιδιά	2 γονείς με 3 ή περισσότερα εξαρτώμενα παιδιά	Άλλα νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	Λοιποί τύποι νοικοκυριών	Πυκνοκατοικημένη περιοχή	Περιοχή ενδιάμεσης πυκνότητας	Αραιοκατοικημένη περιοχή
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	23,6	13,8	16,4	20,9	32,0	42,2	23,6	15,5	11,2	13,0	40,8	16,9	21,2	40,2	28,8	0,0	24,9	26,3	25,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	13,6	22,9	24,9	27,4	8,7	2,4	13,6	8,2	13,0	16,3	3,5	12,9	17,1	4,9	10,4	0,0	33,8	47,3	18,9
	Ισπανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	19,6	18,0	19,3	23,5	34,8	42,8	19,6	18,4	14,7	15,9	44,6	21,1	24,2	43,5	31,8	61,7	22,1	22,9	30,4
		Συνεισφορά στη φτώχεια	10,2	24,3	25,2	28,0	9,2	3,1	10,2	11,6	11,0	16,4	3,2	13,6	18,1	4,8	11,0	0,1	51,4	22,8	25,7
	Ελλάδα	Ποσοστό (%) φτώχειας	21,5	13,9	19,9	22,4	29,8	31,8	21,5	20,1	9,0	20,0	34,4	20,2	22,3	32,9	29,5	36,8	19,9	21,5	27,5
		Συνεισφορά στη φτώχεια	10,0	23,1	23,2	27,7	10,0	6,0	10,0	9,2	13,1	20,3	1,6	11,0	17,0	5,7	11,7	0,0	39,2	27,9	32,9
	Πορτογαλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	26,3	17,2	16,2	16,4	24,2	48,7	26,3	16,0	16,4	12,5	32,7	15,0	17,0	44,7	27,9	0,0	19,7	17,5	23,8
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,6	25,7	29,4	25,3	7,5	3,5	8,6	10,1	13,4	16,9	4,3	16,1	15,6	3,2	11,8	0,0	44,2	29,4	26,4

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Πίνακας 5.8: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση τα χαρακτηριστικά του υπευθύνου του νοικοκυριού, ΕΕ15, εισοδήματα 2015

			Ηλικία υπευθύνου						Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου								Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου				
			έως 24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω	Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Μη οικονομικά ενεργός	Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	Τριτοβάθμια εκπαίδευση
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	33,8	17,8	8,3	6,1	6,5	8,8	6,7	4,6	3,9	12,9	19,4	37,4	8,8	30,7	17,7	16,4	12,4	0,0	8,3
		Συνεισφορά στη φτώχεια	11,6	15,9	22,2	17,8	12,9	19,6	0,6	0,6	46,9	3,6	7,2	4,1	20,2	16,8	8,8	15,9	42,3	0,0	32,7
	Σουηδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	30,5	17,3	13,2	12,3	10,5	16,7	29,4	6,6	5,9	17,8	13,7	42,9	17,4	39,7	36,2	26,3	11,0	20,2	10,7
		Συνεισφορά στη φτώχεια	11,8	18,4	21,8	16,1	12,0	19,9	0,6	0,3	43,1	4,6	13,0	4,6	20,4	13,4	8,8	16,1	39,2	6,2	29,7
	Φινλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	22,4	13,2	6,8	9,2	9,5	12,4	25,7	8,5	1,8	11,3	11,4	32,0	12,2	23,6	0,0	17,5	14,3	0,0	4,5
		Συνεισφορά στη φτώχεια	11,8	17,1	20,3	16,4	13,9	20,5	1,4	0,7	39,9	5,6	5,0	7,7	21,9	17,8	0,0	23,9	41,8	0,6	33,7
	Ολλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	49,8	13,9	12,6	10,9	11,6	9,4	20,7	22,9	5,5	14,0	7,8	32,8	9,1	29,7	25,1	16,6	12,6	0,0	8,2
		Συνεισφορά στη φτώχεια	3,3	14,1	22,0	25,8	16,4	18,4	0,4	0,2	31,4	7,1	25,6	3,4	14,0	18,0	7,7	19,6	40,3	0,2	32,2

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

			Ηλικία υπευθύνου						Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου								Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου				
			έως 24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω	Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Μη οικονομικά ενεργός	Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	Τριτοβάθμια εκπαίδευση
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	Ποσοστό (%) φτώχειας	36,5	16,0	14,1	11,5	13,9	12,5	29,4	30,5	8,3	13,6	9,6	39,1	11,8	32,0	42,2	22,9	11,8	8,2	10,9
		Συνεισφορά στη φτώχεια	2,0	11,6	19,3	27,8	17,2	22,1	1,9	0,2	40,4	4,9	10,8	5,6	28,9	7,4	1,1	20,1	48,9	2,2	27,7
	Βέλγιο	Ποσοστό (%) φτώχειας	47,0	13,0	16,6	14,8	14,8	15,8	21,7	0,0	3,8	13,8	14,1	51,3	15,2	53,5	34,8	26,2	15,3	4,1	6,8
		Συνεισφορά στη φτώχεια	1,0	13,3	22,9	25,5	17,2	20,1	0,7	0,2	42,7	7,4	9,6	4,9	25,2	9,3	10,8	18,9	34,0	1,4	34,9
	Γερμανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	54,8	18,6	13,0	13,1	17,7	17,4	21,3	9,8	6,0	15,5	18,1	63,6	18,2	40,9	55,0	42,9	20,6	14,5	7,8
		Συνεισφορά στη φτώχεια	1,9	15,1	19,8	24,8	16,8	21,7	0,1	0,4	45,2	3,2	13,6	4,5	24,9	8,1	2,5	10,6	41,8	11,8	33,3
	Γαλλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	34,5	17,0	14,0	14,7	10,2	7,9	29,3	8,6	6,5	20,4	18,7	40,3	6,6	38,9	21,3	24,0	12,8	27,2	5,8
		Συνεισφορά στη φτώχεια	1,8	14,0	25,0	21,6	16,9	20,8	1,2	0,7	43,1	4,4	10,6	6,2	27,2	6,6	13,6	15,3	42,1	0,1	28,9
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Λουξεμβούργο	Ποσοστό (%) φτώχειας	41,4	19,1	17,2	17,8	11,5	8,4	16,7	79,2	13,7	30,5	18,2	42,7	5,5	27,5	26,7	20,1	12,9	17,1	5,8
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,8	13,4	23,9	27,1	19,0	15,8	0,6	0,4	50,4	4,1	9,4	3,3	23,2	8,6	24,7	11,4	33,9	2,6	27,3

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

			Ηλικία υπευθύνου						Επαγγελματική κατάσταση υπευθύνου								Επίπεδο εκπαίδευσης υπευθύνου				
			έως 24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω	Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Μη οικονομικά ενεργός	Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	Τριτοβάθμια εκπαίδευση
Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	33,9	16,2	14,4	14,5	15,2	16,4	28,1	6,4	5,4	19,9	13,2	53,2	18,1	35,7	44,9	22,4	16,7	0,0	10,1
		Συνεισφορά στη φτώχεια	3,2	16,6	22,2	23,1	15,1	19,8	0,2	0,4	38,8	6,3	17,6	2,4	19,5	14,7	0,1	34,7	28,3	0,0	36,9
	Ιρλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	65,8	15,8	15,2	16,6	17,1	13,0	11,5	14,1	3,3	7,1	15,0	41,9	13,6	37,7	26,7	21,3	19,4	22,5	8,2
		Συνεισφορά στη φτώχεια	1,3	13,8	26,5	24,6	18,4	15,4	1,9	0,4	36,7	6,7	15,1	7,1	12,8	19,4	14,8	14,2	20,5	6,7	43,8
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	37,1	27,8	22,7	22,3	15,8	14,8	30,3	45,4	9,5	22,1	30,9	57,0	11,2	35,4	24,9	27,2	16,3	11,2	7,7
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,5	8,4	21,5	25,4	18,1	26,1	1,1	1,0	35,8	11,9	6,5	6,5	24,5	12,7	18,4	31,0	32,9	1,9	15,8
	Ισπανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	51,2	27,9	24,9	26,0	18,9	14,0	23,5	35,3	9,0	29,0	30,8	57,7	12,5	27,8	31,1	30,1	20,7	13,6	9,0
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,7	9,3	24,6	25,5	18,0	22,0	0,8	1,7	37,1	9,7	5,4	13,5	20,1	11,7	24,7	25,7	21,3	0,2	28,1
	Ελλάδα	Ποσοστό (%) φτώχειας	32,8	24,2	25,2	25,9	21,5	12,8	39,4	37,5	9,7	25,5	49,4	59,6	10,9	30,2	27,0	31,2	22,3	19,3	9,1
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,9	6,3	20,7	24,2	20,1	27,9	5,2	0,6	29,4	11,8	3,1	9,7	33,4	6,8	26,5	11,2	32,9	5,9	23,6
	Πορτογαλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	28,8	18,0	16,3	21,0	19,9	18,8	43,5	24,7	9,3	29,0	38,4	50,4	17,6	43,0	27,9	17,7	9,7	4,7	4,1
		Συνεισφορά στη φτώχεια	0,6	8,4	23,1	23,7	18,6	25,5	1,0	1,0	47,4	6,9	2,1	8,2	29,3	4,2	43,1	19,9	19,2	0,7	17,1

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Πίνακας 5.9: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά στη φτώχεια με βάση τα χαρακτηριστικά του ατόμου, ΕΕ15, εισοδήματα 2015

			Ηλικία ατόμου								Επαγγελματική κατάσταση ατόμου							Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου					Φύλο ατόμου	
			0-6 ετών	7-15 ετών	16-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω	Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Μη οικονομικά ενεργός	Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	Άνδρας	Γυναίκα
Σοσιαλδημοκρατικό	Δανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	8,3	11,0	30,9	19,3	7,9	6,1	6,2	8,5	26,3	6,8	3,8	11,9	15,8	34,3	8,7	30,6	14,6	13,2	13,2	9,5	9,0	12,0	11,9
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,4	10,6	11,6	12,0	13,1	14,0	12,2	19,1	0,4	0,6	42,0	3,5	7,0	3,8	23,8	18,8	8,8	15,9	42,3	0,3	32,7	49,7	50,3
	Σουηδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	18,0	18,0	28,4	17,0	12,4	11,3	9,9	16,8	35,9	12,4	5,7	13,3	12,1	40,8	17,1	37,2	32,1	21,8	11,1	18,6	11,1	15,2	17,3
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,3	10,2	10,9	13,2	12,8	13,3	11,6	19,8	0,4	0,2	39,7	4,5	11,5	4,3	25,4	13,9	8,8	16,1	39,2	6,2	29,7	50,1	49,9
	Φινλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	10,9	8,3	22,6	13,9	7,2	9,1	9,4	12,3	20,4	6,5	1,7	12,0	11,8	33,9	12,0	24,5	0,0	17,2	14,7	1,6	4,5	11,7	11,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,8	9,8	10,5	12,7	12,1	13,2	13,5	20,4	1,1	0,5	36,8	5,0	4,7	7,5	26,6	17,8	0,0	23,9	41,8	0,6	33,7	49,1	50,3
	Ολλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	12,3	15,8	22,2	12,5	10,6	11,1	12,1	9,1	18,3	29,6	4,4	14,1	7,8	30,1	9,1	23,2	21,6	13,2	12,6	2,4	9,0	12,9	12,7
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,0	11,0	11,1	12,3	12,6	15,2	13,2	17,7	0,2	0,1	25,6	5,5	23,2	3,7	16,3	25,4	7,7	19,6	40,3	0,2	32,2	49,7	50,3

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

			Ηλικία ατόμου								Επαγγελματική κατάσταση ατόμου							Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου					Φύλο ατόμου	
			0-6 ετών	7-15 ετών	16-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω	Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Μη οικονομικά ενεργός	Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	Άνδρας	Γυναίκα
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Αυστρία	Ποσοστό (%) φτώχειας	19,1	15,9	18,1	14,5	13,0	11,2	12,1	13,2	25,3	16,7	6,7	10,3	11,0	38,4	12,0	24,5	43,6	21,1	11,7	6,2	10,5	13,5	14,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	6,9	8,6	11,9	12,3	12,0	17,3	12,9	18,0	1,5	0,2	34,6	3,7	12,4	5,3	27,2	15,2	1,1	20,1	48,9	2,2	27,7	49,2	50,8
	Βέλγιο	Ποσοστό (%) φτώχειας	16,9	17,4	21,2	12,4	14,1	14,4	14,1	15,4	15,3	0,0	3,3	14,1	8,4	38,2	13,7	32,5	30,7	23,3	14,5	4,3	6,8	14,4	16,5
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,7	10,3	10,5	12,9	13,2	14,3	12,8	18,3	0,3	0,0	30,5	4,8	12,2	5,4	25,7	21,0	10,8	18,9	34,0	1,4	34,9	49,1	50,9
	Γερμανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	13,7	14,7	20,5	17,1	12,8	13,5	19,9	17,8	22,7	7,5	6,2	15,4	14,6	63,4	18,8	28,2	33,8	31,8	19,1	13,1	9,3	15,1	17,7
		Συνεισφορά στη φτώχεια	6,7	7,8	9,5	13,1	12,4	16,5	13,9	20,1	0,1	0,3	36,0	2,4	15,3	4,3	26,4	15,1	2,5	10,6	41,8	11,8	33,3	49,5	50,5
	Γαλλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	17,6	19,8	21,8	14,3	12,2	12,8	9,1	8,2	27,9	8,4	5,6	20,7	16,8	35,9	6,7	24,9	17,3	19,3	11,9	24,3	6,0	12,8	14,4
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,5	10,7	10,3	11,8	13,4	12,8	13,7	18,8	0,8	0,7	37,1	3,7	8,7	6,3	29,6	13,0	13,6	15,3	42,1	0,1	28,9	48,5	51,5

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

			Ηλικία ατόμου								Επαγγελματική κατάσταση ατόμου							Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου					Φύλο ατόμου	
			0-6 ετών	7-15 ετών	16-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω	Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Μη οικονομικά ενεργός	Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	Άνδρας	Γυναίκα
Συντηρητικό-Κορπορατιστικό	Λουξεμβούργο	Ποσοστό (%) φτώχειας	21,3	20,6	22,1	13,5	14,8	16,2	10,8	7,9	11,6	45,3	10,3	21,9	17,9	36,4	5,7	22,0	22,0	18,0	12,2	10,5	6,8	15,0	15,7
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,5	9,5	10,8	14,8	14,5	15,6	12,8	13,6	0,5	0,2	40,5	2,8	11,7	4,0	20,4	20,0	23,7	14,7	34,4	1,9	25,4	50,0	50,0
Φιλελεύθερο	Μ. Βρετανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	17,7	18,5	19,9	12,8	12,7	14,2	15,5	17,1	26,8	5,8	4,2	17,0	14,0	49,1	18,8	31,4	38,2	21,0	15,2	0,0	9,6	15,2	16,4
		Συνεισφορά στη φτώχεια	8,2	9,8	11,3	13,8	12,7	14,3	11,6	18,3	0,3	0,4	38,1	5,7	14,2	2,7	21,9	16,8	0,1	34,7	28,3	0,0	36,9	49,3	50,7
	Ιρλανδία	Ποσοστό (%) φτώχειας	14,8	19,5	24,2	11,4	12,8	15,6	19,2	13,8	14,2	10,8	2,3	8,1	10,9	40,1	15,8	27,9	24,8	22,3	18,6	19,9	7,5	16,1	16,4
		Συνεισφορά στη φτώχεια	10,9	13,4	11,2	12,3	14,5	13,2	11,9	12,7	1,2	0,5	30,9	4,1	13,9	7,7	12,4	29,4	13,7	17,1	23,9	7,1	38,2	49,4	50,6

(Συνέχεια στην επόμενη σελίδα)

			Ηλικία ατόμου								Επαγγελματική κατάσταση ατόμου							Επίπεδο εκπαίδευσης ατόμου					Φύλο ατόμου	
			0-6 ετών	7-15 ετών	16-24 ετών	25-34 ετών	35-44 ετών	45-54 ετών	55-64 ετών	65 ετών και άνω	Μισθωτός στον αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος στον αγροτικό τομέα	Μισθωτός σε μη αγροτικό τομέα	Αυτοαπασχολούμενος σε μη αγροτικό τομέα	Εργαζόμενος μερικής απασχόλησης	Άνεργος	Συνταξιούχος	Μη οικονομικά ενεργός	Καθόλου ή πρωτοβάθμια εκπαίδευση	Πρώτο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Δεύτερο στάδιο δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	Μεταλυκειακή μη τριτοβάθμια εκπαίδευση	Τριτοβάθμια εκπαίδευση	Άνδρας	Γυναίκα
Νοτιο-ευρωπαϊκό	Ιταλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	23,3	29,5	26,2	20,7	19,7	20,0	15,8	14,7	25,2	35,0	7,5	18,0	20,7	42,5	10,9	27,2	22,7	25,1	16,3	11,5	8,3	19,0	20,8
		Συνεισφορά στη φτώχεια	6,1	8,6	8,8	11,3	14,9	15,8	12,6	21,7	0,8	0,6	26,8	8,2	7,0	8,8	20,6	27,1	18,8	29,1	34,6	1,8	15,8	48,6	51,4
	Ισπανία	Ποσοστό (%) φτώχειας	25,8	31,4	32,5	22,4	21,5	24,8	18,3	13,0	24,2	35,1	7,9	25,7	25,3	48,5	11,0	25,7	26,0	29,2	20,0	22,2	10,3	22,6	22,1
		Συνεισφορά στη φτώχεια	7,2	9,0	8,7	12,2	16,8	15,6	12,3	18,3	0,7	1,2	30,8	7,4	6,3	14,2	16,7	22,7	24,7	25,7	21,3	0,2	28,1	49,1	50,9
	Ελλάδα	Ποσοστό (%) φτώχειας	22,7	27,8	29,6	21,5	23,4	23,8	18,9	12,4	33,0	34,4	8,1	21,1	32,1	44,5	9,8	25,7	23,3	28,9	22,4	18,3	10,2	21,2	21,2
		Συνεισφορά στη φτώχεια	6,7	8,7	8,5	11,8	15,4	14,9	13,1	21,1	3,7	0,3	23,6	7,4	4,0	13,6	25,7	21,5	26,5	11,2	32,9	5,9	23,6	48,7	51,3
	Πορτογαλία	Ποσοστό (%) φτώχειας	17,6	24,0	24,5	15,0	15,7	19,8	19,4	18,3	44,3	22,1	7,8	24,8	30,3	40,5	16,0	31,2	26,4	19,7	12,3	9,6	4,7	18,2	19,6
		Συνεισφορά στη φτώχεια	6,0	9,3	9,6	11,6	15,2	14,6	13,1	20,7	0,6	0,7	39,8	4,8	2,9	9,7	26,1	15,4	43,1	19,9	19,2	0,7	17,1	47,4	52,6

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

5.5 Εργαζόμενοι φτωχοί

Στις ενότητες που προηγήθηκαν, προβήκαμε στην εξέταση διαφορετικών χαρακτηριστικών γνωρισμάτων των ατόμων και υπευθύνων του συνόλου των νοικοκυριών, με βασικό στόχο την ανάδειξη βασικών τάσεων και μεταβολών των παραγόντων πρόκλησης κινδύνου φτώχειας, τη συνεισφορά συγκεκριμένων πληθυσμιακών κατηγοριών στη φτώχεια και την ανάλυση των πλέον σημαντικών όψεων της εισοδηματικής ανισότητας. Για τον λόγο αυτό, όπου ήταν δυνατόν, προβήκαμε σε ειδική αναφορά στις διαχρονικές μεταβολές των ποσοστών φτώχειας του πληθυσμού, καθώς η επέλαση της βαθιάς ύφεσης στην Ελλάδα μετέβαλε τις ποιοτικές διαστάσεις των κοινωνικών σχέσεων – και κατ' επέκταση ενέτεινε τις συνθήκες φτωχοποίησης. Η κατηγοριοποίηση του πληθυσμού με κριτήριο την ηλικία, την επαγγελματική κατάσταση και τον τύπο του νοικοκυριού στο οποίο ανήκει προσφέρεται για εμπλουτισμό της ανάλυσης, όπως και για τη διερεύνηση των συνθηκών που προσδιορίζουν ορισμένες από τις βασικές αιτίες πρόκλησης υψηλών ή χαμηλών ποσοστών φτώχειας.

Επίσης, από την επεξεργασία του συνολικού δείγματος της EU-SILC κατά νοικοκυριό, κατά υπεύθυνο νοικοκυριού και κατά άτομο, δίνεται η δυνατότητα εντοπισμού συγκεκριμένων παραγόντων που συμβάλλουν στη διαμόρφωση ενός κοινωνικοοικονομικού προφίλ του πληθυσμού των φτωχών. Η σημασία των καταγεγραμμένων αποτελεσμάτων έγκειται στο ότι αποτελούν ενδείξεις –άλλοτε ισχυρές– σύμφωνα με τις οποίες μπορούν να χαράσσονται και οι προτεραιότητες της κοινωνικής πολιτικής, καθώς και η ενίσχυση ορισμένων ειδικών κατηγοριών των δαπανών κοινωνικής προστασίας. Από την άλλη μεριά, τα ίδια τα ευρήματα παρέχουν και μια ex post προσέγγιση, αφού αποτυπώνουν την αποτελεσματικότητα εφαρμογής των υφιστάμενων μέτρων πολιτικής που υιοθετούνται προς αντιμετώπιση έκτακτων περιστάσεων ή ακόμα και συνεισφέρουν στον έλεγχο της επίδοσης και του επιπέδου μεταβολής της εισοδηματικής ανισότητας που προκύπτει από πιο μόνιμες ή διαρθρωτικές παρεμβάσεις.

Στις διαφορετικές κατηγορίες του πληθυσμού που παρουσιάστηκαν στους Πίνακες 5.7 έως 5.9 αποτυπώνεται μια εμφανής τάση ανόδου των σχετικών ποσοστών φτώχειας του πληθυσμού στην Ελλάδα. Σε σύγκριση με τα αντίστοιχα ευρήματα της έρευνας για το 2010, τα αποτελέσματα για το 2015 ήταν εμφανώς αυξημένα, γεγονός που οφείλεται στις επιπτώσεις των μέτρων εσωτερικής υποτίμησης που εφαρμόστηκαν κατά την αντίστοιχη περίοδο. Μεταξύ αυτών, σημαντικές αυξήσεις παρουσίασαν και τα ποσοστά φτώχειας των εργαζομένων, ζήτημα που αναδεικνύεται στην παρούσα ενότητα.

Πολλές μελέτες αναδεικνύουν το ζήτημα των εργαζομένων-φτωχών (Lohmann and Marx, 2008· Föster and d'Ercole, 2005· Dafermos and Papatheodorou, 2012· Παπαθεδοδώρου και Δαφέρμος 2010β· Ιωαννίδης, Παπαθεοδώρου και Σουφιάς, 2012). Η διαδεδομένη άποψη πως η εύρεση εργασίας αποτελεί ουσιαστική διέξοδο από τη φτώχεια προσλαμβάνεται συνήθως ως άρρητη υπόθεση μεταξύ των φορέων άσκησης πολιτικής της Ευρωπαϊκής

Ένωσης (ΕΕ). Για παράδειγμα, βασικοί στόχοι της Στρατηγικής για την Ευρώπη του 2020 είναι η αύξηση του ποσοστού απασχόλησης της ηλικιακής ομάδας 20-64 ετών στο 75% (EC, 2010· Αναστασίου κ.ά., 2015) και η παράλληλη μείωση του συνολικού πληθυσμού των φτωχών κατά 25%. Οι συγκεκριμένοι στόχοι αναμένεται να επιτευχθούν με την προώθηση σημαντικών μεταρρυθμίσεων στις ευρωπαϊκές αγορές εργασίας, οι οποίες εστιάζουν στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης, όπως τα προγράμματα κοινωφελούς εργασίας που εκπονούνται στη χώρα μας.

Το ζήτημα που εγείρεται όμως είναι ότι, σύμφωνα με τις ενδείξεις των επίσημων και πλέον αξιόπιστων βάσεων στατιστικών δεδομένων, η κατάσταση ανεργίας δεν αποτελεί ούτε αποκλειστικό ούτε απαραιτήτως τον σημαντικότερο παράγοντα πρόκλησης εισοδηματικής φτώχειας και όξυνσης ανισότητας. Άλλες αιτίες, ικανές να συμβάλουν στην αύξηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, ενδέχεται να είναι είτε η χαμηλόμισθη είτε ακόμα και η αναγκαστικά μερική, περιορισμένη και ολιγόωρη απασχόληση. Βέβαια, βραχυπρόθεσμα, σε περιόδους βαθιάς ύφεσης και ασθενούς επίδοσης των μακροοικονομικών μεγεθών και της οικονομικής δραστηριότητας, ο ρυθμός πτώσης του συνολικά διαθέσιμου εισοδήματος συμβαδίζει με το επίπεδο αύξησης της ανεργίας. Η πρόσκαιρα έντονη αλληλεπίδραση μεταξύ των δύο μεγεθών τα εμφανίζει ως αναμενόμενα αποτελέσματα ενός στενού αιτιακού δεσμού τους στο μακροοικονομικό επίπεδο. Ανάλογα με την ένταση της ύφεσης, αν και ορισμένα τμήματα της εισοδηματικής κατανομής πλήττονται περισσότερο σε σχέση με άλλα, η πτώση του γενικού διαθέσιμου εισοδήματος ενδέχεται να επηρεάζει «οριζόντια» ολόκληρο το φάσμα του πληθυσμού και ενδεχομένως και το ίδιο το επίπεδο απασχόλησης. Από την άλλη μεριά, όμως, η ραγδαία και απότομη αύξηση των ποσοστών ανεργίας δύναται με τη σειρά της να μειώσει περαιτέρω το επίπεδο ιδιωτικής κατανάλωσης και κατ᾽ επέκταση του διαθέσιμου εισοδήματος των εργαζομένων. Συνεπώς, σε συναθροιστικό επίπεδο, οι δύο αυτές μακροοικονομικές κατηγορίες ενδέχεται να επηρεάζουν εμμέσως η μία την άλλη, έτσι ώστε η αλληλεξάρτηση μεταξύ τους να εμφανίζεται ότι είναι εξαιρετικά ισχυρή.

Η σημαντική διαφορά του εν λόγω σκεπτικού ανακύπτει όταν εξετάζουμε τις συνθήκες πρόκλησης χαμηλού διαθέσιμου εισοδήματος σε *μικρο*οικονομικό επίπεδο, δηλαδή σε επίπεδο νοικοκυριού. Οι συνθήκες διαβίωσης μεμονωμένων νοικοκυριών επηρεάζονται από μια σειρά διαφορετικών παραγόντων, όπως ο τόπος μόνιμης διαμονής, το επίπεδο εκπαίδευσης των μελών τους ή το μερίδιο εισοδήματος από άλλες πηγές εκτός εργασίας που απολαμβάνουν (Nolan and Marx, 2000). Έτσι, σε αντίθεση με την καθιερωμένη αντίληψη, η εισοδηματική φτώχεια δεν εκλαμβάνεται ως άμεσο αποτέλεσμα του επιπέδου ανεργίας, αλλά ούτε και των λανθασμένων ατομικών επιλογών στις οποίες προέβησαν τα μέλη των νοικοκυριών. Αντιθέτως, το ευρύτερο μακροοικονομικό περιβάλλον διαδραματίζει έναν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στον καθορισμό του εισοδήματος και στη διαμόρφωση των ευρύτερων συνθηκών φτωχοποίησης. Η καταγραφή ενός ολοκληρωμένου κοινωνικοοικονομικού προφίλ των φτωχών νοικοκυριών, η εξέταση του οποίου μας παρέχει πολυεπίπεδη

πληροφόρηση αναφορικά με τον βαθμό ευαισθησίας απέναντι στις οικονομικές διακυμάνσεις, προσδιορίζεται από ένα σύνολο χαρακτηριστικών τα οποία υπερβαίνουν το περιορισμένο επίπεδο ελεύθερης ατομικής επιλογής.

Διάγραμμα 5.5: Ποσοστό (%) φτώχειας εργαζομένων ηλικίας 16-64, ΕΕ27, 2009 και 2015

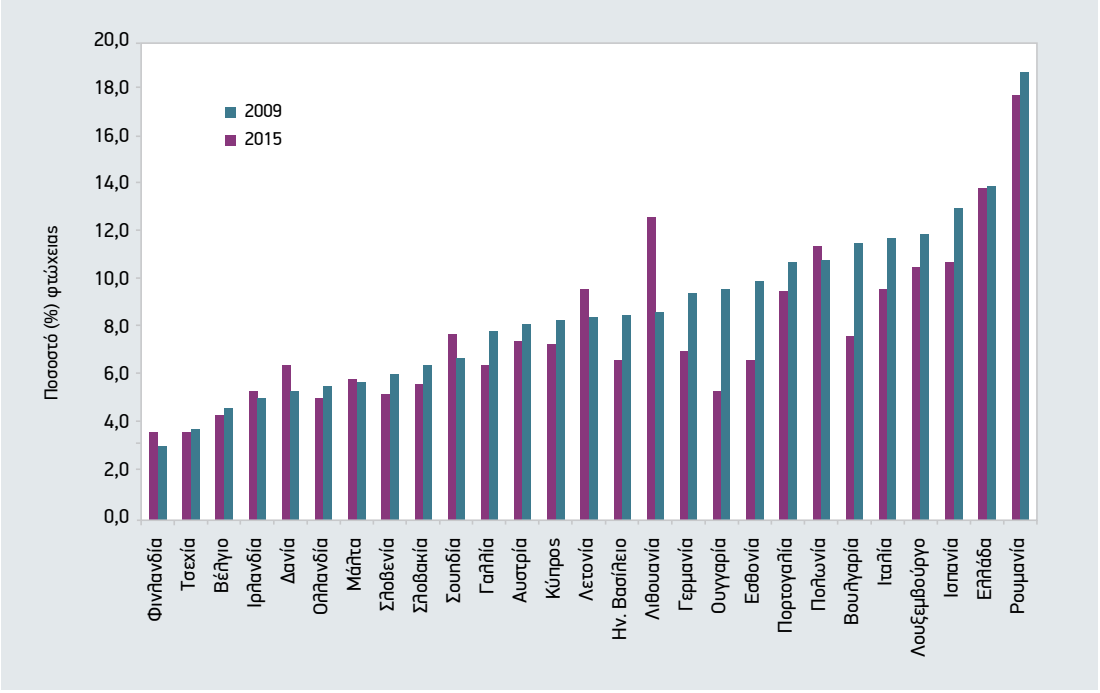

Στο Διάγραμμα 5.5 απεικονίζεται το σχετικό ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων ηλικίας 16-64, για όλες τις χώρες της ΕΕ27. Οι χώρες του διαγράμματος είναι ταξινομημένες από τα δεξιά προς τ' αριστερά, με κριτήριο το υψηλότερο ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων το 2015. Όπως είναι εμφανές, ο κίνδυνος φτώχειας εργαζομένων στην Ελλάδα είναι ο 2ος πιο υψηλός μεταξύ των χωρών, αμέσως μετά το αντίστοιχο ποσοστό της Ρουμανίας. Επιπλέον, παρατηρείται ότι, σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας EU-SILC, μεταξύ των ετών 2009 και 2015, το ποσοστό φτώχειας των εργαζομένων στην Ελλάδα παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητο στο 14%. Το συγκεκριμένο εύρημα, παρά τη σημασία του, αδυνατεί να αποτυπώσει τη διαφοροποίηση της εισοδηματικής κατάστασης των εργαζομένων στην Ελλάδα, αφού κατά τη συγκεκριμένη περίοδο οι περικοπές σε μισθούς και η παράλληλη αύξηση των φορολογικών βαρών μείωσαν το μέσο διαθέσιμο εισόδημα κατά περίπου 40%! Κάτι τέτοιο οφείλεται στο γεγονός ότι η μείωση των εισοδημάτων του φτωχότερου πληθυσμού είναι ανάλογη της συρρίκνωσης του ορίου φτώχειας και έτσι η σχετική τους θέση παραμένει ανεπηρέαστη.

Διάγραμμα 5.6: Ποσοστό (%) φτώχειας ανέργων, ηλικίας 16-64, ΕΕ27, 2009 και 2015

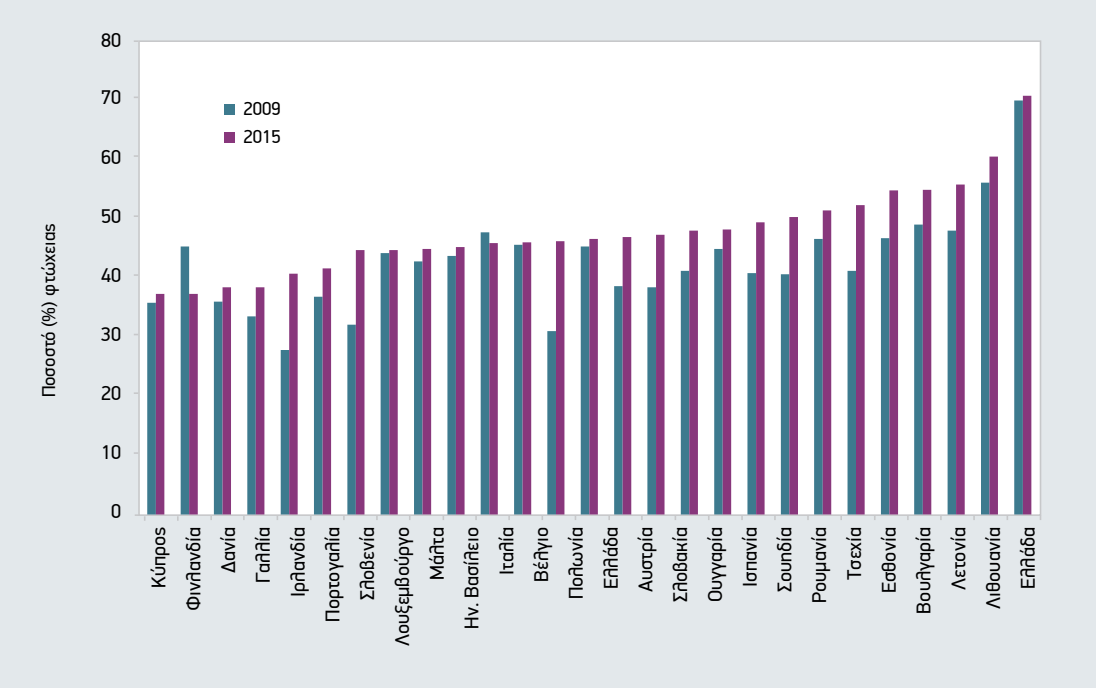

Επιπρόσθετα, το αντίστοιχο μέτρο κινδύνου φτώχειας του πληθυσμού των ανέργων είναι κατά πολύ υψηλότερο από αυτό των εργαζομένων. Στο Διάγραμμα 5.6 παρατίθεται το ποσοστό φτώχειας των ανέργων για τα έτη 2009 και 2015, για όλες τις χώρες της ΕΕ27, ταξινομημένα από τα δεξιά προς τ' αριστερά, βάσει υψηλότερου ποσοστού φτώχειας το 2015. Η Ελλάδα, παρά τη ραγδαία άνοδο της ανεργίας κατά την αντίστοιχη περίοδο, εμφανίζεται να έχει σχετικά χαμηλά επίπεδα ποσοστού φτώχειας των ανέργων σε σχέση με τις άλλες χώρες. Βεβαίως, η άνοδος μεταξύ των ετών 2009 και 2015 είναι σημαντική, καθότι κυμαίνεται από 39% σε 47%, αλλά σε χώρες όπως η Αυστρία και η Γερμανία τα σχετικά μεγέθη είναι αισθητά μεγαλύτερα. Θα πρέπει όμως να επισημάνουμε ότι οι άνεργοι εκπροσωπούν διαφορετικά μερίδια του συνολικού πληθυσμού στις χώρες της ΕΕ. Το 2015 το ¼ του εργατικού δυναμικού της Ελλάδας ήταν άνεργο, πενταπλάσιο ποσοστό από αυτό της Αυστρίας και της Γερμανίας. Έντονες διαφοροποιήσεις μεταξύ των χωρών παρουσιάζουν τα ποσοστά των συνεισφορών των ανέργων στη φτώχεια.

Οι δύο αυτές παρατηρήσεις και οι φαινομενικές αντιφάσεις που προβάλλονται μέσω της ανάγνωσης των αποτελεσμάτων οδηγούν σε μια περισσότερο διεισδυτική και εξειδικευμένη προσέγγιση του φαινομένου των εργαζομένων φτωχών, καθώς και σε προσεκτικότερο έλεγχο των πολύπλευρων χαρακτηριστικών τους. Θα πρέπει όμως να αναλογιστούμε ότι κατά την εξέταση των αποτελεσμάτων αναφερόμαστε σε εισόδημα νοικοκυριών το οποίο έχει μετασχηματιστεί σε ατομικό σύμφωνα με την κλίμακα ισοδυναμίας. Πολλοί άνεργοι στην

Ελλάδα, ειδικά οι νέοι, ζουν με τις οικογένειές τους (γονείς τους) ως αναγκαία στρατηγική επιβίωσης, ελλείψει άλλων πόρων (όπως μέσω του κοινωνικού κράτους) που θα τους επέτρεπε να ζουν ανεξάρτητοι. Το φαινόμενο αυτό επιδεινώθηκε την περίοδο της κρίσης. Έτσι, οι άνεργοι στην Ελλάδα εμφανίζουν χαμηλότερο κίνδυνο φτώχειας από πολλές άλλες χώρες της ΕΕ.

Στο Διάγραμμα 5.7 απεικονίζεται η μεταβολή της σχέσης ποσοστού ανεργίας με το αντίστοιχο ποσοστό φτώχειας, καθώς και του τελευταίου με το ποσοστό *μακροχρόνιας* ανεργίας των χωρών της ΕΕ15. Η βασική αιτία ενός τέτοιου διαχωρισμού έγκειται στο ότι κατά την περίοδο της ύφεσης η παραμονή του εργατικού δυναμικού στην ανεργία επιμηκύνθηκε σημαντικά, επηρεάζοντας την εισοδηματική κατάσταση του γενικού πληθυσμού. Για την ανάδειξη των συγκεκριμένων μεταβολών, στο διάγραμμα υπολογίζεται ο μέσος όρος δύο διαφορετικών *εξαετών* περιόδων. Η πρώτη αφορά τα έτη 2004-2009, δηλαδή τα έξι χρόνια πριν από την πολυετή ύφεση, ενώ η δεύτερη περίοδος αναφέρεται στα έτη 2010-2015, στη διάρκεια των οποίων η ευρωπαϊκή κρίση έπληξε σημαντικό αριθμό των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η σχέση μεταξύ των μεγεθών είναι μεταβαλλόμενη και εξαρτάται άμεσα από τις ευρύτερες οικονομικές συγκυρίες. Όπως διαπιστώνεται από το αριστερό σκέλος του διαγράμματος, η γραμμική σχέση μεταξύ των δύο καθίσταται ολοένα και περισσότερο ικανή να ερμηνεύσει τα δύο μεγέθη. Την περίοδο 2004-2009 η ερμηνευτική ισχύς της γραμμικής τάσης ήταν συγκριτικά πιο ασθενής (R^2 = 0,42) από την αμέσως επόμενη περίοδο 2010-2015 όπου η συσχέτιση μεταξύ τους ενισχύεται και εκτιμάται ότι μπορεί να ερμηνεύσει το σημαντικότερο τμήμα της σχέσης μεταξύ των δύο μεγεθών (R^2 = 0,63).

Διάγραμμα 5.7: Σχέση ποσοστού (%) ανεργίας και ποσοστού (%) μακροχρόνιας ανεργίας με το ποσοστό (%) φτώχειας, ΕΕ15, μέσος όρος 2004-2009 και 2010-2015

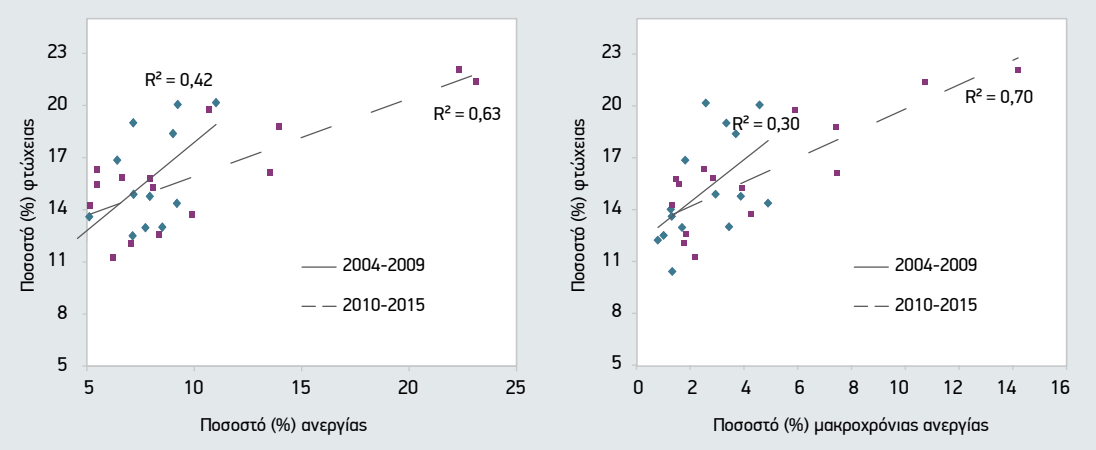

Πηγή: Eurostat

Είναι προφανές ότι ένα σημαντικό πλήθος παραγόντων, όπως οι συνολικές περικοπές του επιπέδου παροχών του συστήματος προστασίας, οι φορολογικές επιβαρύνσεις των χαμηλότερων εισοδηματικών κλιμακίων (Μισσός, 2018) αλλά και της μικρο-ιδιοκτησίας, καθώς επίσης και οι σημαντικές οριζόντιες μειώσεις των αποδοχών των εργαζομένων συντέλεσαν στην εκτίναξη των ποσοστών φτώχειας, βάσει ενός διαχρονικά σταθερού ορίου διαθέσιμου εισοδήματος. Παρ' όλα αυτά, η εν λόγω μεταβολή δύναται να εξεταστεί και υπό το φως μιας επιπλέον εξέλιξης. Στην ενίσχυση της ερμηνευτικής δυναμικής των δύο μεγεθών –όπως παρουσιάζεται στο Διάγραμμα 5.7– συντέλεσε και η αύξηση της πολύμηνης ή μακροχρόνιας ανεργίας. Το γεγονός αυτό καταδεικνύεται από το δεξί σκέλος του διαγράμματος, όπου κατά τη χρονική περίοδο 2010-2015 η σχέση μεταξύ ποσοστού φτώχειας και μακροχρόνιας ανεργίας ενισχύεται εντόνως.

Η πολύμηνη, άνω των δώδεκα μηνών, αποχή του εργατικού δυναμικού από τον χώρο εργασίας δεν επιδρά μόνο στο γενικό επίπεδο εισοδήματος αλλά λειτουργεί και με τρόπο ώστε σταδιακά να εμπεδώνονται συμπεριφορές που χαρακτηρίζονται από απαισιόδοξες προσδοκίες. Ανάλογα με την ηλικία και την κοινωνικοοικονομική θέση, η μακροχρόνια ανεργία, δηλαδή η μεγάλης διάρκειας αποχή από την οικονομική δραστηριότητα, επιδρά πολλαπλώς στις διάφορες ομάδες του πληθυσμού. Ακόμα και σε αυτή την περίπτωση, όμως, τα μικροδεδομένα της EU-SILC αποκαλύπτουν ότι η σχέση ανεργίας-φτώχειας δεν είναι άμεση. Για τον λόγο αυτό, οι παρακάτω πίνακες περιλαμβάνουν τα αποτελέσματα ορισμένων βασικών κοινωνικοοικονομικών διαστάσεων του πληθυσμού των εργαζομένων.

Στον Πίνακα 5.10 παρουσιάζεται το ποσοστό φτώχειας, καθώς και η ποσοστιαία συνεισφορά των διαφορετικών ομάδων στον πληθυσμό των φτωχών, διαχωρίζοντας το σύνολο των ατόμων και των υπευθύνων νοικοκυριών σύμφωνα με την επαγγελματική τους κατάσταση (μισθωτός, αυτοαπασχολούμενος, άνεργος κ.λπ.). Όσον αφορά τα άτομα, το ποσοστό φτώχειας των ανέργων ανέρχεται σε 45,4%, αλλά η συνεισφορά τους εκτιμάται μόλις σε 27,4%. Από την άλλη πλευρά, το ποσοστό φτώχειας των μισθωτών πλήρους απασχόλησης κυμαίνεται αισθητά χαμηλότερα (8,5%), αλλά οι υπόλοιπες μορφές απασχόλησης, όπως οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης, αντιμετωπίζουν αρκετά υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας (33,5%). Συνολικά, η συνεισφορά των εργαζομένων κάθε τύπου στη φτώχεια υπολογίζεται σε 30,4%, ενώ ο υπόλοιπος πληθυσμός αφορά συνταξιούχους και μη οικονομικά ενεργούς. Παρόμοιες τάσεις αναδεικνύονται και στα αποτελέσματα των υπευθύνων νοικοκυριών, με τη διαφορά ότι τα ποσοστά φτώχειας των εργαζομένων μερικής απασχόλησης και των ανέργων είναι εξαιρετικά υψηλά, 61,4% και 47,9% αντίστοιχα. Κατά συνέπεια, οι παρακάτω πίνακες αφορούν αποκλειστικά τους εργαζομένους και σκιαγραφούν ορισμένες βασικές όψεις της εισοδηματικής τους κατάστασης στην Ελλάδα της κρίσης.

Πίνακας 5.10: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά (%) στη φτώχεια των εργαζομένων με βάση την κατάσταση απασχόλησης, Ελλάδα, 2015

	Άτομο		Υπεύθυνος νοικοκυριού	
Κατάσταση απασχόλησης	**Ποσοστό (%) φτώχειας**	**Συνεισφορά (%)**	**Ποσοστό (%) φτώχειας**	**Συνεισφορά (%)**
Μισθοί πλήρους απασχόλησης	8,5	8,8	9,2	10,4
Αυτοαπασχολούμενοι πλήρους απασχόλησης	28,2	15,5	32,6	22,2
Εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης (μισθωτοί και αυτοαπασχολούμενοι)	33,5	6,1	47,9	5,8
Άνεργοι	45,4	27,4	61,4	24,2
Συνταξιούχοι	10,0	14,7	11,7	25,1
Μη οικονομικά ενεργοί	26,2	27,6	23,8	12,3

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Ακόμα μία πλευρά του ζητήματος των εργαζομένων-φτωχών αναδεικνύεται από τον Πίνακα 5.11, όπου παρουσιάζεται το σύνολο των εργαζομένων με βάση το επάγγελμά τους, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση που ακολουθείται από το διεθνές σύστημα ταξινόμησης των επαγγελμάτων *ISCO08*. Τα δεδομένα επισημαίνουν ότι οι ανειδίκευτοι τεχνίτες και μικροεπαγγελματίες χαρακτηρίζονται από υψηλό επίπεδο ποσοστού φτώχειας (26,9%) αλλά ήπια συνεισφορά στη συνολική φτώχεια (12,6%) και ότι οι απασχολούμενοι στον αγροτικό κλάδο έχουν αντίστοιχο σημαντικά υψηλό κίνδυνο φτώχειας (26,9%) αλλά και σημαντική συνεισφορά (26,9%). Τα εν λόγω ευρήματα αποτελούν ακόμα ένα τεκμήριο του ρηχού παραγωγικού συστήματος της ελληνικής οικονομίας και της παρεπόμενης χαμηλής προστιθέμενης αξίας του παραγόμενου προϊόντος (κατ' επέκταση και των εισοδημάτων), κυρίως λόγω της χρόνιας ανεπάρκειας ικανοποιητικού επιπέδου επενδύσεων σε σύγχρονες καινοτόμους μεθόδους που να συμβαδίζουν με τις διεθνείς εξελίξεις στους αντίστοιχους κλάδους (Βαΐτσος και Μισσός, 2018). Κατά την περίοδο της ύφεσης (2009-2016), οι κλάδοι που ανήκουν στον αγροτικό και μεταποιητικό τομέα απώλεσαν σημαντικά πρότερα στοιχεία της αναπτυξιακής δυναμικής τους, ενώ η πολυετής απαξίωση των δραστηριοτήτων τους εμφανίζεται στην υψηλότατη ποσοστιαία συνεισφορά των επαγγελμάτων του αγροτικού τομέα στον πληθυσμό των εργαζομένων-φτωχών. Υψηλότατη επίσης συνεισφορά στη φτώχεια των εργαζομένων εμφανίζουν οι απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές. Το τελευταίο είναι αποτέλεσμα προώθησης νομοθετημάτων ευελιξίας και απορρύθμισης της αγοράς εργασίας. Οι εργαζόμενοι αυτών των επαγγελμάτων έχουν υποστεί σημαντική περιστολή των εργασιακών του δικαιωμάτων, αλλά και καταστρατήγηση των όρων σύμβασης, καθώς επίσης και μισθολογικές και μη μισθολογικές περικοπές.

Πίνακας 5.11: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά (%) στη φτώχεια των εργαζομένων με βάση το επάγγελμα, Ελλάδα, 2015

	Ποσοστό (%) φτώχειας	Συνεισφορά (%)
Ανώτερα διευθυντικά στελέχη	13,4	1,2
Επαγγελματίες	6,8	4,6
Τεχνικοί και συναφή επαγγέλματα	8,6	2,9
Υπάλληλοι γραφείου	11,3	6,5
Απασχολούμενοι σε παροχή υπηρεσιών και πωλητές	20,7	24,4
Ειδικευμένοι γεωργοί, κτηνοτρόφοι, δασοκόμοι και αλιείς	26,9	26,9
Ειδικευμένοι τεχνίτες και ασκούντες συναφή επαγγέλματα	23,2	14,4
Χειριστές βιομηχανικών εγκαταστάσεων, χειριστές μηχανημάτων και εξοπλισμού, συναρμολογητές	16,0	6,3
Ανειδίκευτοι εργάτες, χειρώνακτες και μικροεπαγγελματίες	26,9	12,6
Στρατιωτικοί	1,8	0,1

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Περαιτέρω, στον Πίνακα 5.12 εξετάζονται τα προηγούμενα μεγέθη συσχετίζοντας με το σύνολο των ωρών εργασίας στη διάρκεια μίας εβδομάδας. Το δείγμα της έρευνας διαχωρίζεται μεταξύ του συνόλου των εργαζόμενων ατόμων και των εργαζόμενων υπευθύνων των νοικοκυριών. Τα άτομα και οι υπεύθυνοι νοικοκυριών που εργάζονται λίγες ώρες την εβδομάδα, είτε 1-14 είτε 15-24, εμφανίζουν υψηλά ποσοστά φτώχειας, όμως η συνεισφορά τους στη συνολική φτώχεια των εργαζομένων διαφέρει αισθητά. Το γεγονός αυτό συνδυάζεται με τα ιστορικά χαμηλά ποσοστά μερικής απασχόλησης στη χώρα μας σε σχέση με τις χώρες της κεντρικής κυρίως Ευρώπης. Ιδιαίτερο όμως ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι ο πληθυσμός των ατόμων και των υπευθύνων που δηλώνει ότι εργάζεται τις περισσότερες ώρες (55 και άνω) παρουσιάζει υψηλά ποσοστά φτώχειας και συνεισφοράς. Τον χαμηλότερο κίνδυνο φτώχειας αλλά και τη μεγαλύτερη συνεισφορά (λόγω πληθυσμιακού μεριδίου) στη συνολική φτώχεια των εργαζομένων αντιμετωπίζει η ομάδα των ατόμων και υπευθύνων που εργάζονται 35-44 ώρες την εβδομάδα.

Πίνακας 5.12: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά (%) στη φτώχεια των εργαζομένων με βάση τον χρόνο εργασίας εντός μίας εβδομάδας των απασχολουμένων, Ελλάδα, 2015

	Άτομο		Υπεύθυνος νοικοκυριού	
	Ποσοστό (%) φτώχειας	**Συνεισφορά (%)**	**Ποσοστό (%) φτώχειας**	**Συνεισφορά (%)**
1-14 ώρες	31,8	2,7	43,1	2,2
15-24 ώρες	27,2	12,9	36,8	10,5
25-34 ώρες	22,7	12,3	28,1	9,9
35-44 ώρες	11,1	28,9	12,5	27,8
45-54 ώρες	16,9	20,5	19,8	22,6
55 ώρες και άνω	24,4	22,7	27,3	27,0

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Μία από τις πλέον άμεσες επιπτώσεις των προγραμμάτων οικονομικής προσαρμογής στην Ελλάδα εμφανίζεται στην απότομη επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης ενός σημαντικού τμήματος των εργαζομένων μερικής απασχόλησης. Η συρρίκνωση των εισοδημάτων από άλλες πηγές –εκτός εργασίας– παράλληλα με την επιβολή υψηλής φορολογίας (εισοδήματος, κατανάλωσης και περιουσίας) διαφοροποίησε έντονα τις επιθυμίες του εργατικού δυναμικού. Οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 5.13, εργάζονται σε αυτό το καθεστώς κυρίως επειδή δεν είναι σε θέση να βρουν απασχόληση με πλήρες ωράριο και, άρα, καλύτερες αμοιβές. Συγκεκριμένα, το 84% όσων εργάζονται σε μερική απασχόληση είναι αναγκασμένοι από τις ευρύτερες συνθήκες και ένα μικρό ποσοστό της τάξης του 12% για άλλους λόγους.

Πίνακας 5.13: Ποσοστό (%) φτώχειας και συνεισφορά (%) στη φτώχεια των εργαζομένων μερικής απασχόλησης και με βάση την επιθυμία τους για εύρεση απασχόλησης με περισσότερες ώρες, 2015, Ελλάδα

	Ποσοστό (%) στο σύνολο των εργαζομένων μερικής απασχόλησης	**Ποσοστό (%) φτώχειας**	**Συνεισφορά (%) στη φτώχεια**
Αδυναμία για διάφορους λόγους	12	22	8
Θεωρείται πλήρης απασχόληση	1	14	0
Δεν βρίσκει δουλειά με περισσότερες ώρες	84	33	89
Δεν επιθυμεί περισσότερες ώρες	3	28	3

Πηγή: Επεξεργασία μικροδεδομένων EU-SILC-UDB

Αντίστοιχα, τα ποσοστά φτώχειας των εργαζομένων μερικής απασχόλησης σε καθεμία από τις παραπάνω κατηγορίες είναι υψηλά, εκτός από εκείνο που αφορά όσους τη θεωρούν «πλήρη», με την έννοια ότι μαζί με τα υπόλοιπα εισοδήματά τους υπερβαίνουν το όριο φτώχειας και διαμορφώνουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο διαβίωσης. Από την άλλη μεριά, η συνεισφορά στη φτώχεια κατανέμεται έτσι ώστε το 89% να απαρτίζεται από όσους δεν μπορούν να βρουν απασχόληση με περισσότερες ώρες. Τα παραπάνω σκιαγραφούν τις βασικές διαστάσεις του επιπέδου εισοδηματικής φτώχειας των εργαζομένων και τεκμηριώνουν ότι κατά την περίοδο της παρατεταμένης ύφεσης στην Ελλάδα η χαμηλόμισθη εργασία διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη φτώχεια των εργαζομένων, μαζί με τη συρρίκνωση εισοδημάτων των νοικοκυριών από άλλες πηγές.

5.6 Παιδική φτώχεια και αποστέρηση

Ο δείκτης παιδικής φτώχειας και αποστέρησης είναι ένας από τους πιο ισχυρούς δείκτες για το επίπεδο διαβίωσης και την ευημερία μιας κοινωνίας. Για το παρόν, ο δείκτης αυτός αποτελεί μέτρο ευζωίας ορισμένων από τα πιο ευάλωτα μέλη της κοινωνίας. Για το μέλλον, αποτελεί μέτρο συνοχής και ευημερίας της κοινωνίας ως συνόλου (UNICEF, 2012). Διάφοροι ορισμοί έχουν προταθεί για την εννοιολόγηση της παιδικής φτώχειας και αποστέρησης, μεταξύ των οποίων ο ορισμός που είναι ενσωματωμένος στη Σύμβαση των Δικαιωμάτων του Παιδιού (1989), ο οποίος είναι και ο πλέον διαδεδομένος. Ο ορισμός αυτός πηγαίνει ένα βήμα παραπέρα από τη χρηματική διάσταση της φτώχειας και της αποστέρησης, λαμβάνοντας υπόψη την πολυδιάστατη φύση των κοινωνικών μειονεκτημάτων των παιδιών, για παράδειγμα μέσω της κάλυψης ζητημάτων όπως η πρόσβαση σε μη υλικούς πόρους και η ασφαλής και χωρίς διακρίσεις αλληλεπίδραση με την κοινωνία.

Η παιδική φτώχεια συσχετίζεται με την εισοδηματική ανισότητα που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες και συνδέεται με αρνητικές εκβάσεις για το άτομο στο παρόν και το μέλλον (UNICEF, 2012· Ortiz, Daniels and Engilbertsdóttir, 2013) – αν και οι μηχανισμοί με τους οποίους η ανεπάρκεια του οικογενειακού εισοδήματος επηρεάζει τις εκβάσεις αυτές παραμένουν σε μεγάλο βαθμό αδιευκρίνιστοι, καθώς, σύμφωνα με τους Bowles και Gintis (2001), είναι γνωστό περίπου το μισό των εμπλεκόμενων μηχανισμών ($R^2 \leq 0,5$). Πρόσφατα, οι Papanastasiou, Papatheodorou και Petmesidou (2016) εκτίμησαν ότι το κοινωνικό κράτος αποτελεί βασικό ερμηνευτικό παράγοντα της μεταβλητότητας των επιπέδων παιδικής φτώχειας στην ΕΕ. Η διακύμανση αυτή ερμηνεύεται σε μεγάλο βαθμό από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (εκτός των συντάξεων) σε χρήμα και σε είδος. Έτσι, το κοινωνικό κράτος εμφανίζεται να δρα ως «κοινωνικός εξομαλυντής» μέσω του μετριασμού της παιδικής φτώχειας που απειλεί να υπονομεύσει τη συνοχή και αλληλεγγύη της ελληνικής κοινωνίας στο μέλλον.

Στον ανεπτυγμένο κόσμο, οι ΗΠΑ είναι από τις λίγες χώρες που χρησιμοποιούν ένα απόλυτο μέτρο για τη λειτουργικοποίηση της παιδικής φτώχειας, αν και το μέτρο αυτό έχει συγκε-

κριμένα τεχνικά και μεθοδολογικά μειονεκτήματα (UNICEF, 2012). Αντίθετα, οι χώρες της ΕΕ έχουν υιοθετήσει έναν σχετικό δείκτη μέτρησης της παιδικής φτώχειας, με το κρίσιμο κατώφλι να ορίζεται στο 60% του εθνικού διάμεσου εισοδήματος. Πρόκειται ουσιαστικά για τον δείκτη μέτρησης της σχετικής φτώχειας των νοικοκυριών που χρησιμοποιείται στην ΕΕ και αξιοποιήθηκε στις παραπάνω αναλύσεις. Έτσι, ένα παιδί θεωρείται φτωχό όταν διαβιώνει σε νοικοκυριό με εισόδημα χαμηλότερο από το 60% του διάμεσου διαθέσιμου ισοδύναμου εισοδήματος της χώρας, με βάση την τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του OECD που σταθμίζει με 1 τον πρώτο ενήλικα, 0,5 κάθε επιπλέον ενήλικα και 0,3 κάθε παιδί.[23]

Βάσει του δείκτη που αναφέρθηκε παραπάνω, στο Διάγραμμα 5.8 απεικονίζονται οι τιμές της παιδικής φτώχειας στις χώρες της ΕΕ14 για το 2017. Από το Διάγραμμα 5.8 προκύπτει ότι οι χώρες με ανεπτυγμένα συστήματα κοινωνικής προστασίας εμφανίζουν τα χαμηλότερα ποσοστά παιδικής φτώχειας. Έτσι, οι χώρες με σοσιαλδημοκρατικό τύπο κοινωνικού κράτους ακολουθούμενες από εκείνες με συντηρητικό-κορπορατιστικό κοινωνικό κράτος έχουν χαμηλή παιδική φτώχεια. Αντίθετα, οι χώρες του φιλελεύθερου προτύπου κοινωνικής προστασίας και πολύ περισσότερο οι χώρες της νότιας Ευρώπης χαρακτηρίζονται από ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο παιδικής φτώχειας. Τα ευρήματα αυτά προσφέρουν κατ' αρχάς μια ένδειξη ότι τα συστήματα κοινωνικής προστασίας παίζουν σημαντικό ρόλο στο ζήτημα της διαμόρφωσης των τάσεων και επιπέδων παιδικής φτώχειας στην ΕΕ14.

23. Η EUROSTAT έχει αναπτύξει επίσης μια πιο συνθετική ποσοτική μεθοδολογία για την εκτίμηση των κοινωνικών μειονεκτημάτων των παιδιών μέσω του δείκτη AROPE, ο οποίος έχει ανακηρυχθεί ως δείκτης ορόσημο για την παρακολούθηση της στρατηγικής της ΕΕ μέχρι το 2020. Ο δείκτης αυτός απαρτίζεται από τρία στοιχεία: α) τον κίνδυνο φτώχειας, 2) τη σοβαρή υλική αποστέρηση και 3) την πολύ χαμηλή ένταση εργασίας. Αντίθετα, η UNICEF (2012) αξιοποιεί έναν προσαρμοσμένο δείκτη αποστέρησης που εκτιμά όχι μόνο τη φτώχεια, αλλά την ευρύτερη ευζωία των παιδιών (π.χ. υγεία, ασφάλεια, στέγαση, εκπαίδευση κ.λπ.). Παρ' όλα αυτά, η ίδια η UNICEF (2012) τονίζει ότι η χρησιμοποίηση σύνθετων μεθόδων για την εκτίμηση των κοινωνικών μειονεκτημάτων των παιδιών δεν οδηγεί πάντα σε ξεκάθαρα αποτελέσματα. Έτσι, όσο πιο σύνθετο είναι το μέτρο της παιδικής φτώχειας, τόσο λιγότερο υπολογιστικά ακριβές μπορεί να αποδειχθεί στην πράξη.

Διάγραμμα 5.8: Κίνδυνος σχετικής φτώχειας των παιδιών στην ΕΕ14, 2016

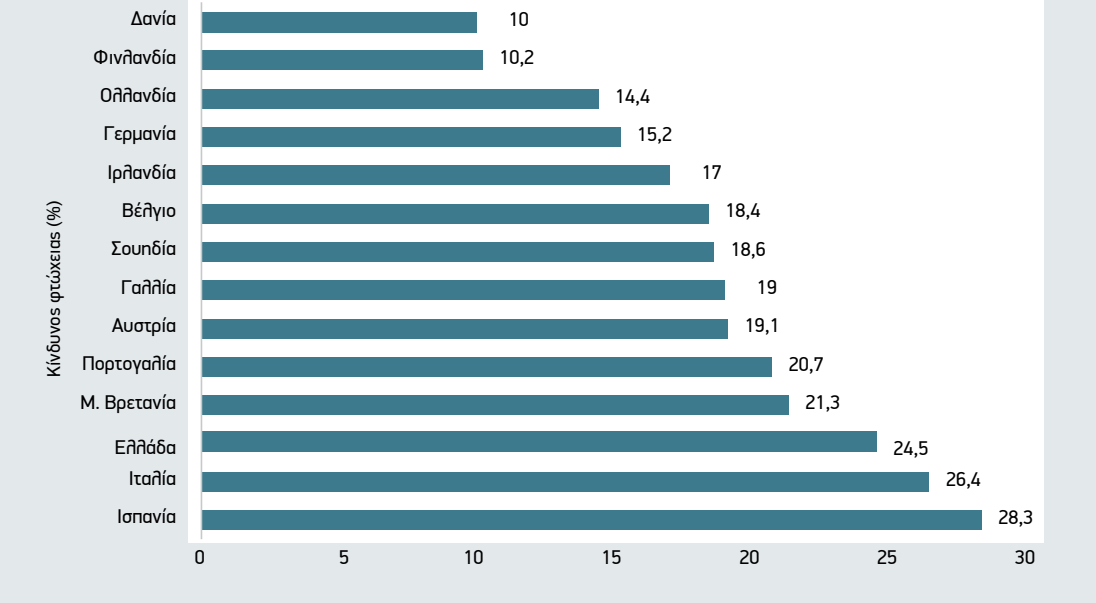

Πηγή: Eurostat

Ωστόσο, όταν γίνεται χρήση του δείκτη υλικής αποστέρησης[24] των παιδιών, η θέση ορισμένων χωρών διαφοροποιείται σημαντικά σε σχέση με το Διάγραμμα 5.8, όπως χαρακτηριστικά η περίπτωση της Σουηδίας ή της Ισπανίας. Για τη Σουηδία, το στοιχείο αυτό είναι ενδεικτικό του υψηλού επιπέδου παροχών σε είδος που χαρακτηρίζει τη χώρα αυτή. Το όριο σχετικής φτώχειας ορίζεται με βάση το ποσοστό που πληθυσμού που έχει χρηματικό εισόδημα κάτω από το 60% του διάμεσου ισοδύναμου εισοδήματος της χώρας. Με βάση αυτό το μέτρο, χώρες όπως η Φινλανδία, η Ολλανδία, η Δανία και η Γερμανία έχουν χαμηλότερο κίνδυνο φτώχειας (δηλαδή χαμηλότερο ποσοστό πληθυσμού με εισόδημα κάτω από το 60% του διάμεσου) από τη Σουηδία.

Η αποστέρηση όμως εξαρτάται από την ικανότητα του ατόμου να αντιμετωπίζει συγκεκριμένες ανάγκες. Η αντιμετώπιση των αναγκών αυτών είναι συνάρτηση του πραγματικού διαθέσιμου εισοδήματος του νοικοκυριού όταν έχει καλύψει άλλες βασικές ανάγκες, όπως περίθαλψη, στέγαση, φροντίδα, εκπαίδευση κ.λπ. Στη Σουηδία, επειδή προφανώς μια σειρά από ανάγκες (όπως περίθαλψης, φροντίδας, εκπαίδευσης κ.λπ.) καλύπτονται πληρέστερα από το σύστημα κοινωνικής προστασίας, αυτό έχει ως αποτέλεσμα να αυξάνεται το πραγ-

24. Ο δείκτης αποστέρησης περιγράφεται στην Ενότητα 6. Βασίζεται στη δυνατότητα των νοικοκυριών να καλύψουν εννιά βασικές ανάγκες. Ένα άτομο (ή νοικοκυριό) θεωρείται ότι βιώνει υλική αποστέρηση όταν δεν δύναται να ικανοποιήσει τουλάχιστον τρεις από τις ανάγκες αυτές και ακραία αποστέρηση όταν δεν δύναται να ικανοποιήσει τουλάχιστον τέσσερις.

ματικό διαθέσιμο εισόδημα των φτωχών νοικοκυριών για την κάλυψη των υπόλοιπων αναγκών, όπως αυτές που εμπεριέχονται στον δείκτη αποστέρησης.

Το ίδιο ενδεχομένως συμβαίνει στη σύγκριση Ελλάδας και Ισπανίας. Παρόλο που η Ισπανία και η Ιταλία έχουν υψηλότερο κίνδυνο σχετικής φτώχειας από την Ελλάδα, έχοντας προφανώς ένα σύστημα κοινωνικής προστασίας που καλύπτει με μεγαλύτερη επάρκεια βασικές ανάγκες των νοικοκυριών (και ειδικά των φτωχών και αυτών με εξαρτημένα παιδιά), αυτό έχει ως συνέπεια να απελευθερώνονται πόροι στο νοικοκυριό για την κάλυψη άλλων αναγκών. Αν, για παράδειγμα, στην Ελλάδα τα νοικοκυριά ξοδεύουν αρκετά για την εκπαίδευση των παιδιών (π.χ. φροντιστήρια), την υγεία ή τη φροντίδα τους, αυτό μειώνει τους διαθέσιμους πόρους για κάλυψη άλλων αναγκών, όπως μία εβδομάδα διακοπών τον χρόνο, αποπληρωμή πάγιων λογαριασμών κ.λπ.

Διάγραμμα 5.9: Υλική αποστέρηση των παιδιών στην ΕΕ14, 2017

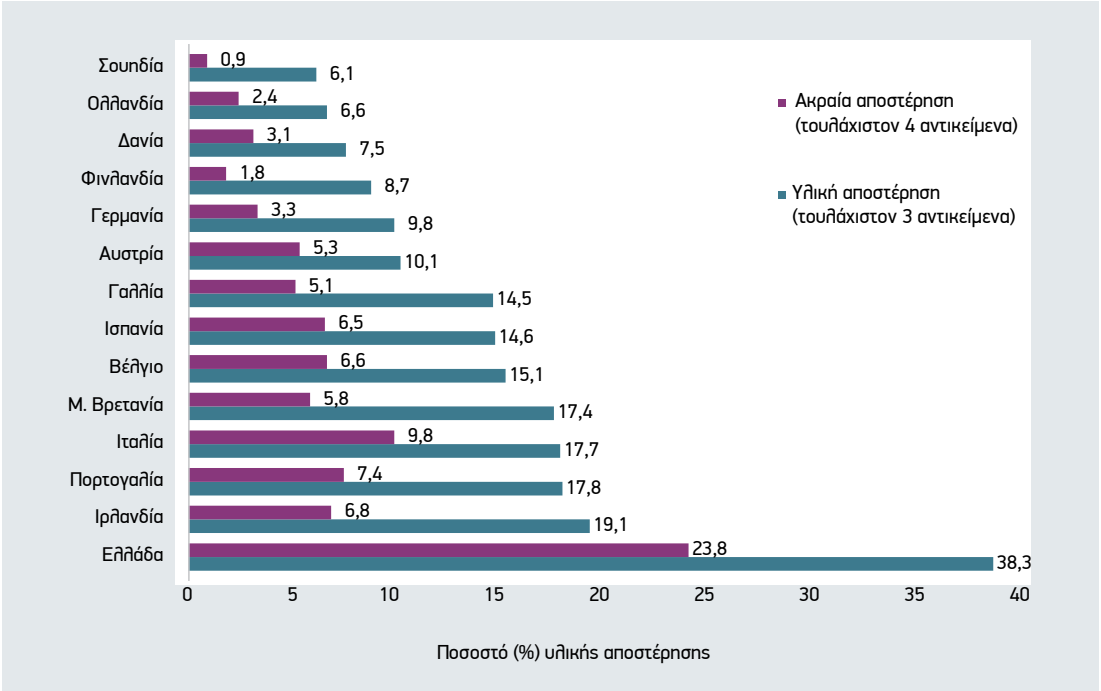

Πηγή: Eurostat

Βάσει της διάκρισης μεταξύ συντάξεων και λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων (π.χ. οικογένειας, πρόνοιας, ανεργίας, υγείας, στέγασης, αναπηρίας κ.λπ.), το Διάγραμμα 5.10 δείχνει ότι οι συντάξεις συντελούν κυρίως στη μείωση της παιδικής φτώχειας στις χώρες της νότιας Ευρώπης, ενώ οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις (δηλαδή τα διάφορα χρηματικά επιδόματα) επιτυγχάνουν το ίδιο αποτέλεσμα στις υπόλοιπες υπό διερεύνηση χώρες. Οι συντάξεις συνιστούν τη μερίδα του λέοντος των συνολικών κοινωνικών μεταβιβάσεων στις χώρες της

νότιας Ευρώπης και δρουν ως βασικό εργαλείο πολιτικής για τη μείωση της παιδικής φτώχειας (μολονότι με πενιχρά αποτελέσματα).

Διάγραμμα 5.10: Παιδική φτώχεια και κοινωνικές μεταβιβάσεις, ΕΕ14 (% ΑΕΠ, 2005-2015)

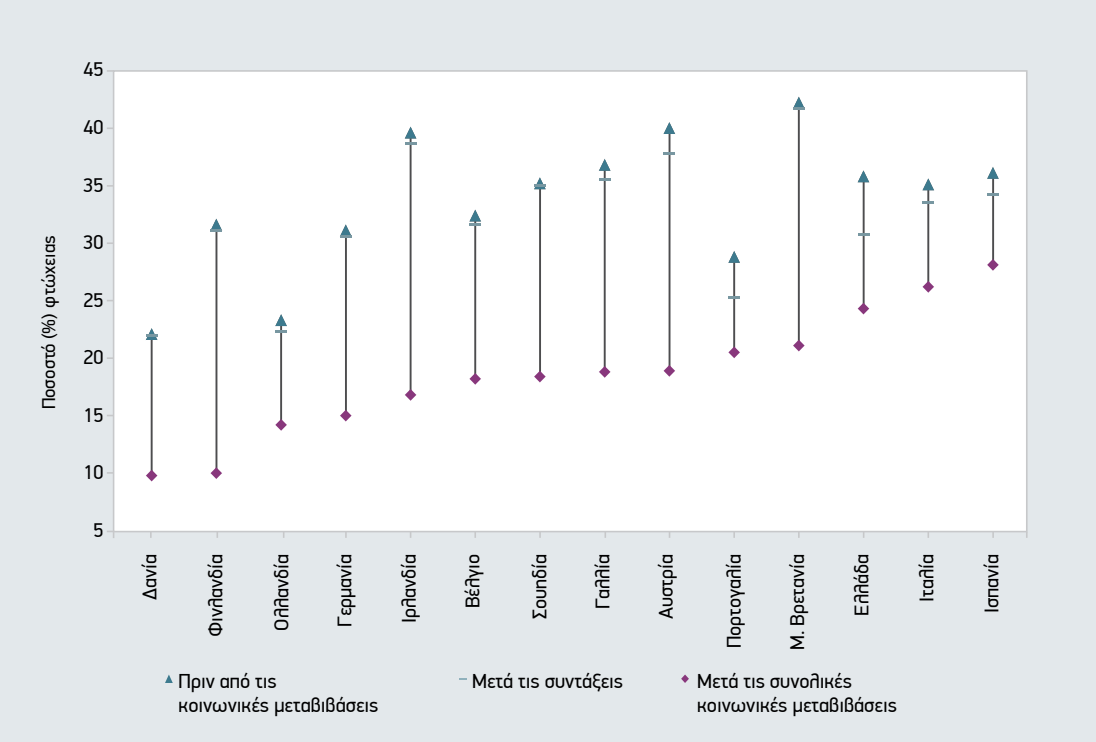

Πηγή: Eurostat

Αντίθετα, οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις μειώνουν την παιδική φτώχεια σε μεγαλύτερο βαθμό στις εναπομείνασες υπό εξέταση χώρες. Το εύρημα αυτό μαρτυρά ότι οι διαφοροποιήσεις μεταξύ χωρών στο είδος και στην έκταση των κοινωνικών παροχών αποτελεί βασικό ερμηνευτικό παράγοντα της διακύμανσης της παιδικής φτώχειας στην ΕΕ. Πράγματι, η σημασία των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων (δηλαδή πλην των συντάξεων γήρατος και επιζώντων) για τη μείωση της παιδικής φτώχειας επιβεβαιώνεται από τον μεγάλο συντελεστή προσδιορισμού (R^2). Το εύρημα αυτό σημαίνει ότι οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις μπορούν από μόνες τους να ερμηνεύσουν το 70% της διακύμανσης της παιδικής φτώχειας στο πλαίσιο της ΕΕ14.

Διάγραμμα 5.11: Παιδική φτώχεια και κοινωνικές μεταβιβάσεις εκτός των συντάξεων, ΕΕ14 (2005-2015 μέσες τιμές)

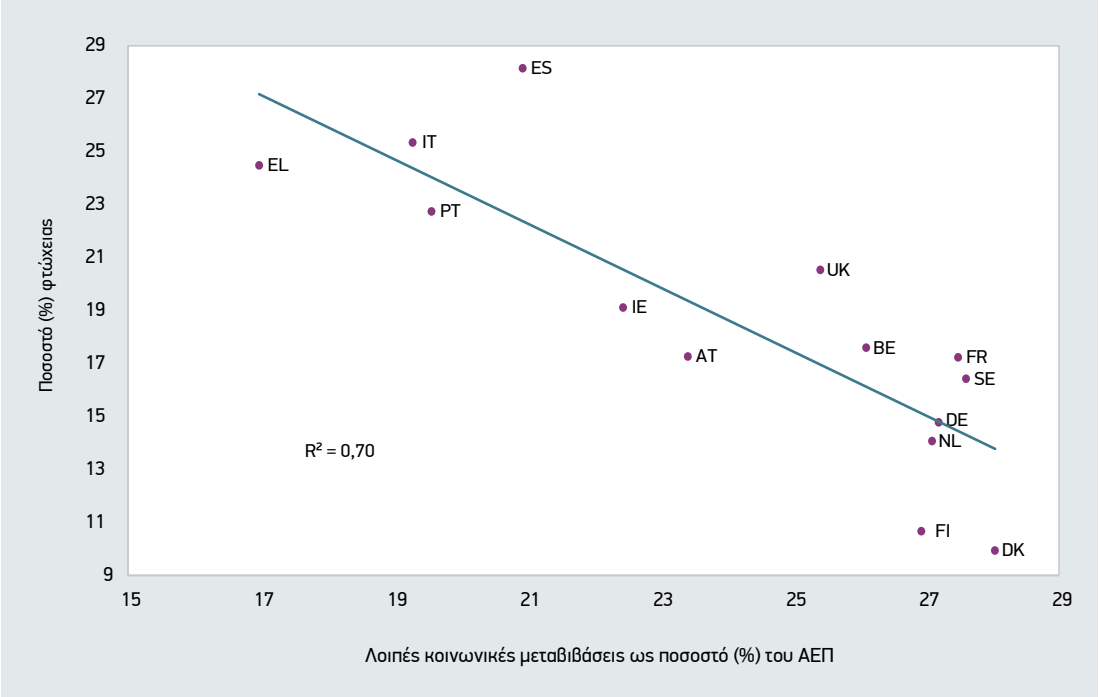

Πηγή: Eurostat

Εστιάζοντας στην Ελλάδα, η διαχρονική σύγκριση της φτώχειας μεταξύ παιδιών και ενηλίκων δείχνει ότι τα άτομα ηλικίας κάτω των 18 ετών αντιμετωπίζουν υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας απ' ό,τι τα άτομα ηλικίας 18 ετών και άνω (βλ. Διάγραμμα 5.11). Ωστόσο, η κυρίαρχη πολιτική ρητορεία που διακρίνει τη φτώχεια των παιδιών από αυτήν των ενηλίκων οδηγεί σε μια υπόρρητη διάκριση μεταξύ των παιδιών ως ακούσια φτωχών (επειδή δεν έχουν τον έλεγχο των συνθηκών που προσδιορίζουν την ευημερία τους σε διάφορες πτυχές της ζωής), ενώ οι ενήλικες (δηλαδή οι γονείς) αντιμετωπίζονται ως εκούσια φτωχοί (ιδιαίτερα από φορείς που κατέχουν θέσεις εξουσίας) διότι θεωρείται ότι οι ατομικές ευθύνες, πρωτοβουλίες και πράξεις αποτελούν τους βασικούς προσδιοριστές της ευζωίας και ευημερίας. Η πεποίθηση αυτή επαναφέρει στον δημόσιο και πολιτικό λόγο την παλιά, αλλά επικίνδυνη, διάκριση μεταξύ ατόμων που αξίζει να είναι φτωχά (deserving poor) και ατόμων που δεν αξίζει (undeserving poor) (Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος, 2010α).

Διάγραμμα 5.12: Παιδική και συνολική φτώχεια, Ελλάδα

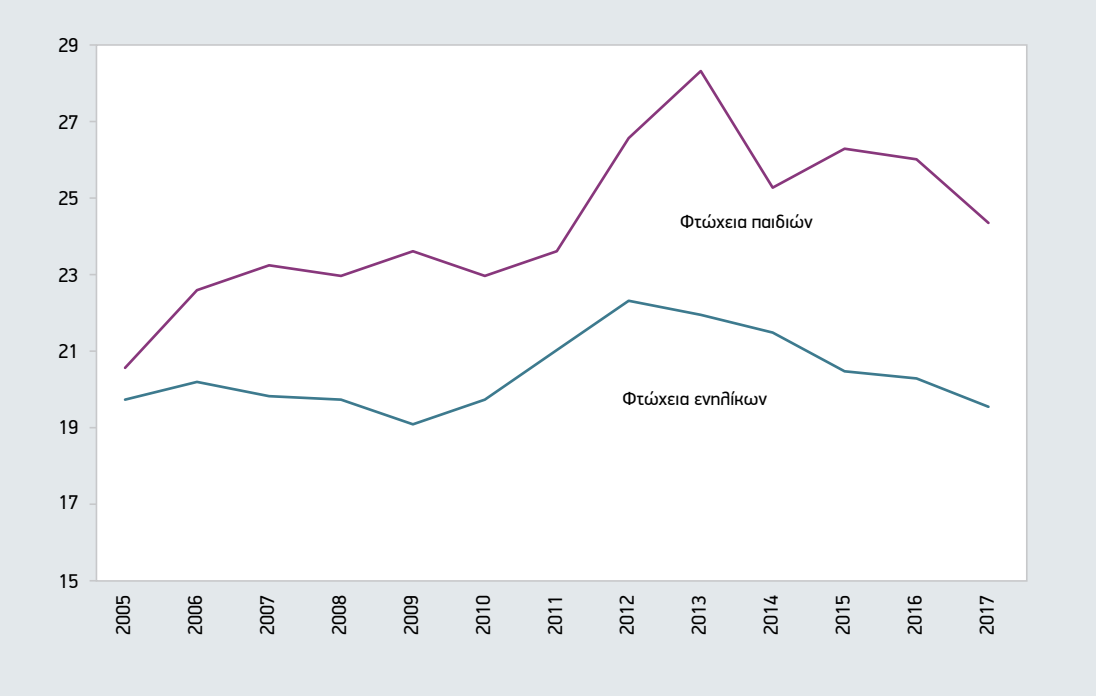

Πηγή: Eurostat

Η ύπαρξη της παιδικής φτώχειας αποτελεί σοβαρή κοινωνική παθογένεια, ιδιαίτερα αν ιδωθεί από τη σκοπιά της διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας. Η πιθανότητα μεταφοράς της φτώχειας και της αποστέρησης διαμέσου των γενεών αποτελεί έναν από τους ισχυρότερους δείκτες ευημερίας μακροπρόθεσμα. Ο δείκτης αυτός έχει σημειώσει σημαντική αύξηση σε πολλές χώρες, συνοδεύοντας την όξυνση της ανισότητας από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 (OECD, 2018). Η αρνητική σχέση μεταξύ διαγενεακής συσχέτισης των επιτευγμάτων και της κοινωνικοοικονομικής ανισότητας έχει επιβεβαιωθεί εμπειρικά με την Καμπύλη Great Gatsby (Corak, 2013). Ωστόσο, η ύπαρξη της παραπάνω σχέσης αμφισβητείται από μελετητές που υποστηρίζουν ότι η διαμεσολάβηση του κοινωνικού κράτους αποτελεί βασική παράμετρο για τη θεμελίωση της σχέσης αυτής (Torche, 2015). Πράγματι, εμπειρικές έρευνες έδειξαν ότι οι θεσμικές διευθετήσεις κοινωνικής ευημερίας επηρεάζουν τις εκβάσεις κινητικότητας στις διάφορες χώρες (Causa and Johansson, 2009· Causa, Dantan and Johansson, 2009). Ωστόσο, η διερεύνηση των διευθετήσεων αυτών προϋποθέτει κατάλληλα δεδομένα, τα οποία όμως σπανίζουν στον χώρο των κοινωνικών επιστημών.

Στο πλαίσιο της παρούσας ανάλυσης γίνονται εκτιμήσεις της έντασης της παιδικής φτώχειας με γνώμονα την οικογένεια προέλευσης. Η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από χαμηλό επίπεδο κοινωνικών παροχών, καθώς και από τον καθοριστικό ρόλο της οικογένειας σε ζητήματα κοινωνικής ευημερίας. Οι δύο αυτοί παράγοντες λειτουργούν αρνητικά στην αναχαίτιση της

μεταβίβασης της φτώχειας μεταξύ των γενεών. Προηγούμενες εμπειρικές έρευνες καταγράφουν την Ελλάδα στις τελευταίες θέσεις της κλίμακας διαγενεακής κοινωνικής κινητικότητας (Papanastasiou and Papatheodorou, 2019, 2017, 2010). Αν χρησιμοποιήσουμε ως μεταβλητές ενδιαφέροντος τη φτώχεια των παιδιών και το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων (η οποία διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες σύμφωνα με το διεθνές σύστημα ταξινόμησης ISCED 1997: α) χαμηλή, β) μέση και γ) υψηλή), η απεικόνιση στο Διάγραμμα 5.13 δείχνει τις τεράστιες διαφορές στην παιδική φτώχεια βάσει του γονεϊκού επιπέδου εκπαίδευσης. Σε γενικές γραμμές, όσο χαμηλότερο το επίπεδο εκπαίδευσης των γονέων, τόσο υψηλότερο είναι το επίπεδο φτώχειας των παιδιών. Επιπλέον, το Διάγραμμα 5.13 δείχνει ότι τα παιδιά από οικογένειες χαμηλής εκπαίδευσης έχουν βρεθεί αντιμέτωπα με σημαντικά υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας σε σχέση με τα παιδιά από οικογένειες μέσης και υψηλής εκπαίδευσης από τη στιγμή που η οικονομική κρίση ξέσπασε στην Ελλάδα το 2010.

Διάγραμμα 5.13: Παιδική φτώχεια και γονεϊκή εκπαίδευση, Ελλάδα

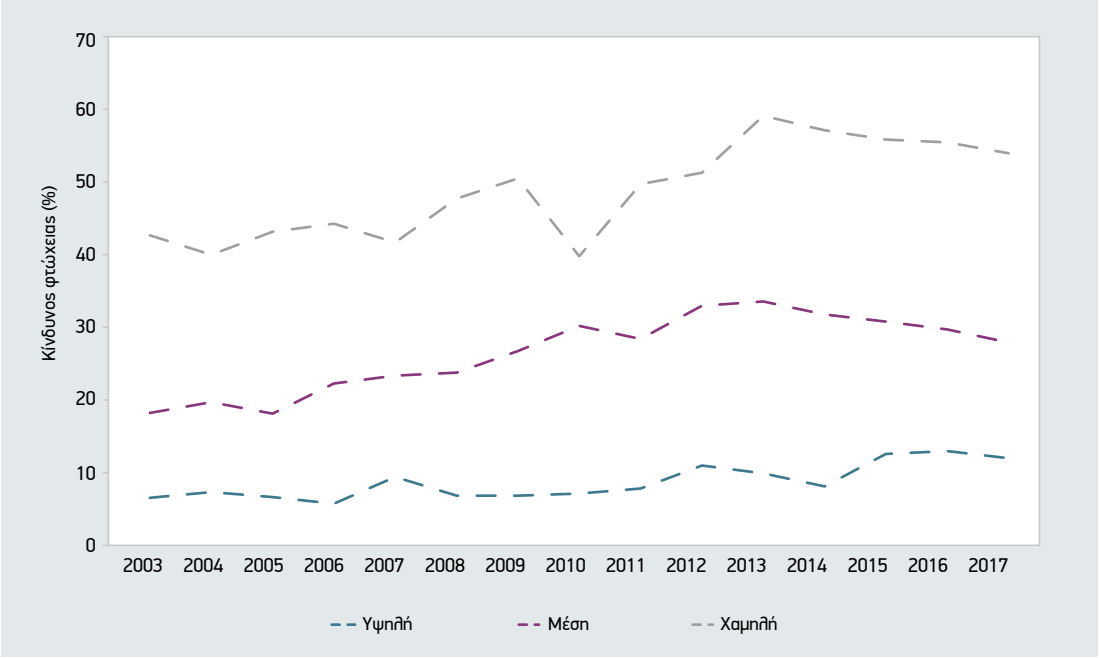

Πηγή: Eurostat

Εμβαθύνοντας την ανάλυση σε ζητήματα διαγενεακής μεταβίβασης της φτώχειας, η ad hoc ενότητα της EU-SILC 2011 αξιοποιείται μέσω κατάλληλων τεχνικών κατηγορικής ανάλυσης για την ανάδειξη της έντασης του φαινομένου στην Ελλάδα. Η ενότητα αυτή περιέχει αναδρομικές πληροφορίες για το οικογενειακό υπόβαθρο των ερωτώμενων όταν ήταν 14-16 ετών

και προσφέρει συγκρίσιμες εκτιμήσεις για τη διαγενεακή μεταβίβαση των κοινωνικοοικονομικών μειονεκτημάτων σε επίπεδο ΕΕ. Ως προσεγγιστική μεταβλητή του εισοδήματος της οικογένειας προέλευσης χρησιμοποιείται το επάγγελμα του πατέρα και διακρίνεται σε τρεις κατηγορίες βάσει του ISCO-08: α) ειδικευμένη ή ανειδίκευτη χειρωνακτική εργασία (π.χ. εργάτες, τεχνίτες, χειριστές μηχανημάτων κ.λπ.), β) χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (π.χ. υπάλληλοι γραφείου, πωλητές υπηρεσιών κ.λπ.) και γ) υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (π.χ. διοικητές, επιστήμονες, τεχνικοί κ.λπ.). Οι έλεγχοι Wald έδειξαν ότι η συγχώνευση αυτή δεν συνεπάγεται ουσιαστική απώλεια πληροφορίας. Ο Πίνακας 5.14 συνοψίζει τη σχέση μεταξύ κινδύνου φτώχειας των ενηλίκων και του επαγγέλματος του πατέρα. Από τον Πίνακα 5.14 προκύπτει ότι τα παιδιά που κατάγονται από οικογένειες της εργατικής τάξης αντιμετωπίζουν τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας στην ενήλικη ζωή (23,4%). Το εύρημα αυτό αποτελεί ένδειξη της ύπαρξης έντονης διαγενεακής μεταφοράς της φτώχειας στα χαμηλά επίπεδα της κοινωνικής ιεραρχίας στην Ελλάδα. Επιπρόσθετα, οι έλεγχοι συσχέτισης Spearman's rho (-.1414, Pr = .000) και Kendall's tau-b (-.1371, Pr = .000) ενισχύουν το επιχείρημα για τη σχέση μεταξύ «καταγωγής» και «προορισμού» στην Ελλάδα.

Πίνακας 5.14: Η σχέση μεταξύ του κινδύνου φτώχειας των απογόνων και του επαγγέλματος του πατέρα

%	Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία	Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία	Ανειδίκευτη/ ειδικευμένη χειρωνακτική εργασία
Κίνδυνος φτώχειας	9,28	12,27	23,64

Πηγή: Επεξεργασία των μικροδεδομένων της EUSILC 2011 UDB

Λόγω της δυαδικής φύσης της εξαρτημένης μεταβλητής (κίνδυνος φτώχειας), η τεχνική παλινδρόμησης που χρησιμοποιήθηκε στην εμπειρική ανάλυση ανήκει στην κατηγορία των logit μοντέλων και παίρνει την ακόλουθη μορφή:

$$P\left(\frac{Y=1}{X=x_i}\right) = \exp\left(\beta_0 + \beta_1 x_i\right) + \varepsilon \quad (1)$$

Ο έλεγχος της προσαρμοστικότητας των δεδομένων έγινε με το Hosmer-Lemeshow τεστ, βάσει του οποίου έγιναν ορισμένες προσαρμογές με βάση τα πρότυπα συμμεταβλητότητας (covariance patterns). Τα αποτελέσματα από την ανάλυση παλινδρόμησης πριν από και μετά τον στατιστικό έλεγχο του επαγγέλματος των παιδιών παρουσιάζονται στον Πίνακα 5.15. Όπως προκύπτει από την ανάλυση παλινδρόμησης, το επάγγελμα του πατέρα εμφανίζει στατιστικά σημαντική σχέση με τον κίνδυνο φτώχειας τόσο πριν από όσο και μετά τον έλεγχο της ατομικής συμμεταβλητής. Επιβεβαιώνεται έτσι η ύπαρξη της διαγενεακής μεταβίβασης

της φτώχειας στην Ελλάδα, ιδιαίτερα μεταξύ ατόμων που προέρχονται από οικογένειες της εργατικής τάξης.

Πίνακας 5.15: Ανάλυση παλινδρόμησης του κινδύνου φτώχειας των απογόνων στο επάγγελμα του πατέρα πριν από και μετά τον έλεγχο του επαγγέλματος των παιδιών (κατηγορία αναφοράς: ανειδίκευτη/ειδικευμένη χειρωνακτική εργασία)

Κίνδυνος φτώχειας	Λόγος πιθανοτήτων	Τυπικό σφάλμα	P > |z|
Πριν από τον έλεγχο του επαγγέλματος των παιδιών			
Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (πατέρας)	0,330	0,041	0,000
Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (πατέρας)	0,451	0,051	0,000
N = 6088			
Μετά τον έλεγχο του επαγγέλματος των παιδιών			
Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (πατέρας)	0,582	0,084	0,000
Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (πατέρας)	0,642	0,083	0,001
Υψηλής ειδίκευσης διανοητική εργασία (απόγονοι)	0,190	0,021	0,000
Χαμηλής ειδίκευσης υπαλληλική εργασία (απόγονοι)	0,483	0,041	0,000
N = 5430			

Πηγή: Επεξεργασία των μικροδεδομένων της EU-SILC 2011 UDB

Συμπερασματικά, η Ελλάδα χαρακτηρίζεται από ένα σύστημα κοινωνικής προστασίας που επικεντρώνεται στις συντάξεις, οι οποίες, ωστόσο, είναι οριακά αποτελεσματικές στη μείωση της παιδικής φτώχειας (παρά το αρχικό χαμηλό επίπεδο πριν από την επίδραση των συνολικών κοινωνικών παροχών σε σύγκριση με άλλες χώρες της ΕΕ). Αντίθετα, οι χώρες της ΕΕ που δίνουν έμφαση στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα και είδος χωρίς έλεγχο πόρων μειώνουν αισθητά την παιδική φτώχεια. Το εύρημα αυτό δείχνει την αναγκαιότητα υιοθέτησης πολιτικών που εστιάζονται σε κοινωνικές μεταβιβάσεις στη βάση της κοινωνικής ιδιότητας του πολίτη.

Η αναγκαία κοινωνική μεταρρύθμιση θα πρέπει να θέσει στο επίκεντρο τις ευάλωτες οικογένειες με παιδιά και, ιδιαίτερα, τις αυξανόμενες μονογονεϊκές και τις εκτεταμένες οικογένειες. Ακόμη και υπό συνθήκες δημοσιονομικής πειθαρχίας, η κοινωνικοοικονομική στήριξη των οικογενειακών προϋπολογισμών θα πρέπει να τεθεί ως προτεραιότητα μέσω κοινωνι-

κών παροχών (χρήμα και είδος), γονικών αδειών (όχι μόνο για τις μητέρες αλλά και τους πατέρες ανεξαρτήτως εργασιακού τομέα), φορολογικών ελαφρύνσεων σε οικονομικά ευάλωτες οικογένειες με παιδιά κ.λπ. (Papanastasiou, Papatheodorou and Petmesidou, 2016). Επιπρόσθετα, η προώθηση της ισότητας των ευκαιριών ανάμεσα στα φύλα στην αγορά εργασίας μπορεί να ωφελήσει τόσο τις οικογένειες όσο και την ελληνική κοινωνία ως σύνολο. Τα νοικοκυριά διπλής καριέρας αντιμετωπίζουν σημαντικά χαμηλότερο κίνδυνο φτώχειας και αποστέρησης, ενώ η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό μπορεί να δώσει ώθηση στην κοινωνικοοικονομική ανάπτυξη μέσω της αξιοποίησης του δυναμικού ενός μεγάλου μέρους μη ενεργού αλλά απασχολήσιμου πληθυσμού. Ωστόσο, κρίσιμο ζήτημα είναι η επιστροφή στην εργασία των γυναικών/μητέρων έπειτα από μια ορισμένη κατάληλη ηλικία του νεογέννητου παιδιού και υπό ευνοϊκές συνθήκες (π.χ. ευελιξία με ασφάλεια).

Η εναρμόνιση της οικογενειακής και εργασιακής ζωής μπορεί να ενισχυθεί με δημόσιες δομές παιδικής φροντίδας που εστιάζονται στη γνωστική ανάπτυξη των παιδιών, χωρίς ωστόσο να διαταράσσεται ο συναισθηματικός δεσμός στο πλαίσιο της οικογένειας (Bowlby, 1973). Η ενίσχυση του εξαιρετικά κρίσιμου συναισθηματικού δεσμού μέσα στην οικογένεια μπορεί να επιτευχθεί με γενναιόδωρες γονικές άδειες από την εργασία. Αντιθέτως, η υπερβολική έμφαση στην τυπική εκπαίδευση δεν επέφερε τα αναμενόμενα αποτελέσματα της μεγαλύτερης εξίσωσης των ευκαιριών στην ελληνική κοινωνία. Οι πολιτικές εκπαίδευσης προκρίθηκαν ως εργαλείο πολιτικής για την καταπολέμηση της φτώχειας και της ανισότητας. Μολαταύτα, οι δημόσιες επενδύσεις στην εκπαίδευση εξηγούν μόνο οριακά τη μεταβλητότητα της φτώχειας σε ανεπτυγμένες χώρες (Esping-Andersen, 2007), ενώ και αυτή καθαυτήν η επίδραση της τυπικής εκπαίδευσης για τα μελλοντικά επιτεύγματα (π.χ. εισόδημα) βαίνει μειούμενη (Goldthorpe, 2016· Papanastasiou, 2019).

Ενότητα

06

Η υλική αποστέρηση στην Ελλάδα και την ΕΕ

Συμπληρωματικά στον δείκτη σχετικής φτώχειας, η Eurostat έχει καθιερώσει τον υπολογισμό δεικτών υλικής αποστέρησης που βασίζονται στη δυνατότητα των νοικοκυριών να καλύψουν τις ακόλουθες βασικές ανάγκες: 1) γεύμα με ψάρι ή κρέας κάθε δεύτερη μέρα, 2) μία εβδομάδα διακοπές τον χρόνο, 3) αντιμετώπιση έκτακτων αλλά αναγκαίων δαπανών, 4) εξασφάλιση επαρκούς θέρμανσης στο σπίτι, 5) αποπληρωμή πάγιων λογαριασμών χωρίς δυσκολίες, 6) κατοχή πλυντηρίου στην κατοικία διαμονής, 7) κατοχή έγχρωμης τηλεόρασης στην κατοικία διαμονής, 8) κατοχή τηλεφώνου και 9) κατοχή αυτοκινήτου. Ένα άτομο (ή νοικοκυριό) θεωρείται ότι βιώνει υλική αποστέρηση όταν δεν δύναται να ικανοποιήσει τουλάχιστον τρεις από τις παραπάνω ανάγκες και ακραία αποστέρηση όταν δεν δύναται να ικανοποιήσει τουλάχιστον τέσσερις.

Η έννοια της υλικής αποστέρησης εκφράζει την αντικειμενική αδυναμία των ατόμων ή νοικοκυριών να καλύψουν βιοτικές ανάγκες που θεωρούνται επιθυμητές ή ακόμη και απαραίτητες για μια αξιοπρεπή ζωή. Ο δείκτης αυτός διακρίνει μεταξύ ατόμων που δεν μπορούν να πληρώσουν για συγκεκριμένα αγαθά ή υπηρεσίες και εκείνων που δεν έχουν τα αντίστοιχα αγαθά ή υπηρεσίες επειδή δεν τα θέλουν ή δεν τα χρειάζονται. Έτσι, ο δείκτης υλικής αποστέρησης ορίζεται ως η επιβαλλόμενη αδυναμία απόκτησης συγκεκριμένων αγαθών ή υπηρεσιών (Eurostat, 2017).

Τα σχετικά στοιχεία για την Ελλάδα παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 6.1. Με βάση αυτό τον δείκτη προκύπτει ότι το ποσοστό των ατόμων που αντιμετώπισαν υλική αποστέρηση το 2015 αυξήθηκε σε 40,7% από 23% που ήταν το 2009. Η αύξηση αυτή απορρέει κυρίως από τη σημαντική άνοδο στο ποσοστό των ατόμων που δεν δύνανται να αποπληρώσουν χωρίς δυσκολίες πάγιους λογαριασμούς και που δεν μπορούν να αντιμετωπίσουν έκτακτες αλλά αναγκαίες δαπάνες. Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η αύξηση στην αδυναμία των νοικοκυριών

να εξασφαλίσουν επαρκή θέρμανση στο σπίτι, καθώς και διατροφή που να περιλαμβάνει κάθε δεύτερη μέρα κρέας ή ψάρι. Τα παραπάνω στοιχεία επιβεβαιώνουν τη σημαντική επιδείνωση στις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού στην Ελλάδα τα τελευταία χρόνια.

Διάγραμμα 6.1: Ποσοστό (%) του πληθυσμού που αδυνατεί να καλύψει συγκεκριμένες βασικές ανάγκες, Ελλάδα, 2009-2015

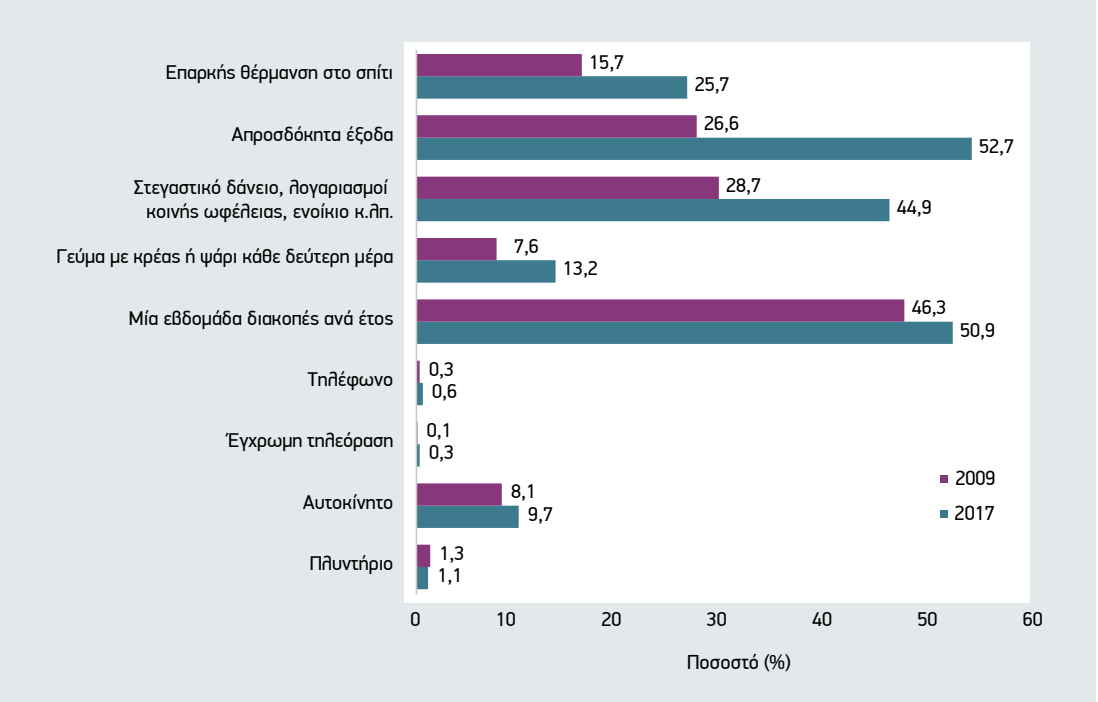

Πηγή: Eurostat

Το Διάγραμμα 6.2 απεικονίζει το επίπεδο υλικής αποστέρησης, καθώς επίσης και αυτό της ακραίας αποστέρησης (τέσσερα αντικείμενα ή περισσότερα από εννιά) στην ΕΕ14 για το έτος 2016. Παρατηρείται ότι οι χώρες της ΕΕ14 με διακριτά και εδραιωμένα συστήματα κοινωνικής προστασίας επιδεικνύουν αρκετά όμοια ποσοστά υλικής αποστέρησης. Οι χώρες του σοσιαλδημοκρατικού κράτους πρόνοιας εμφανίζουν πολύ χαμηλή αποστέρηση, σε αντίθεση με τις χώρες της νότιας Ευρώπης (και ιδιαίτερα την Ελλάδα, στην οποία ο βαθμός υλικής αποστέρησης είναι ανησυχητικός και χρήζει ιδιαίτερης προσοχής), ενώ οι χώρες του συντηρητικού-κορπορατιστικού και του φιλελεύθερου κράτους πρόνοιας βρίσκονται ενδιάμεσα. Επομένως, το Διάγραμμα 6.2 παρέχει μια ένδειξη ότι τα συστήματα κοινωνικής προστασίας μπορούν να ερμηνεύσουν τις εκβάσεις αποστέρησης στο πλαίσιο της ΕΕ14.

Διάγραμμα 6.2: Υλική αποστέρηση, ποσοστό (%) του πληθυσμού, EU-14, 2017

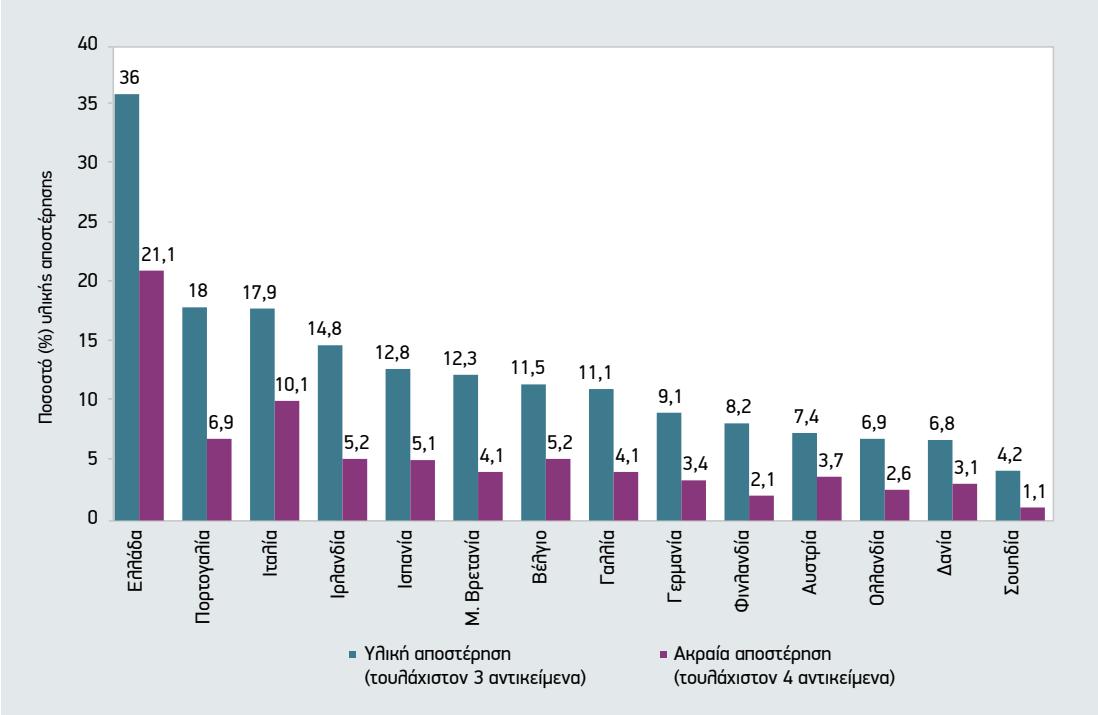

Πηγή: Eurostat

Η αλληλοεπικάλυψη μεταξύ εισοδηματικής φτώχειας και υλικής αποστέρησης αποτελεί κρίσιμο ζήτημα για την πληρέστερη αποτύπωση των επιπέδων διαβίωσης, καθώς επίσης και για τον σχεδιασμό αντίστοιχων πολιτικών. Στο Διάγραμμα 6.3 παρουσιάζεται η διαχρονική εξέλιξη της φτώχειας και της αποστέρησης στην Ελλάδα. Μέχρι την εκδήλωση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης (2007-2008), το ποσοστό των ατόμων σε φτώχεια ήταν σχεδόν στο ίδιο επίπεδο με εκείνο των ατόμων σε αποστέρηση. Από τη στιγμή της εκδήλωσης της κρίσης και της επιβολής της λιτότητας, όμως, το ποσοστό των αποστερημένων ατόμων αυξήθηκε γρηγορότερα από εκείνο των φτωχών ατόμων. Το εύρημα αυτό αποκαλύπτει ότι σε περιόδους μείωσης των εισοδημάτων η εισοδηματική φτώχεια δεν μπορεί να εξηγήσει επαρκώς τη χειροτέρευση του επιπέδου διαβίωσης των νοικοκυριών.

Το κατώφλι φτώχειας υπολογίζεται βάσει του ενδιάμεσου εισοδήματος κάθε έτους. Ως συνέπεια, σε περιόδους μείωσης των εισοδημάτων, το όριο φτώχειας μειώνεται και αυτό, αλλάζοντας το κρίσιμο κριτήριο με το οποίο ένα νοικοκυριό ορίζεται ως φτωχό. Γενικά, ο δείκτης αποστέρησης εμφανίζει παρόμοια αποτελέσματα από την άποψη της επιδείνωσης των συνθηκών διαβίωσης με εκείνα του σταθμισμένου δείκτη φτώχειας. Η εισοδηματική φτώχεια μπορεί να θεωρηθεί ισχυρός εξηγητικός παράγοντας της υλικής αποστέρησης, αλλά δεν μπορεί από μόνη της να ερμηνεύσει τη ραγδαία άνοδο της αποστέρησης στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 6.3: Αλληλοεπικάλυψη μεταξύ φτώχειας και αποστέρησης, ποσοστό (%) του πληθυσμού, Ελλάδα, 2005-2017

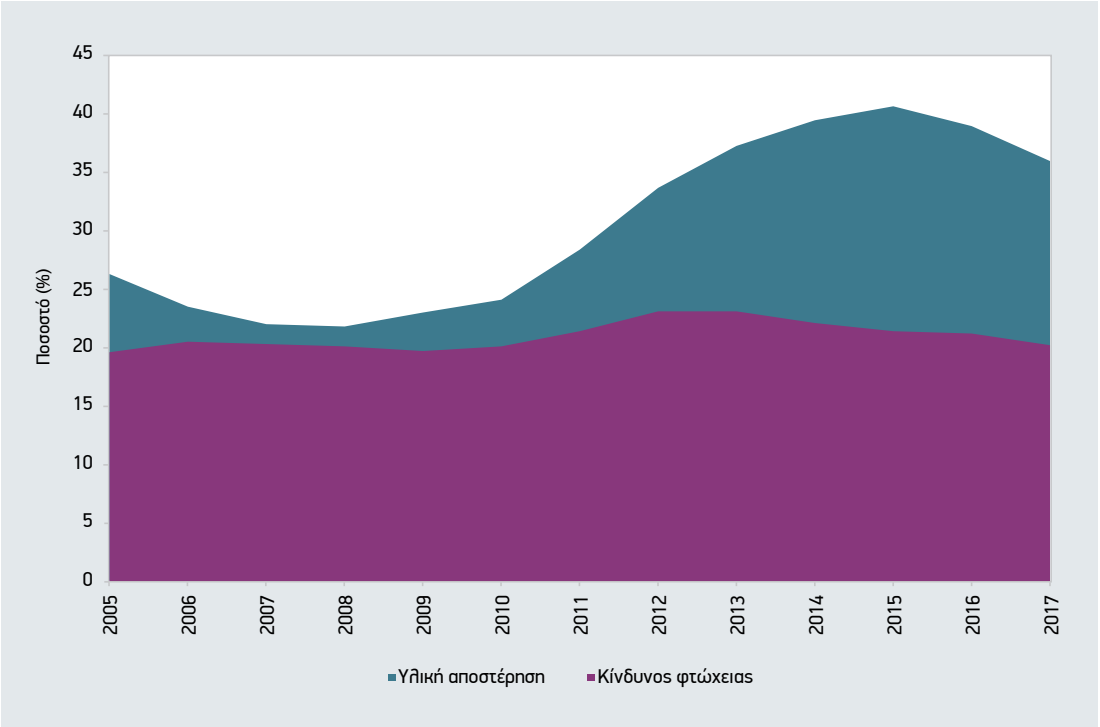

Πηγή: Eurostat

Το Διάγραμμα 6.4 αποτυπώνει την ανάλυση συσχέτισης μεταξύ φτώχειας και αποστέρησης στην ΕΕ14 για το χρονικό διάστημα 2005-2015. Η ανάλυση δείχνει ότι η εισοδηματική φτώχεια μπορεί από μόνη της να εξηγήσει το 55% της μεταβλητότητας της υλικής αποστέρησης. Η τιμή του συντελεστή προσδιορισμού επιβεβαιώνει τη σημασία του εισοδήματος ως προσδιοριστικού παράγοντα της υλικής αποστέρησης. Την ίδια στιγμή, όμως, αποκαλύπτει ότι ένα σημαντικό μέρος των αιτιωδών παραγόντων της υλικής αποστέρησης παραμένει αδιευκρίνιστο. Από τη σκοπιά της κοινωνικής πολιτικής, το εύρημα αυτό υπονοεί ότι οι εισοδηματικές μεταβιβάσεις δεν μπορούν από μόνες τους να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα της αποστέρησης. Έτσι, παροχές σε είδος (π.χ. υγείας, πρόνοιας, στέγασης) ίσως είναι κρίσιμης σημασίας για τη μείωση του κινδύνου αποστέρησης των νοικοκυριών στην Ελλάδα.

Διάγραμμα 6.4: Σχέση μεταξύ φτώχειας και αποστέρησης, 2005-2017, Ελλάδα

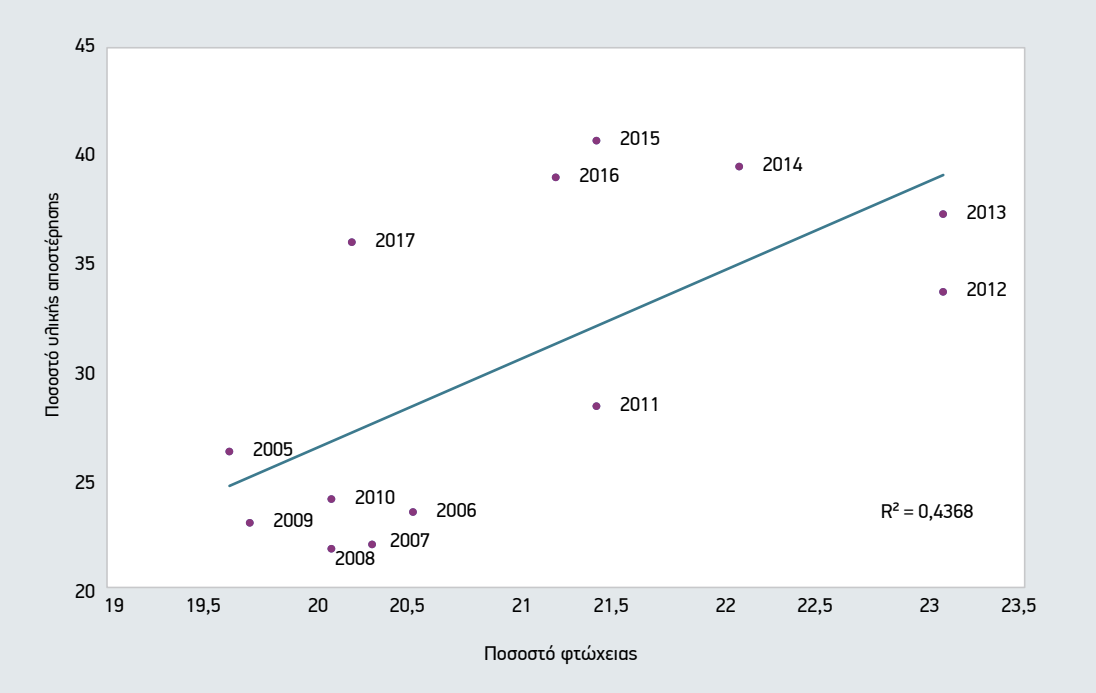

Πηγή: Eurostat

Ένα κρίσιμο ζήτημα είναι ο αντίκτυπος της ύφεσης και των μέτρων λιτότητας στις εκβάσεις αποστέρησης. Αυτό μπορεί να αποτυπωθεί μέσω της ανάδειξης της σχετικής θέσης των επιλεγμένων χωρών της ΕΕ από τη σκοπιά των ποσοστών αποστέρησης μεταξύ 2008 και 2016. Το Διάγραμμα 6.5 αποκαλύπτει ότι η Ελλάδα έχει υποστεί το μεγαλύτερο πλήγμα στα πρότυπα διαβίωσης, καθώς ο δείκτης αποστέρησης έχει αυξηθεί κατά 11,2 ποσοστιαίες μονάδες μεταξύ 2008 και 2016. Οι βασικές αιτίες για τη δραματική αυτή αύξηση σχετίζονται τόσο με εγχώριους (π.χ. κενά και ανισότητες στην κοινωνική προστασία) όσο και με εξωτερικούς (π.χ. επιβαλλόμενη λιτότητα) παράγοντες.

Διάγραμμα 6.5: Σχετική θέση των χωρών της ΕΕ14 ως προς την υλική αποστέρηση, 2008-2017

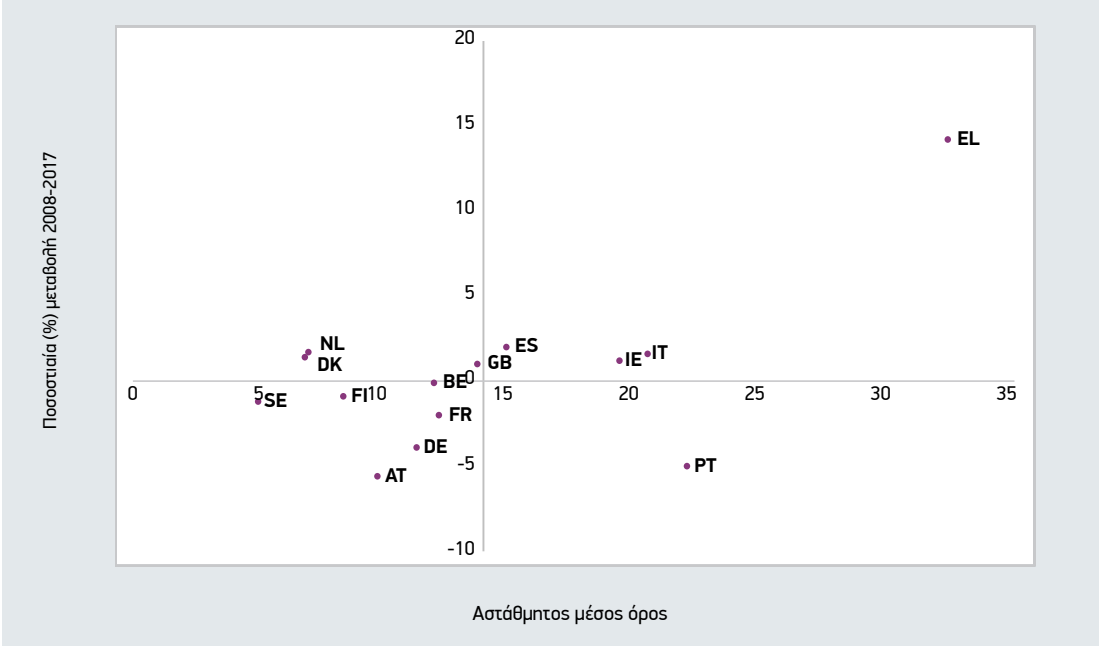

Πηγή: Eurostat

Επιπρόσθετα, ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα αντικείμενα αποστέρησης που συντέλεσαν σε χειρότερες εκβάσεις από την κρίση και μετά. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 6.1, τα νοικοκυριά στην Ελλάδα εμφανίζουν τεράστια αύξηση στην αδυναμία κάλυψης έκτακτων δαπανών, καθώς επίσης και πληρωμής υποθηκών, ενοικίων και λογαριασμών κοινής ωφέλειας. Το στοιχείο αυτό μαρτυρά γιατί η Ελλάδα έχει καταστεί ακραία τιμή από τη σκοπιά της αποστέρησης μεταξύ των χωρών-μελών της ΕΕ14.

Πίνακας 6.1: Ποσοστιαία μεταβολή στα αντικείμενα αποστέρησης που σχετίζονται με οικονομικές πιέσεις μεταξύ 2008-2017

	Έκτακτες δαπάνες	Μία εβδομάδα δακοπές τον χρόνο	Διατροφή με κρέας, κοτόπουλο ή ψάρι (ή χορτοφαγικό ισοδύναμο) κάθε δεύτερη μέρα	Υποθήκη, ενοίκιο και λογαριασμοί κοινής ωφέλειας	Επαρκής θέρμανση
Αυστρία (AT)	-6,1	-12,2	-6,9	-0,3	11,9
Βέλγιο (BE)	2	0,3	1,1	0,1	-0,2
Γερμανία (DE)	-3,9	-6	-4	-1,3	4,7
Δανία (DK)	0,1	3,8	-0,1	1,9	-1,9
Ελλάδα (EL)	27	3,8	7,3	23,5	3,5
Ισπανία (ES)	8,8	4,1	0,7	2,4	-1,7
Φινλανδία (FI)	-0,3	-4	0,1	0,5	4,5
Γαλλία (FR)	-2,3	-8,6	-0,2	-0,8	8,4
Ιρλανδία (IE)	9	11,7	-0,3	5,1	-6,6
Ιταλία (IT)	8,3	5,5	6,6	-5,3	-10,8
Ολλανδία (NL)	3	2	0,5	0,9	-1,1
Πορτογαλία (PT)	12,1	-17,1	-0,7	2,9	20,0
Σουηδία (SE)	1,2	-2,4	-1	-0,8	1,6
Ηνωμένο Βασίλειο (UK)	9,4	3,7	0,9	1,3	-2,4

Πηγή: Eurostat

Από το 2009 στην Ελλάδα έχει μειωθεί το ποσοστό του πληθυσμού που δηλώνει ότι αντιμετωπίζει προβλήματα στην περιοχή διαμονής του. Συγκεκριμένα, το 2015 μειώθηκε σε 12,8% από 16,3% που ήταν το 2009 το ποσοστό του πληθυσμού που δηλώνει ότι υπάρχουν προβλήματα λόγω εγκλημάτων, βίας ή βανδαλισμών στη γειτονιά του. Ρύπανση ή άλλα περιβαλλοντικά προβλήματα στην περιοχή διαμονής δηλώθηκαν από το 19,2% του πληθυσμού, όταν το αντίστοιχο ποσοστό το 2009 ήταν 22,9%. Επίσης, το διάστημα 2009-2015 μειώθηκε και το ποσοστό του πληθυσμού που δηλώνει ότι στη γειτονιά του υπάρχει έντονο πρόβλημα θορύβου. Τα στοιχεία αυτά καταδεικνύουν σημάδια βελτίωσης του περιβάλλοντος διαβίωσης για σημαντικό τμήμα του πληθυσμού της ελληνικής επικράτειας κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Η χειροτέρευση των συνθηκών του ευρύτερου περιβάλλοντος κατοικίας των νοικοκυριών που επήλθε κατά τα πρώτα χρόνια της ύφεσης δείχνει να βελτιώνεται. Τα δεδομένα αναμένεται να μας απασχολήσουν και στο μέλλον, ώστε να διαπιστωθεί το κατά πόσο τέτοιου είδους θετικές εξελίξεις αντανακλούν μια ουσιαστική βελτίωση και δεν είναι αποτέλεσμα συγκυρίας.

Διάγραμμα 6.6: Ποσοστό (%) του πληθυσμού που δηλώνει συγκεκριμένα προβλήματα στην περιοχή διαμονής, Ελλάδα, 2009-2015

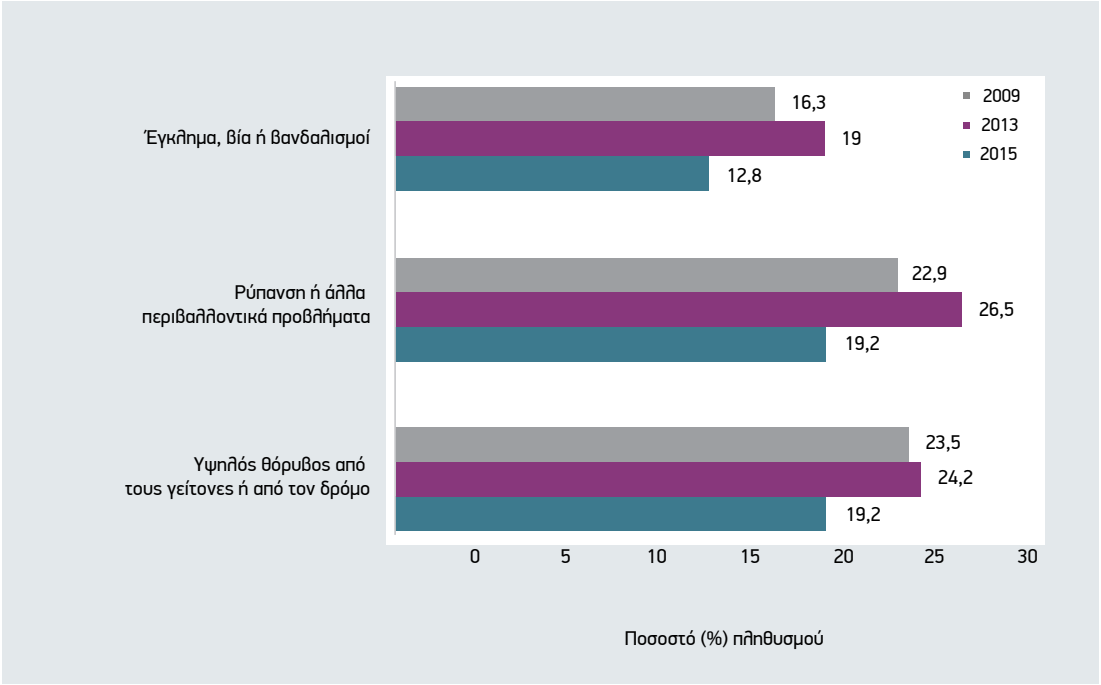

Πηγή: Eurostat

Ενότητα

07

Συμπεράσματα

Σκοπός της Έκθεσης ήταν να αποτυπώσει τις κοινωνικές επιπτώσεις της ύφεσης και της δημοσιονομικής προσαρμογής στην Ελλάδα. Στην αντίστοιχη Έκθεση του 2013, όπου εξετάζονταν τα εισοδήματα του 2010, είχε προβλεφθεί ότι οι ουσιαστικές επιπτώσεις της κρίσης στα εισοδήματα και στη φτώχεια θα καταγράφονταν με σαφήνεια στις επόμενες έρευνες της EU-SILC. Είναι γεγονός ότι με την έρευνα του 2016, που αναφέρεται στα εισοδήματα του 2015, μας επιτράπηκε η πληρέστερη ανάλυση και τεκμηρίωση των θέσεων που υποστηρίχθηκαν και κατά το παρελθόν. Στην Έκθεση αυτή επικεντρωθήκαμε όχι μόνο στη γενική αποτύπωση των επιδράσεων της ύφεσης αλλά και στη λεπτομερή αξιολόγηση των επιπτώσεων που έχουν οι πολιτικές περικοπής των δαπανών για κοινωνική προστασία και ο περιορισμός της καθολικότητάς τους που έχουν επιβληθεί στη χώρα από τις μνημονικές συμβάσεις.

Η ανάλυση εστιάστηκε στη διερεύνηση και στον σχολιασμό βασικών διαστάσεων της ανισότητας, της φτώχειας και της αποστέρησης στην Ελλάδα και την ΕΕ, επικεντρώνοντας στην περίοδο μετά το ξέσπασμα της οικονομικής κρίσης. Παράλληλα διερευνήθηκαν οι αλλαγές στη δομή και στα βασικά χαρακτηριστικά του συστήματος κοινωνικής προστασίας και των κοινωνικών μεταβιβάσεων που έλαβαν χώρα την περίοδο αυτή. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις, συνολικά και ανά είδος, διαμορφώνουν σε σημαντικό βαθμό τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών και επηρεάζουν καθοριστικά την εισοδηματική ανισότητα, τη φτώχεια και την αποστέρηση που βιώνουν οι κάτοικοι κάθε χώρας.

Ως αποτέλεσμα της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας, στο πλαίσιο των μνημονιακών δεσμεύσεων, το σύστημα κοινωνικής προστασίας της Ελλάδας υφίσταται σημαντικές αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές αφορούν τόσο το επίπεδο των δαπανών (συνολικές και ανά λειτουργία) όσο και το μείγμα και τη στόχευση των πολιτικών, αλλά και τις καλύψεις των κοινωνικών αναγκών και κινδύνων. Η αύξηση των κοινωνικών προβλημάτων εξαιτίας της παρατετα-

μένης ύφεσης δεν συνοδεύεται από αύξηση των κοινωνικών δαπανών. Αντιθέτως, σε μια περίοδο όπου παρατηρείται δραματική αύξηση της ανεργίας και ραγδαία επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης, οι δαπάνες για κοινωνική προστασία, τόσο ανά κάτοικο όσο και ως ποσοστό του ΑΕΠ, μειώνονται σημαντικά. Είναι αξιοσημείωτο πως η μεγάλη μείωση των κοινωνικών δαπανών ως ποσοστό του ΑΕΠ λαμβάνει χώρα την ίδια περίοδο που το ΑΕΠ της χώρας συρρικνώνεται κατά ¼. Δηλαδή, οι δαπάνες για κοινωνική προστασία μειώνονται ταχύτερα απ' ό,τι η συνολική οικονομική δραστηριότητα. Η Ελλάδα είναι μία από τις ελάχιστες χώρες της ΕΕ27 όπου παρατηρείται μείωση των κοινωνικών δαπανών και σε όλες τις επιμέρους βασικές κατηγορίες/λειτουργίες. Παράλληλα, μεταβάλλεται ο χαρακτήρας των παροχών που πλέον δίνονται με έλεγχο πόρων των δικαιούχων (δηλαδή με εισοδηματικά και περιουσιακά κριτήρια), αλλοιώνοντας περαιτέρω την όποια καθολικότητα του συστήματος κοινωνικής προστασίας. Στο πλαίσιο των επιβαλλόμενων πολιτικών δημοσιονομικής πειθαρχίας των προγραμμάτων σταθεροποίησης, οι αλλαγές αυτές μεταλλάσσουν τη φυσιογνωμία και το περιεχόμενο της κοινωνικής προστασίας της χώρας, οδηγώντας σε μεγαλύτερη εμπορευματοποίηση μεγάλου τμήματος βασικών αγαθών και υπηρεσιών για τη διαβίωση των νοικοκυριών. Το αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών αποτυπώνεται στην επιδείνωση των δεικτών φτώχειας και αποστέρησης του πληθυσμού. Ταυτόχρονα, οι αλλαγές στα εισοδήματα, στην κοινωνική προστασία και στην αγορά εργασίας, στο πλαίσιο των ευρύτερων αλλαγών του μακροοικονομικού περιβάλλοντος, αναμένεται να έχουν μακροχρόνιες επιπτώσεις στα πρότυπα και στις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών της χώρας, που είναι κρίσιμο να εκτιμηθούν για τη χάραξη και αξιολόγηση των πολιτικών.

Διαπιστώθηκε ότι η Ελλάδα παρουσιάζει, όπως και στο παρελθόν, πολύ υψηλούς δείκτες ανισότητας σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Έχει τη δεύτερη υψηλότερη ανισότητα στη διανομή του εισοδήματος μεταξύ των χωρών της ΕΕ15, μετρούμενη με τον δείκτη Gini. Η συγκριτική ανάλυση επιβεβαιώνει τα ευρήματα προηγούμενων μελετών ότι οι διαφορές στην εισοδηματική ανισότητα μεταξύ των χωρών σχετίζονται με το σύστημα κοινωνικής προστασίας που έχει αναπτύξει η κάθε χώρα. Έτσι, τη μεγαλύτερη ανισότητα εμφανίζουν οι χώρες της νοτίου Ευρώπης, καθώς και αυτές που εντάσσονται στο φιλελεύθερο σύστημα κοινωνικής προστασίας που χαρακτηρίζεται από παροχές που δίνονται με έλεγχο πόρων των δικαιούχων. Αντίθετα, τη χαμηλότερη ανισότητα εμφανίζουν οι χώρες που έχουν αναπτύξει σοσιαλδημοκρατικό σύστημα κοινωνικής προστασίας που χαρακτηρίζεται από καθολικού χαρακτήρα παροχές, και ακολουθούν οι χώρες του κορπορατιστικού μοντέλου. Η χρήση ενναλακτικών δεικτών ανισότητας επέτρεψε την κατανόηση των διαφορών ως προς τη διασπορά του εισοδήματος σε διάφορα εισοδηματικά κλιμάκια μεταξύ των χωρών της ΕΕ.

Η διάσπαση της ανισότητας επιβεβαιώνει τα ευρήματα των προηγούμενων ερευνών ότι η συνολική ανισότητα οφείλεται κυρίως στη διασπορά των εισοδημάτων εντός παρά μεταξύ των διάφορων πληθυσμιακών ομάδων. Οι εισοδηματικές διαφορές στο μέσο εισόδημα μεταξύ πληθυσμιακών ομάδων που συγκροτούνται με βάση συγκεκριμένα κοινωνικά και ατομικά

χαρακτηριστικά, όπως το μέγεθος και ο τύπος του νοικοκυριού ή η εκπαίδευση, το επάγγελμα και η ηλικία των ατόμων, δεν μπορούν από μόνες τους να ερμηνεύσουν κάποιο σημαντικό ποσοστό της συνολικής ανισότητας. Μόνο η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάσταση του υπευθύνου μπορούν να ερμηνεύσουν έως και το ¼ της συνολικής ανισότητας σε ορισμένες χώρες, όπως την Πορτογαλία, τη Ρουμανία, την Κύπρο και τη Βουλγαρία. Στην Ελλάδα, κανένα από τα χαρακτηριστικά αυτά δεν μπορεί να ερμηνεύσει από μόνο του περισσότερο από το 14% της συνολικής ανισότητας. Αυτό σημαίνει πως το μεγαλύτερο μέρος της συνολικής ανισότητας οφείλεται στη διασπορά των εισοδημάτων που υπάρχει εντός των πληθυσμιακών αυτών ομάδων. Το ευρήματα αυτά καταδεικνύουν ότι οι πολιτικές που προσβλέπουν στη μείωση της συνολικής ανισότητας μέσω της άμβλυνσης των διαφορών μεταξύ συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων αναμένεται να έχουν περιορισμένη αποτελεσματικότητα. Αντίστοιχα, δεν θα μπορούσε να μειωθεί σημαντικά η συνολική ανισότητα με πολιτικές που θα ενίσχυαν τα εισοδήματα μόνο κάποιων συγκεκριμένων ομάδων του πληθυσμού. Επιπρόσθετα, οι πολιτικές αυτές θα είχαν διαφορετικές επιπτώσεις σε κάθε χώρα της ΕΕ. Η ενίσχυση των χαμηλών εισοδημάτων, μέσω παροχών και παρεμβάσεων καθολικής εμβέλειας, καταδεικνύεται ως ο πλέον αποτελεσματικός τρόπος για τη μείωση της ανισότητας.

Η ανάλυση καταδεικνύει τη χαμηλή αποτελεσματικότητα των χρηματικών κοινωνικών μεταβιβάσεων στη μείωση της ανισότητας. Το 2015 η μείωση της ανισότητας στην Ελλάδα μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι αρκετά αναιμική και κυρίως εξαντλείται στην επίδραση που ασκούν οι συντάξεις. Το γεγονός αυτό φαίνεται να ευνοεί περισσότερο τα μεσαία εισοδήματα. Τα ευρήματα αυτά επιβεβαιώνουν την τάση που παρατηρείται στη χώρα τις τελευταίες δύο δεκαετίες. Οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, δηλαδή όλες οι χρηματικές παροχές εκτός συντάξεων, έχουν μια ιδιαίτερα περιορισμένη διανεμητική επίδραση στη μείωση της συνολικής ανισότητας. Οι μεταβιβάσεις αυτές αποτελούν βασικό εργαλείο για την επίτευξη των διανεμητικών στόχων της κοινωνικής πολιτικής στις περισσότερες χώρες. Η αδυναμία των κοινωνικών αυτών επιδομάτων να έχουν ένα ουσιαστικό διανεμητικό αποτέλεσμα αποκαλύπτει τις ανεπάρκειες του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα ως προς την επίτευξη του αναδιανεμητικού του ρόλου.

Με βάση τα πλέον πρόσφατα διαθέσιμα στοιχεία, διαπιστώνεται ότι στη χώρα μας υπάρχει δραματική επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού από την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης και την επιβολή των μέτρων δημοσιονομικής πειθαρχίας. Την περίοδο αυτή παρατηρείται σημαντική μείωση των εισοδημάτων, με προφανείς τις επιπτώσεις στο επίπεδο διαβίωσης. Η μείωση όμως αυτή των εισοδημάτων έχει οδηγήσει σε αντίστοιχη μείωση του ορίου σχετικής φτώχειας που υπολογίζεται ως ποσοστό του διάμεσου εισοδήματος. Συγκεκριμένα, την περίοδο 2009-2015 το όριο σχετικής φτώχειας μειώνεται κατά 37%, αντανακλώντας την αντίστοιχη μείωση που υπέστησαν τα μεσαία εισοδήματα. Καταλληλότερος δείκτης για να αποτυπωθεί η επιδείνωση των συνθηκών διαβίωσης είναι ένας διαχρονικά σταθερός δείκτης φτώχειας. Με βάση λοιπόν το όριο φτώχειας του 2009, διαπιστώνουμε ότι

το 2015 ένας στους δύο Έλληνες ζει σε αντίστοιχες συνθήκες με αυτές που ζούσε το 1/5 του φτωχότερου πληθυσμού το 2009. Επίσης, μόλις έναν χρόνο από την εφαρμογή του πρώτου μνημονίου, ο κίνδυνος φτώχειας στην Ελλάδα αυξήθηκε κατά 9 ποσοστιαίες μονάδες. Την ίδια περίοδο αυξάνεται και το χάσμα φτώχειας, γεγονός που υποδηλώνει ότι μεγαλώνει η απόσταση του διάμεσου εισοδήματος των φτωχών από το όριο φτώχειας. Αυτό σημαίνει ότι οι φτωχοί γίνονται φτωχότεροι, εφόσον τα εισοδήματά τους μειώνονται περαιτέρω.

Η χειροτέρευση των συνθηκών διαβίωσης αντανακλάται και στους δείκτες υλικής αποστέρησης που δεν υπολογίζονται με εισοδηματικά κριτήρια αλλά με βάση την ικανότητα των ατόμων να καλύψουν συγκεκριμένες βασικές ανάγκες. Οι δείκτες αυτοί αποκαλύπτουν επίσης τη δραματική αύξηση της υλικής αποστέρησης που βιώνουν οι Έλληνες. Το 2015 η υλική αποστέρηση (αδυναμία κάλυψης τουλάχιστον τριών από τις εννιά βασικές ανάγκες) αυξάνεται στο 41% από το 23% που ήταν το 2009. Μεταξύ άλλων, παρατηρείται ότι στην Ελλάδα έχει αυξηθεί σημαντικά το ποσοστό του πληθυσμού που αδυνατεί να ανταποκριθεί χωρίς δυσκολίες στην αποπληρωμή πάγιων λογαριασμών, που αδυνατεί να καλύψει έκτακτες αλλά αναγκαίες δαπάνες, να εξασφαλίσει επαρκή θέρμανση στο σπίτι ή κατάλληλη διατροφή. Η χώρα παρουσιάζει εντυπωσιακά υψηλότερους δείκτες υλικής αποστέρησης από τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ14. Είναι ενδεικτικό ότι χώρες με την αμέσως χειρότερη επίδοση από αυτήν της Ελλάδας εμφανίζουν περίπου 50% χαμηλότερη υλική αποστέρηση.

Η συγκριτική ανάλυση της φτώχειας με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ επιβεβαιώνει τη σημασία του συστήματος κοινωνικής προστασίας στο επίπεδο διαβίωσης των νοικοκυριών. Αποτελεσματικότερες στη μείωση της φτώχειας και της αποστέρησης εμφανίζονται οι χώρες που έχουν αναπτύξει συστήματα προστασίας που χαρακτηρίζονται από καθολικές παροχές. Αντίθετα, υψηλό κίνδυνο φτώχειας εμφανίζουν οι χώρες της νοτίου Ευρώπης και αυτές με φιλελεύθερο καθεστώς, όπου οι παροχές δίνονται μέσω ελέγχου πόρων των δικαιούχων. Ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα νοικοκυριά στις χώρες της ΕΕ αντανακλά κυρίως τη διαφορετική επίδραση που ασκούν οι χρηματικές κοινωνικές μεταβιβάσεις. Το σύστημα κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα εμφανίζεται ιδιαίτερα αναποτελεσματικό σε ό,τι αφορά την άμβλυνση της φτώχειας και των ανισοτήτων. Η διανεμητική επίδραση του συγκεκριμένου συστήματος περιορίζεται σχεδόν εξ ολοκλήρου στον ρόλο των συντάξεων. Αντίθετα, οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις έχουν πολύ περιορισμένη επίδραση τόσο στη μείωση του κινδύνου φτώχειας όσο και στη μείωση της ανισότητας. Η άμβλυνση της φτώχειας μέσω των λοιπών (εκτός συντάξεων) κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι με διαφορά η χαμηλότερη μεταξύ των χωρών της ΕΕ15.

Οι επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας αποτυπώνονται επίσης και στη μεταβολή τόσο του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες όσο και της συνεισφοράς των ομάδων αυτών στη συνολική φτώχεια. Την περίοδο αυτή, όπως ήταν αναμενόμενο, αυξάνεται σημαντικά η συμβολή των ανέργων στη συνολική φτώχεια της χώρας. Παράλληλα μειώνεται ο κίνδυνος φτώχειας των συνταξιούχων, γεγονός

που οφείλεται στην αναλογικά μικρότερη περικοπή που υπέστησαν οι συντάξεις σε σύγκριση με τα υπόλοιπα εισοδήματα της οικονομίας. Η ανάλυση των συγκεκριμένων τάσεων καθίσταται αναγκαία για τον ορθό και αποτελεσματικό σχεδιασμό της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα για την άμβλυνση της φτώχειας και της αποστέρησης.

Ιδιαίτερα υψηλή ήταν και παραμένει στην Ελλάδα η φτώχεια των εργαζομένων. Η χώρα εμφανίζει τον δεύτερο υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας των εργαζομένων μεταξύ των χωρών της ΕΕ27. Το γεγονός αυτό αντανακλά τις χαμηλές αποδοχές για μεγάλα τμήματα του εργαζόμενου πληθυσμού, ειδικότερα αυτών που εργάζονται σε επισφαλείς ή ευέλικτες θέσεις εργασίας, που δεν επαρκούν για να εξασφαλίσουν ένα αποδεκτό επίπεδο διαβίωσης. Ο κίνδυνος φτώχειας των ανέργων είναι σημαντικά υψηλότερος από αυτόν των εργαζομένων. Όμως, αν και αυξήθηκε την περίοδο της ύφεσης, δεν διαφοροποιείται σημαντικά από τον αντίστοιχο μέσο όρο των υπόλοιπων χωρών της ΕΕ27. Το γεγονός αυτό αντανακλά την αρωγή των οικογενειών στην Ελλάδα, όπου οι άνεργοι (ειδικά οι νέοι) ζουν με τις γονικές οικογένειες ως αναγκαία στρατηγική επιβίωσης, ελλείψει άλλων παροχών μέσω του κοινωνικού κράτους που θα τους επέτρεπε να ζουν μόνοι.

Στην ανάλυση ιδιαίτερη εστίαση έγινε στην παιδική φτώχεια, που αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους δείκτες για την ευημερία μιας κοινωνίας. Η χώρα εμφανίζει έναν ιδιαίτερα υψηλό κίνδυνο παιδικής φτώχειας που αυξήθηκε την περίοδο της κρίσης. Αντίστοιχες είναι και οι εκτιμήσεις για την αποστέρηση που βιώνουν τα παιδιά, η οποία είναι με διαφορά η υψηλότερη μεταξύ των χωρών της ΕΕ15. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει τις δραματικές επιπτώσεις της ύφεσης και των πολιτικών λιτότητας στο επίπεδο διαβίωσης των παιδιών. Το σύστημα κοινωνικής προστασίας εμφανίζεται αρκετά αναιμικό στη μείωση της παιδικής φτώχειας. Μεταξύ των χωρών της ΕΕ15, οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα έχουν με διαφορά τη μικρότερη επίδραση στη μείωση του κινδύνου φτώχειας που αντιμετωπίζουν τα παιδιά. Επιπρόσθετα, η Ελλάδα είναι η μόνη χώρα που οι συντάξεις έχουν τόσο μεγάλη συμμετοχή στην άμβλυνση της παιδικής φτώχειας. Η ανάλυση καταδεικνύει την καθοριστική σημασία στη μείωση της παιδικής φτώχειας στις χώρες της ΕΕ15 που έχουν οι λοιπές μεταβιβάσεις εκτός συντάξεων. Το γεγονός αυτό αναδεικνύει μία από τις εγγενείς αδυναμίες του συστήματος κοινωνικών μεταβιβάσεων της χώρας, όπου οι λοιπές, εκτός συντάξεων, μεταβιβάσεις έχουν έναν αρκετά αδύναμο ρόλο στην αντιμετώπιση κοινωνικών κινδύνων και στην προαγωγή της κοινωνικής ευημερίας. Οι δομικές ανεπάρκειες του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας αναδεικνύουν ως κρίσιμο τον ρόλο της οικογένειας για το επίπεδο ευημερίας και την παροχή προστασίας στα παιδιά. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι χώρες της ΕΕ που δίνουν έμφαση στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις που παρέχονται χωρίς έλεγχο πόρων κατορθώνουν να μειώνουν εντυπωσιακά την παιδική φτώχεια. Επιπρόσθετα, το χαμηλό επίπεδο κοινωνικών παροχών αυξάνει τον ρόλο της οικογένειας σε ζητήματα κοινωνικής ευημερίας και επιδρά αρνητικά στην κοινωνική κινητικότητα. Έτσι, τα χαρακτηριστικά της οικογένειας προέλευσης στην Ελλάδα επηρεάζουν σημαντικά τα μελλοντικά επιτεύγματα των παιδιών και τον κίνδυνο φτώχειας που αντιμετωπίζουν.

Τα ευρήματα της έρευνας αυτής καταδεικνύουν τις καταστροφικές επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στα επίπεδα διαβίωσης του πληθυσμού. Η παρατηρούμενη διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών της ΕΕ ως προς την ανισότητα και τη φτώχεια αντανακλά κυρίως τις ιδιαίτερες επιδράσεις που ασκεί το σύστημα κοινωνικής προστασίας. Ως αποτέλεσμα των πολιτικών δημοσιονομικής πειθαρχίας, στο πλαίσιο των μνημονιακών συμβάσεων, το σύστημα κοινωνικής προστασίας υφίσταται σημαντικές αλλαγές ως προς το επίπεδο των δαπανών (συνολικές και ανά λειτουργία), το μείγμα και τη στόχευση των πολιτικών και τις καλύψεις κοινωνικών αναγκών και κινδύνων. Τα μέτρα πολιτικής που επιβάλλονται οδηγούν σε μεγαλύτερη συρρίκνωση του ελληνικού συστήματος κοινωνικής προστασίας και στη μεταστροφή του σε υπολειμματικό, όπου ο στόχος περιορίζεται στην αντιμετώπιση μόνο φαινομένων ακραίας φτώχειας και αποστέρησης. Οι αλλαγές αυτές έχουν αποδυναμώσει περαιτέρω τον ήδη αδύναμο διανεμητικό ρόλο της κοινωνικής προστασίας της χώρας, με προφανείς τις επιπτώσεις στην επιδείνωση των δεικτών φτώχειας και αποστέρησης του πληθυσμού. Η ενίσχυση του συστήματος κοινωνικής προστασίας μέσω ενός κατάλληλου μείγματος πολιτικών θα μπορούσε να επιφέρει ευεργετικά αποτελέσματα στην αντιμετώπιση των κοινωνικών επιπτώσεων της κρίσης, στην άμβλυνση της φτώχειας και της αποστέρησης και στη γενικότερη προαγωγή της κοινωνικής ευημερίας. Στο πλαίσιο αυτό θα πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι συστήματα κοινωνικής προστασίας που χαρακτηρίζονται από καθολικές παροχές που δίνονται χωρίς έλεγχο πόρων των δικαιούχων εμφανίζονται πιο αποτελεσματικά στην προαγωγή της κοινωνικής ευημερίας και στην αντιμετώπιση κοινωνικών προβλημάτων, όπως η φτώχεια και η αποστέρηση.

Βιβλιογραφία

Adam, S. and Papatheodorou, C. (2016). "Dismantling the feeble social protection system of Greece: Crisis and austerity measures consequences", in Schubert, K., de Villota, P. and Kuhlmann, J. (eds), *Challenges to the European Welfare Systems*, New York: Springer.

Alcock, P. (1993). *Understanding Poverty*, London: Macmillan.

Anand, S. (1983). *Inequality and Poverty in Malaysia: Measurement and Decomposition*, Oxford: Oxford University Press.

Atkinson, A. B. (1983). *The Economics of Inequality*, 2nd edition, Oxford: Clarendon Press.

Atkinson, A. B. (1998). *Poverty in Europe*, Oxford: Blackwell.

Atkinson, A. B. (2012). "EU social policy beyond the crisis", στο *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

Atkinson, A. B. and Bourguignon, F. (eds) (2000). *Handbook of Income Distribution*, 1, Amsterdam: North Holland.

Bourguignon, F. (1979). "Decomposable income inequality measures", *Econometrica*, 47, pp. 901-920.

Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss. Vol. 2: Separation: anxiety and anger*, New York, NY: Basic Books.

Bowles, S. and Gintis, H. (2001). "The inheritance of economic status: education, class and genetics", in Feldman, M. (ed.), *Genetics, behaviour and society*, Oxford: Elsevier.

Busch, K. (2010). "World economic crisis and the welfare state", *International Policy Analysis*, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.

Causa, O. and Johansson, A. (2009). "Intergenerational social mobility", Working Paper 707, Paris: OECD Economics Department.

Causa, O., Dantan, S. and Johansson, A. (2009). "Intergenerational social mobility in European OECD countries", Working Paper 709, Paris: OECD Economics Department.

Chossudovsky, M. (1998). "Global poverty in the late 20th century", *Journal of International Affairs*, 52 (1), pp. 293-311.

Corak, M. (2013). "Income inequality, equality of opportunity and intergenerational mobility", *Journal of Economic Perspectives*, 27 (3), pp. 79-102.

Cowell, F. A. (1980). "On the structure of additive inequality measures", *Review of Economic and Statistics*, 47, pp. 521-531.

Cowell, F. A. (1984). "On the structure of american inequality", *Review of Income and Income and Wealth*, 30, pp. 351-375.

Cowell, F. A. (1995). *Measuring Inequality*, 2nd edition, London: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.

Cowell, F. A. (2000). "Measurement of inequality", in Atkinson, A. B. and Bourguignon, F. (eds), *Handbook of Income Distribution*, 1, Amsterdam: North-Holland.

Dafermos, Y. and Papatheodorou, C. (2012). "Working poor, labour market and social protection in the EU: A comparative perspective", *International Journal of Management Concepts and Philosophy*, 6 (1/2).

Dafermos, Y. and Papatheodorou, C. (2015a). "Linking functional with personal income distribution: Aa stock-flow consistent approach", *International Review of Applied Economics*, 29 (6).

Dafermos, Y. and Papatheodorou, C. (2015b). "What drives inequality and poverty in the EU? Exploring the impact of macroeconomic and institutional factors", *International Review of Applied Economics*, 27 (1).

Davidson, P. (2004). "A Post Keynesian view of the Washington consensus and how to improve it", *Journal of Post Keynesian Economics*, 27 (2), pp. 207-230.

EC (2010). "The economic adjustment programme for Greece", Occasional Paper 61, Brussels: Directorate-General for Economic and Financial Affairs.

Espring-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Policy Press. [ελλ. έκδ.: Esping-Andersen, G. (2006). *Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας*, Γολέμη, Ά. (μτφρ.), Βενιέρης, Δ., Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (επιμ.), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα].

Esping-Andersen, G. (2009). *The Incomplete Revolution. Adapting to Women's New Roles*, Cambridge: Polity Press.

European Commission (2018). *Your rights country by country*, http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=858&langId=en.

Eurostat (2017). Glossary: Material deprivation, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Material_deprivation.

Ferrera, M. (1996). "The 'Southern model' of welfare in social Europe", *Journal of European Social Policy*, 6, pp. 17-37.

Förster, M. and Mira d'Ercole, M. (2005). "Income distribution and poverty in OECD countries in the second half of the 1990s", OECD Social Employment and Migration Working Papers 22, Paris: OECD.

Goldthorpe, J. (2016). "Social class mobility in modern Britain: Changing structure, constant process", *Journal of the British Academy*, 4, pp. 89-111.

Gordon, D. and Townsend, P. (eds) (2000). *Breadline Europe; The Measurement of Poverty*, Bristol: Policy Press.

Greer, S. (2013). "Structural adjustment comes to Europe: Lessons for the Eurozone from the conditionality debates", *Global Social Policy*, 14 (1), pp. 51-71.

Guio, A.-C. (2005). *Income Poverty and Social Exclusion in the EU25*, Statistics in Focus, Population and Social Condition, Eurostat.

Heady, C., Mitrakos, T. and Tsakloglou, P. (2001). "The distributional impact of social transfers in the European Union: Evidence from the ECHP", *Fiscal Studies*, 22 (4), pp. 547-565.

Hegelich, S. and Meyer, H. (2009). "Conflict, negotiation, social peace: The german welfare system", in Schubert, S. K., Hegelich, S. and Bazant, U. (eds), *The Handbook of European Welfare Systems*, London/Oxford: Routledge.

Herman, E. (1998). "The US jobs miracle. Not the model it's routed to be", *Zmagazine*, http://www.zcommunications.org/the-u-s-jobs-miracle-by-edward-herman, July.

IMF (2010). "Greece: Memorandum of Economic and financial policies", Country Report 10/111, Washington: International Monetary Fund.

Jenkins, S. (1991). "The measurement of income inequality", in Osberg, L. (ed.), *Economic Inequality and Poverty: International Perspectives*, New York: M.E. Sharpe Inc.

Katrougalos, G. (1996). "The South-European welfare model: The Greek welfare state in search of an identity", *Journal of European Social Policy* (London), 6 (1).

Lambert, P. (1993). *The Distribution and Redistribution of Income: A Mathematical Analysis*, 2nd edition, Manchester: Manchester University Press.

Leibfried, S. (1992). "Towards a european welfare state? On integrating poverty regimes into the European Community", in Ferge, Z. and Kolberg, J. E. (eds), *Social Policy in a Changing Europe*, Frankfurt am Main: European Centre for Social Welfare Policy and Research.

Liakos, A. (1993). *Labor and policies in interwar Greece*, Athens: Research Foundation of the Commercial Bank of Greece.

Lohmann, H. and Marx, I. (2008). "The different faces of in-work poverty in Europe", in Andreß, H-J. and Lohmann, H. (eds), *The working poor in Europe: Employment, poverty and globalization*, Cheltenham: Edward Edgar.

Maloutas, T. and Papatheodorou, C. (2004). "Welfare System", in Charalampis, D., Maratou-Alipranti, L. and Hadjiyanni, A. (eds), *Recent Social Trends in Greece: 1960-2000*, Montreal & Kingston: McGill-Queens's University Press.

Matsaganis, M., O'Donoghue, C., Levy, H., Coromaldi, M., Mercader-Prats, M., Rodrigues, C. F., Toso, S. and Tsakloglou, P. (2005). "Child poverty and family transfers in southern Europe", *IZA DP 1509*, Bonn: Institute for the Study of Labor - Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit.

MISSOC, (2018). *Comparative tables*, http://www.missoc.org.

Missos V. (2019). "Inequality and financialization: a brief sketch for interpreting the Greek economic crisis", in Frangakis, M. (ed.), *Ten years into the global economic crisis*, Nicos Poulantzas Institute, transform! europe, EuroMemorandum Group.

Nolan, B. and Marx, I. (2000). "Low pay and household poverty", in Gregory, M., Salverda, W. and Bazen, S. (eds), *Labour market inequalities: Pproblems and policies of low wage employment in international perspective*, Oxford: Oxford University Press.

OECD (2018). *A broken social elevator? How to promote social mobility*, Paris: OECD Publishing.

Ortiz, I. and Cummins, M. (2013). "The age of austerity: A review of public expenditures and adjustment measures in 181 countries", Working Paper, New York/Geneva: Initiative for Policy Dialogue and the South Centre.

Ortiz, I., Daniels, L. and Engilbertsdóttir, S. (2013). "Introduction", in Ortiz, I., Daniels, L. and S. Engilbertsdóttir, S. (eds), *Child poverty and inequality. New perspectives*, New York: UNICEF.

Papanastasiou, S. (2017). "The education effect on income across two generations in EU welfare states", *Social Cohesion and Development*, 12 (2), pp. 101-113.

Papanastasiou, S. and Papatheodorou, C. (2010). "Intergenerational transmission of poverty in the EU: An empirical analysis", Paper presented at the 1st IIPPE International Conference in Political Economy "Beyond the Crisis", Rethymno, Crete.

Papanastasiou, S. and Papatheodorou, C. (2017). "Intergenerational occupational persistence across the worlds of welfare in the EU", *Social Policy*, 8.

Papanastasiou, S. and Papatheodorou, C. (2019). "Causal dynamics of poverty reproduction in EU countries", *International Journal of Social Welfare*, 28, pp. 117-127.

Papanastasiou, S. and Papatheodorou, C. (in progress). "Liberalizing" social protection amid austerity in Greece", in Schubert, K., Kuhlmann J. and Blum, S. (eds), *Handbook of European Welfare Systems*, London: Routledge.

Papanastasiou, S. Papatheodorou, C. and Petmesidou, M. (2016). "Child poverty and intergenerational poverty transmission in the EU: What is the impact of social protection policies and institutions?", in Pemtesidou, M., Delamonica, E., Papatheodorou, C. and Henry-Leein, A. (eds), C*hild Poverty, Youth (Un)Employment, and Social Inclusion*, CROP, ibidem, Columpia University Press.

Papatheodorou, C. (2000). "Decomposing inequality by populations subgroups in Greece: Results and policy implications", Distributional Analysis Research Programme, 49, Economic & Social Research Council (LSE-STICERD), London School of Economics Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines (LSE-STICERD), London School of Economics and Political Science, London: LSE.

Papatheodorou, C. (2005). "Child poverty and social protection in Greece: What the evidence shows", Paper presented to the WELLCHI Network Workshop, Children in multicultural societies, Athens: National Centre for Social Research (EKKE).

Papatheodorou, C. (2009). "Inequalities and deficiencies in social protection: The welfare system of Greece", in Schubert, K., Hegelich, S. and Bazant, Ur. (eds), *The Handbook of European Welfare Systems,* London/Oxford: Routledge.

Papatheodorou, C. (2014). "Economic crisis, poverty and deprivation in Greece: The impact of neoliberal remedies", in Mavroudeas, S. (ed.), *Greek capitalism in crisis: Marxist analyses*, London: Routledge.

Papatheodorou, C. (2017). "Poverty and austerity in Greece of the crisis: Strengthening neoliberalism and dwindling the social protection system", Paper presented at the Workshop *Social Policy, Crisis, Social Deadlocks and Solutions*, Hellenic Social Policy Association, Panteion University, Athens 12-14 May.

Papatheodorou, C. (2018). "On the impact of austerity measures, poverty and social protection", Rethinking Greece interview, http://www.greeknewsagenda.gr/index.php/interviews/rethinking-greece/6302-rethinking-greece-christos-papatheodorou.

Papatheodorou, C. and Papanastasiou, S. (2017). *The State of the Children in Greece Report 2017. The Children of the Crisis*, Athens: Hellenic National Committee for UNICEF.

Papatheodorou, C. and Pavlopoulos, D. (2003). "Accounting for inequality in the EU: Income disparities between and within member states and overall income inequality", CHER Working Paper 9, Luxembourg-Differdange: CEPS/INSTEAD.

Papatheodorou, C. and Pavlopoulos, D. (2014). "Income inequality in the EU: How do member states contribute", *Journal of Social Economics*, 41 (6), pp. 450-466.

Papatheodorou, C. and Petmesidou, M. (2006). "Poverty profiles and trends. How do southern European countries compare with each other?", in Petmesidou, M. and Papatheodorou, C. (eds), *Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean: Trends, Policies & Welfare Prospects in the New Millenium*, London: Zed Books.

Petmesidou, M. (1991). "Statism, social policy and the middle classes in Greece", *Journal of European Social Policy*, 1, pp. 31-48.

Petmesidou, M. (1996a). "Social protection in Greece: A brief glimpse of a welfare state", *Social Policy and Administration*, 30, pp. 324-347.

Petmesidou, M. (1996b). "Social protection in Southern Europe: Trends and prospects", *Journal of Area Studies,* 9, pp. 95-125.

Petmesidou, M. (2006). "Tracking social protection: Origins, path peculiarity, impasses and prospects", in Petmesidou, M. and Mossialos, E. (eds), *Social policy developments in Greece*, Farnham: Ashgate.

Petmesidou, M. and Mossialos, E. (2006). "Introduction: Addressing social protection and policy in Greece", in Petmesidou, M. and Mossialos, E. (eds), *Social policy developments in Greece,* Farnham: Ashgate.

Piachaud, D. (1987). "Problems in the definition and measurement of poverty", *Journal of Social Policy*, 16 (2), pp. 147-164.

Piachaud, D. (1993). "The definition and measurement of poverty and inequality", in Barr, N. and Whynes, D. (eds), *Current Issues in the Economics of Welfare*, London: Macmillan.

Ruggles, P. (1990). *Drawing the Line; Alternative Poverty Measures and their Implications for Public Policy*, Washington: The Urban Institute Press.

Sen, A. (1997). *On Economic Inequality*, expanded edition, Oxford: Claredon Press.

Shorrocks, A. F. (1980). "The class of additively decomposable inequality measures", *Econometrica*, 48, pp. 613-625.

Shorrocks, A. F. (1984). "Inequality decomposition by population subgroups", *Econometrica*, 52, pp. 1369-1385.

Stiglitz, J. (2002). "Is there a post-Washington-consensus consensus?", in Serra, N. and Stiglitz, J. (eds), *The Washington consensus reconsidered*, Oxford, New York: Oxford University Press.

Torche, F. (2015). "Intergenerational mobility and equality of opportunity", *European Journal of Sociology*, 56 (3), pp. 343-371.

Townsend, P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*, Middlesex: Penguin.

Townsend, P. (1993). *The International Analysis of Poverty*, London: Harvester Wheatsheaf.

UNICEF (1989). *Convention on the Rights of the Child*, New York: United Nations.

UNICEF (2006). *Children living in poverty: Overview of definitions, measurements and policy*, New York: UNICEF.

UNICEF (2012). *Measuring child poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries*, Florence: Innocenti Research Centre.

Ziomas, D., Capella, A. and Konstantinidou, D. (2017). *The national roll-out of the 'Social Solidarity Income' scheme in Greece*, ESPN Flash Report 2017/68, Brussels: European Commission.

Αναστασίου, Σ., Σιασιάκος, Κ., Τούντας, Κ. και Φιλιππίδης, Κ. (2016). «Αγορά εργασίας και απασχόληση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα», *Εκπαίδευση, Διά Βίου Μάθηση και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία*, 1, σσ. 398-408.

Βαΐτσος, Κ. και Μισσός, Β. (2018). *Πραγματική Οικονομία: Εμπειρίες Ανάπτυξης, Κρίσης και Φτωχοποίησης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.

Δαφέρμος, Γ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (2012). «Οικονομική κρίση και φτώχεια στην Ελλάδα και την ΕΕ: Οι επιδράσεις του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και της κοινωνικής προστασίας», στο *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

Δαφέρμος, Γ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (2013). *Η Συμβολή του Συστήματος Κοινωνικής Προστασίας στην Οικονομική Μεγέθυνση*, Μελέτη 26, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

ΕΛΣΤΑΤ (2011). *Οδηγίες προς τους Ερευνητές της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών*, Πειραιάς.

Ιωαννίδης, Α, Παπαθεοδώρου, Χ. και Σουφτάς, Δ. (2012). *Εργαζόμενοι και Όμως Φτωχοί. Διαστάσεις της Φτώχειας των Εργαζομένων στην Ελλάδα*, Επιστημονική Έκθεση 6, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Ματσαγγάνης, Μ. (επιμ.) (1999). *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μητράκος, Θ. (2005). «Εκτιμήσεις ανισότητας και φτώχειας: Στατιστικές τεχνικές και προβλήματα», Πρακτικά 18ου Πανελληνίου Συνεδρίου Στατιστικής, Ελληνικό Στατιστικό Ινστιτούτο.

Μητράκος, Θ. (2008). «Παιδική φτώχεια: Πρόσφατες εξελίξεις και προσδιοριστικοί παράγοντες», *Οικονομικό Δελτίο της Τράπεζας της Ελλάδος*, 30, σσ. 67-100.

Μητράκος, Θ. και Τσακλόγλου, Π. (2003). «Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Δομή και διαχρονικές μεταβολές», στο Βενιέρης, Δ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Οικονομική Ανισότητα και Φτώχεια στην Ελλάδα: Προκλήσεις και Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Μισσός, Β. (2018) *Άνιση Κατανομή Φορολογικής Επιβάρυνσης Φυσικών Προσώπων στην Ελλάδα της Κρίσης*, Κείμενα Πολιτικής 16, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Μισσός, Β. (2019). «Δίχτυ προστασίας: Η πολιτική οικονομία της εισοδηματικής φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης», *Κοινωνική Πολιτική,* 11, Σεπτέμβριος, σσ. 74-96.

Παπαθεοδώρου, Χ. (2004). «Εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα στη μέτρηση της οικονομικής ανισότητας: Τι επίδραση έχουν οι εναλλακτικές παραδοχές και ερμηνείες;», στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.

Παπαθεοδώρου, Χ. (2006). «Φτώχεια και κοινωνική προστασία στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση την αυγή του 21ου αιώνα: Συγκρίσεις και διαπιστώσεις», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Η κοινωνική πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον: Προκλήσεις και προοπτικές», Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.

Παπαθεοδώρου, Χ. (2008). «Ο δημόσιος διάλογος για τη φτώχεια στην Ελλάδα και η νομιμοποίηση των κυρίαρχων εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών», στο Αγγελίδης, Μ., Σακκάς, Δ. και Γράβαρης, Δ. (επιμ.), *Κοινωνική Θεωρία και Πολιτική Ευθύνη*, Αθήνα: Gutenberg.

Παπαθεοδώρου, Χ. (2018), «Φτώχεια και λιτότητα στην Ελλάδα της κρίσης: Η ενδυνάμωση του νεοφιλελευθερισμού και η συρρίκνωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας», στο Δημουλάς, Κ. και Κουζής, Γ. (επιμ.), *Κρίση και Κοινωνική Πολιτική: Αδιέξοδα και Λύσεις*, Αθήνα: Τόπος.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Δαφέρμος, Γ. (2010α). *Δομή και Τάσεις της Οικονομικής Ανισότητας και της Φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ*, Επιστημονική Έκθεση 2, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Δαφέρμος, Γ. (2010β). *Διαστάσεις της Φτώχειας και της Αποστέρησης των Εργαζομένων στην Ελλάδα και την Αττική*, Αθήνα: Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Μισσός, Β. (2013). *Ανισότητα, Φτώχεια και Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα και την ΕΕ*, Επιστημονική Έκθεση 9, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Μωυσίδου, Α. (2011). *Υγειονομική Περίθαλψη και Ανισότητα στην Ελλάδα: Η Διανεμητική Επίδραση του Συστήματος Υγείας*, Μελέτη 16, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Παπαναστασίου, Σ. (2010). *Διαγενεακή Μεταβίβαση της Φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ: Θεωρητικές Προσεγγίσεις και Εμπειρική Ανάλυση*, Μελέτη 7, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Παπαναστασίου, Σ. (2016). «Οικογένεια προέλευσης και φτώχεια στις χώρες της ΕΕ: Ο ρόλος των συστημάτων κοινωνικής προστασίας», στο Καλλινικάκη, Θ. και Πετμεζίδου, Μ. (επιμ.), *Διαδρομές Κοινωνικής Έρευνας*, Αθήνα: ΜΟΤΙΒΟ/ΠΜΣ «Κοινωνική Πολιτική & Κοινωνική Εργασία.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2004). «Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική», στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.

Παπαθεοδώρου, Χ. και Πετμεζίδου, Μ. (2005). «Ανισότητα, αναδιανομή και καθεστώτα ευημερίας: Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ», στο Αργείτης, Γ. (επιμ.), *Οικονομικές Αλλαγές και Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι Προκλήσεις στις Αρχές του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω-Γιώργος Δαρδανός.

Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Danchev, S. και Μαρσέλλου, Α. (2008). *Οικονομική Ανισότητα και Φτώχεια στην Ελλάδα: Συγκριτική Ανάλυση και Διαχρονικές Τάσεις*, Επιστημονική Έκθεση 1, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Παπαθεοδώρου, Χ., Δαφέρμος, Γ., Παπαδοπούλου, Ε. και Σακελλαρίδης, Γ. (2010). *Οικονομική Μεγέθυνση, Ανισότητα και Φτώχεια: Θεωρητικές και Εμπειρικές Προσεγγίσεις*, Μελέτη 2, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Παπαναστασίου, Σ. (2018). «Διαγενεακή κοινωνική κινητικότητα και τύποι κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη», *Τετράδια Κοινωνικής Πολιτικής*, Αθήνα: Gutenberg-Δαρδανός.

Πετμεζίδου, Μ. (1991). *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνική Πολιτική*, Αθήνα: Εξάντας.

Πετμεζίδου, Μ. (2004). «Ο διάλογος για την παγκόσμια φτώχεια», στο Πετμεζίδου, Μ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.

Πετμεζίδου, Μ., Παπαναστασίου, Σ., Πεμπετζόγλου, Μ., Παπαθεοδώρου, Χ. και Πολυζωίδης, Π. (2015). *Υγεία και Μακροχρόνια Φροντίδα στην Ελλάδα*, Μελέτη 35, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Ανάπτυξη Ανθρώπινου Δυναμικού,
Εκπαίδευση και Διά Βίου Μάθηση
Ειδική Υπηρεσία Διαχείρισης
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ISBN: 978-960-7402-82-0